

terminàlia

REVISTA SEMESTRAL
NÚM. 19 · JUNY 2019
ISSN: 2013-6692 (impresa);
2013-6706 (electrònica)

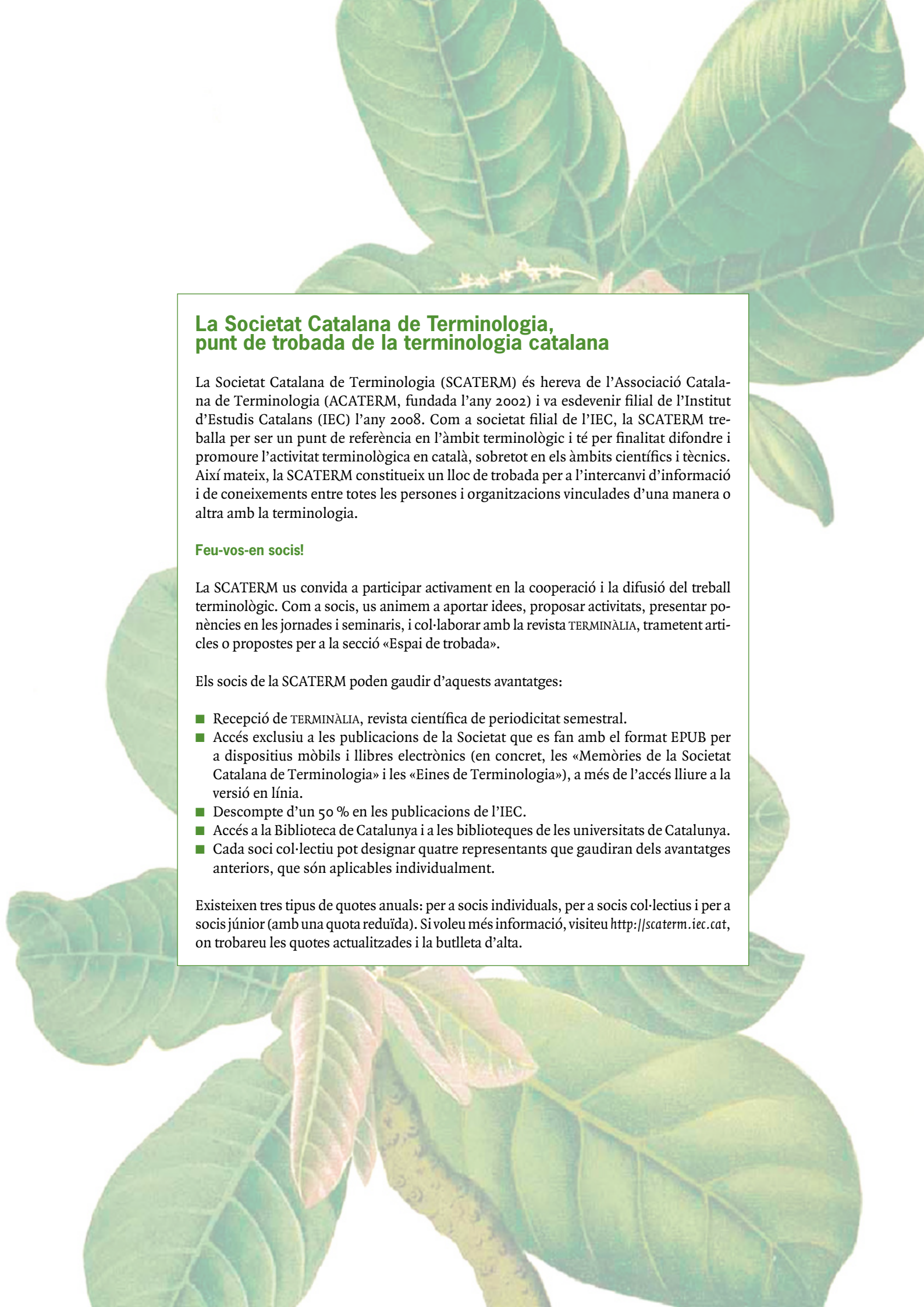
f. BOT Gènere de plantes arbòries o arbustives erectes de la família de les combretàcies, de flors petites i en general verdes o blanques, que comprèn unes 225 espècies pròpies de regions tropicals. Se n'utilitza la fusta, i també serveix com a planta ornamental i és font de tanins.

f. pl. MIT Festes en honor del déu de la mitologia clàssica romana Tèrminus, déu protector dels límits dels camps i de les fronteres. Els pagesos les celebraven anualment el 23 de febrer.

f. SCATERM Revista de la Societat Catalana de Terminologia.

scat
term
SOCIETAT CATALANA DE TERMINOLOGIA
Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

La Societat Catalana de Terminologia, punt de trobada de la terminologia catalana

La Societat Catalana de Terminologia (SCATERM) és hereva de l'Associació Catalana de Terminologia (ACATERM, fundada l'any 2002) i va esdevenir filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) l'any 2008. Com a societat filial de l'IEC, la SCATERM treballa per ser un punt de referència en l'àmbit terminològic i té per finalitat difondre i promoure l'activitat terminològica en català, sobretot en els àmbits científics i tècnics. Així mateix, la SCATERM constitueix un lloc de trobada per a l'intercanvi d'informació i de coneixements entre totes les persones i organitzacions vinculades d'una manera o altra amb la terminologia.

Feu-vos-en socis!

La SCATERM us convida a participar activament en la cooperació i la difusió del treball terminològic. Com a socis, us animem a aportar idees, proposar activitats, presentar ponències en les jornades i seminaris, i col·laborar amb la revista TERMINÀLIA, trametent articles o propostes per a la secció «Espai de trobada».

Els socis de la SCATERM poden gaudir d'aquests avantatges:

- Recepció de TERMINÀLIA, revista científica de periodicitat semestral.
- Accés exclusiu a les publicacions de la Societat que es fan amb el format EPUB per a dispositius mòbils i llibres electrònics (en concret, les «Memòries de la Societat Catalana de Terminologia» i les «Eines de Terminologia»), a més de l'accés lliure a la versió en línia.
- Descompte d'un 50 % en les publicacions de l'IEC.
- Accés a la Biblioteca de Catalunya i a les biblioteques de les universitats de Catalunya.
- Cada soci col·lectiu pot designar quatre representants que gaudiran dels avantatges anteriors, que són aplicables individualment.

Existeixen tres tipus de quotes anuals: per a socis individuals, per a socis col·lectius i per a socis júnior (amb una quota reduïda). Si voleu més informació, visiteu <http://scaterm.iec.cat>, on trobareu les quotes actualitzades i la butlleta d'alta.

SUMARI

EDITORIAL

Aquest número	5
----------------------	---

ARTICLES

Mercè Lorente i Joan Maria Romaní Alimentació i gastronomia al diccionari normatiu	7
Jorge Lázaro La densidad lexicométrica: del <i>big data</i> a la evidencia lingüística	17
Andree Affeich i Maya Azzam Sufi Terms and Their Translation from Arabic to English. Diwân al-Hallâž as a Case Study	28

ENTREVISTA

TERMINÀLIA parla amb... Carme Junyent, lingüista	39
---	----

DOSSIER: Feminisme i renovació del llenguatge

Introducció	43
Caterina Riba Feminisme i traducció literària: una aproximació	44
Rosa Agost El Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació i el llenguatge no sexista: quan les paraules acompanyen les imatges... naturalment	48
Teresa Miret-Mestre Els diccionaris mèdics i la perspectiva de gènere	52
Eva Espasa Borràs «No tindrem un vocabulari prou bo»?: feminisme, subtitulació i terminologia	55
Observatori de Neologia Sororitat s'imposa en la cinquena edició del neologisme de l'any	59

ESPAI DE TROBADA

Crònica de la Jornada sobre Diccinarització

Elisabet Llopart-Saumell

62

Crònica de la jornada Healthcom'19.

Comunicació, Llenguatge i Salut: «Estratègies lingüístiques per millorar la comunicació amb el pacient»

Alejandra López Fuentes i Laia Vidal Sabanés

64

Crònica del XVI Simposi de la Xarxa

Iberoamericana de Terminologia

Mercedes Suárez de la Torre i Andrea Suárez Salazar

66

SEMBLANÇA:

Aina Moll i Marquès (1930-2019)

Aina Moll, una lluitadora nata

M. Teresa Cabré i Castellví

68

TERMINÀLIA
Número 19 (2019)

IMATGE DE PORTADA:
Núria Pompeia. Cartell de les Jornades
Catalanes de la Dona, 1976
Agraïm la col·laboració del Centre de
Documentació de Ca la Dona.

DIRECTORA:
M. Teresa Cabré Castellví (UPF, IEC)
EDITOR EN CAP:
Mercè Lorente Casafont (UPF, IEC)
CONSELL DE REDACCIÓ:
Ester Bonet (SCATERM), Marisa Carrió (UPV),
Glòria Fontova (TERMCAT), Pilar Sánchez-
Gijón (UAB), Laura Santamaria (UAB)

CONSELL CIENTÍFIC: Gerhard Budin (Univ.
de Viena), Mercè Dufort (UB, IEC), Tina
Célestin (OQLF), Guiomar Ciapuscio (UBA),
Loïc Depecker (Univ. de París I), Pamela Faber
(UGR), Joan Martí Castell (URV, IEC)

CORRECCIÓ: Servei Editorial de l'Institut
d'Estudis Catalans
CAPÇALERA DE LA REVISTA: Jesús Carrasco
DISSENY I MAQUETACIÓ: Esteva&Estêvão
IMPRESSIÓ: La Gran Impressió

EN AQUEST NÚMERO HAN COL·LABORAT:
Andree Affeich, Rosa Agost, Maya Azzam,
Teresa Cabré, Eva Espasa, Martí Freixas,
Jorge Lázaro, Elisabet Llopart-Saumell,
Mercè Lorente, Alejandra López,
Teresa Miret-Mestre, Caterina Riba,
Joan Maria Romaní, Mercedes Suárez,
Andrea Suárez, Laia Vidal.

SOCIETAT CATALANA DE TERMINOLOGIA
<http://scaterm.llocs.iec.cat>
President: Miquel-Àngel Sánchez Ferrer
Vicepresidenta: Judit Feliu
Secretària: Mireia Trias
Tresorera: M. Teresa Miret
Vocals: Ester Bonet, Amor Montané
Delegada de l'IEC: Mercè Lorente

La propietat intel·lectual dels articles és dels
respectius autors.

Els autors en el moment de lliurar els articles
a *Terminàlia* per a sol·licitar-ne la publicació
accepten els termes següents:

— Els autors cedeixen a la SCATERM els drets
de reproducció, comunicació pública
i distribució dels articles presentats per a ser
publicats a *Terminàlia*.

— Els autors responen davant la SCATERM
de l'autoria i l'originalitat dels articles
presentats.

— És responsabilitat dels autors l'obtenció
dels permisos per a la reproducció de tot el
material gràfic inclòs en els articles.

— La SCATERM està exempta de tota
responsabilitat derivada de l'eventual
vulneració de drets de propietat intel·lectual
per part dels autors.

— Els continguts publicats a la revista estan
subjectes —llevat que s'indiqui el contrari en
el text o en el material gràfic— a una llicència
Reconeixement - No comercial - Sense obres
derivades 3.0 Espanya (by-nc-nd) de Creative
Commons, el text complet de la qual es pot
consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>. Així doncs, s'autoritza
el públic en general a reproduir, distribuir i
comunicar l'obra sempre que se'n reconegui
l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci
un ús comercial ni cap obra derivada.

— *Terminàlia* no es fa responsable de les idees
i opinions exposades pels autors dels articles
publicats.

Llicència completa:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Les revistes de l'IEC allotjades a l'Hemeroteca
Científica Catalana utilitzen com a descriptors
les quinze propietats recomanades al Dublin
Core Metadata Element Set, versió reduïda de
la norma ISO 15836 (2009).

PREU D'AQUEST EXEMPLAR: 13 euros

SUBSCRIPCIONS: El preu de la subscripció
és de 26 euros l'any, per dos números de la
revista. Els membres de la Societat Catalana
de Terminologia en són automàticament
subscriptors i la reben sense que això
representi cap encàrrec de la quota anual.
Per subscriure-us-hi o per demanar més
informació, adreceu-vos a:

Revista TERMINÀLIA
Societat Catalana de Terminologia
Carrer del Carme, 47 · 08001 Barcelona
Telèfon: 935 529 104 · Fax: 932 701 180
Adreça electrònica: terminalia@iec.cat

ISSN: 2013-6692 (edició impresa);
2013-6706 (edició electrònica)
Dipòsit legal: B-44926-2009
Any d'inici de la revista: 2009

Aquesta revista és accessible en línia des de:
<http://publicacions.iec.cat>,
<http://revistes.iec.cat>, <http://terminalia.iec.cat>,
<https://issuu.com/institut-destudis-catalans>

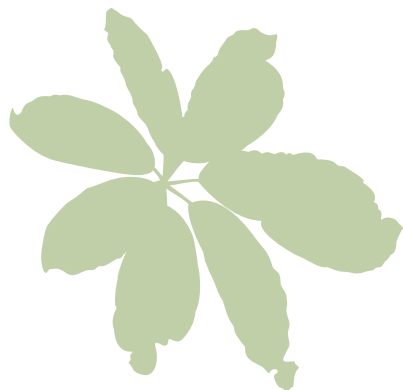
Revista indexada a: CARHUS Plus+, CIRC,
CiteFactor, DIALNET, DICE, DOAJ, Dulcinea,
EBSCO, ERIH PLUS, Google Acadèmic, Hispana,
IEC, ISOC, JournalTOCs, Latindex, MIAR,
MLA, RACO, REDIB, RESH, SHERPA ROMEO,
TIB.eu, TRACES, Ulrich's PDDb, WorldCat.

Amb la col·laboració de:

Imprès en paper 100 % reciclat

Aquest número

Ja tornem a ser aquí amb un nou número de TERMINÀLIA.

El monogràfic d'aquest semestre està dedicat al moviment feminista, que està vivint un revifament de l'activisme i un eixamplament de base amb la incorporació de les generacions més joves. Més enllà del debat estès sobre el llenguatge inclusiu, en aquest Consell de Redacció ple de dones ens hem preguntat si el feminisme, en general, i l'increment de la presència de les dones en determinats sectors professionals i acadèmics relacionats amb la llengua, en concret, han tingut cap conseqüència en la renovació del lèxic, i concretament de la terminologia.

Per poder debatre-ho, hem convidat a participar en la secció «Dossier», el títol del qual és «Feminisme i renovació del llenguatge», quatre dones militants del moviment, que hi han fet reflexions des de perspectives diverses dins de les ciències del llenguatge: Caterina Riba, de la Universitat de Vic, ens parla de l'anomenada *traducció feminista*; Rosa Agost, de la Universitat Jaume I, revisa els continguts sobre llenguatge no sexista en el nou *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació* (2017); Teresa Miret, membre de la Junta de la SCATERM i doctoranda de la Universitat de Vic, analitza la perspectiva de gènere en els diccionaris de medicina, i Eva Espasa, de la mateixa universitat, ho fa sobre la terminologia feminista en la traducció de textos audiovisuals de no-ficció. Completa el dossier una nota de l'Observatori de Neologia de la Universitat Pompeu Fabra sobre el neologisme de l'any 2018, activitat popular que ha triat el terme *sororitat*, ben lligat al moviment feminista. Cal dir que, en aquest número, no hi hem pogut incloure el refrany que ens acompanya en cada dossier els darrers temps, perquè la fraseologia popular no ens ofereix cap expressió positiva en relació amb les dones, ai las! I hem preferit substituir-lo per un poema de Montserrat Abelló.

A la «Semblança», M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica, ha volgut retre homenatge a la figura d'Aina Moll, una dona clau en el procés de normalització de la llengua catalana, que ens va deixar el mes de febrer passat.

A la secció «Entrevista», hem tingut la sort de poder xerrar amb la lingüista Carme Junyent, a qui felicitem des d'aquí per la concessió de la Creu de Sant Jordi 2019, que des de conviccions feministes ben fortes ens introdueix la seva visió crítica i lúcida sobre les propostes de llenguatge inclusiu o de llenguatge feminitzador, i també sobre els estudis de gènere.

Dins de la secció «Articles», hi trobareu tres contribucions avaluades externament: la primera, en llengua catalana, és una revisió dels articles del Diccionari de la llengua catalana de l'IEC referits al menjar, concretament matèries primeres i altres productes gastronòmics, a càrrec de Mercè Lorente i Joan Maria Romaní, sota la perspectiva que es tracta d'un reflex de la cultura quotidiana i que alhora és emprat en àmbits especialitzats. El segon article, en castellà, és un dels resultats de la tesi doctoral de Jorge Adrián Lázaro, vinculat actualment a la Universitat Autònoma de Baixa Califòrnia (Mèxic), sobre el concepte de densitat terminològica en relació amb els corpus massius, coneguts com a *dades massives* (*big data*). El darrer text, en anglès, ens introdueix les dificultats terminològi-

ques en la traducció de la poesia sufista islàmica, a càrrec de les professores Andree Affeich i Maya Azzam, de la Universitat Americana Libanesa.

A la secció «Espai de trobada», hi tenim la crònica del XVI Simposi de la Xarxa Iberoamericana de Terminologia - RITerm 2018, titulat «Avances en terminología: diálogos teóricos y aplicados con las ciencias cognitivas, de la comunicación y del lenguaje», que va tenir lloc a la Universitat Autònoma de Manizales (Colòmbia) del 23 al 26 d'octubre de 2018, i en què la Xarxa va celebrar trenta anys d'existència. També s'hi han inclòs les cròniques de la jornada Healthcom'19. Comunicació, Llenguatge i Salut: «Estratègies lingüístiques per millorar la comunicació amb el pacient», celebrada a la Universitat Pompeu Fabra el 28 de febrer de 2019, i de la Jornada sobre Diccionarització, organitzada a l'Institut d'Estudis Catalans el 29 de març de 2019.

Que vagi de gust!

EL CONSELL DE REDACCIÓ

TERMINÀLIA és la revista de la Societat Catalana de Terminologia, SCATERM, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Té una periodicitat semestral i es publica en paper i en suport electrònic.

Són ben reconegudes arreu les activitats terminològiques catalanes (en formació, en recerca, en normalització, en producció de recursos). **TERMINÀLIA** és, doncs, una publicació catalana amb una clara voluntat de projecció exterior; per aquest motiu, les llengües de la revista són el català i l'anglès. A la secció «Articles» s'admeten també originals en castellà i en francès. A la resta de seccions, quan hi ha contribucions en llengües diferents de les quatre esmentades, els textos es tradueixen al català per a la versió impresa de la revista i, a la versió electrònica, es publica tant l'article en la llengua original com la traducció al català.

La temàtica de la revista gira entorn de la terminologia, en sentit ampli, i també s'estén a àmbits afins (anàlisi del discurs especialitzat, traducció especialitzada, història del discurs científic, ensenyament de llengües amb propòsits específics, enginyeria lingüística aplicada al treball terminològic, corpus lingüístics de contingut especialitzat, etc.).

El 100 % dels continguts de la revista són contribucions originals. La revista està estructurada en seccions fixes, que pretenen reflectir la situació actual de les diverses activitats terminològiques i d'àmbits afins, i també servir d'òrgan d'intercanvi i d'expressió dels diversos perfils professionals vinculats a la terminologia. És un objectiu principal de la revista publicar articles de qualitat i que hagin superat una doble revisió cega.

Alimentació i gastronomia al diccionari normatiu

MERCÈ LORENTE I CASAFONT
Universitat Pompeu Fabra
merce.lorente@upf.edu

JOAN MARIA ROMANÍ OLIVÉ
Societat Catalana de Terminologia
joanromer@gmail.com

Mercè Lorente Casafont és doctora en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona. Professora titular de lingüística i terminologia de la Universitat Pompeu Fabra, on dirigeix l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) i coordina el grup de recerca IULATERM. Des de 2016 és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Llicenciat en Filologia Catalana per la UB (1980), ha treballat molts anys a la Direcció General de Política Lingüística. Membre de la Societat Catalana de Terminologia. Autor del *Diccionari del vi i del beure*. Des de gener del 2016, jubilat actiu al Montsià.

Resum

El menjar és un referent ben present en els diccionaris. Tanmateix, el tractament lexicogràfic que se'n fa no és sempre homogeni. La raó cal cercar-la en el caràcter difús i cultural d'aquest lèxic. D'una banda, no és clara la distinció entre lèxic especialitzat i lèxic quotidià; de l'altra, la càrrega cultural d'aquests mots du els lexicògrafs a introduir-hi valoracions. En aquest treball fem una primera revisió dels articles referits al menjar del *Diccionari de la llengua catalana* (2007), per tal d'identificar els punts conflictius del tractament lexicogràfic d'aquesta mena de mots.

PARAULES CLAU: alimentació, gastronomia, cultura, diccionari

Abstract

Food and gastronomy in the normative dictionary

Culinary terms are very present references in dictionaries. However, the lexicographical process carried out to present them is not always homogeneous. The reason for this can be attributed to the vague and cultural nature of this lexicon. On the one hand, the distinction between specialised lexicon and everyday lexicon in this domain is not clear; on the other hand, the cultural weight of these words leads lexicographers to insert values. In this article, we make a preliminary revision of the entries referring to food in the *Diccionari de la llengua catalana* (2007) to identify the inconsistent aspects of the lexicographical process of this class of words.

KEYWORDS: food, gastronomy, culture, dictionary

TERMINÀLIA 19 (2019): 7-16 · DOI: 10.2436/20.2503.01.129
Data de recepció: 16/04/2019. Data d'acceptació: 31/05/2019
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1. Introducció

Un diccionari és un producte cultural d'una societat en un moment determinat de la seva història. Com a conseqüència, reflecteix múltiples aspectes de la societat en què apareix, no només la ideologia de qui l'ha dirigit i redactat, sinó també les assumpcions culturals predominants del context. Serveixi d'exemple, el camp de la botànica, tan àmpliament tractada en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (en endavant, DIEC), que representa una bona conjunció entre terminologia científica i referents culturals i de l'entorn.

En canvi, una de les característiques de la societat catalana més feblement reflectides en el DIEC, tant en les seves edicions primera i segona com en l'electrònica, és el món de l'alimentació i la gastronomia. No en sabem la raó i, per això, proposem tres hipòtesis que guien la nostra recerca:

- a) L'atribució d'un camp d'especialitat és una cosa difícil quan el lèxic a què ens referim conté unitats pròpies dels usos professionals (*esferificació*, *glaça*) i altres que sempre hem considerat lèxic comú (*fricandó*, *anxova*, *pollastre*).
- b) Aquesta mena d'unitats lèxiques concentren la història cultural de la comunitat (*pa amb tomàquet*, *coca de recapte*, *mar i muntanya*) i, per tant, es tracta d'un lèxic connotat.
- c) La diversitat del lèxic relacionat amb el menjar (estrís, atuells, matèria primera, condiments, plats preparats, tècniques, etc.) és tot un repte, en la pràctica lexicogràfica, per a trobar «especialistes» que puguin vetllar per les entrades i les informacions que hi són atribuïdes.

En el marc d'elaboració d'un futur *Diccionari de l'alimentació i la gastronomia* (Romaní, en preparació), ha calgut fer nombroses consultes al DIEC.¹ Una primera impressió, després d'hores de lectura i comparació, és que aquest camp semàntic ha merescut, fins ara, poc interès per part dels lexicògrafs de la Secció Filològica, ja que a l'obra hi ha vacil·lacions en l'estructura de les entrades, algunes definicions desuètes o incompletes i algunes errades o mancances. No deixa de ser força curiós que, en consultar aquesta obra bàsica de referència, hom pugui aprendre-hi molt més vocabulari altament especialitzat que no pas d'alimentació i de cuina, un camp d'activitat amb el qual gairebé tothom es relaciona tres vegades cada dia o més.

L'objectiu d'aquest article és fer una primera revisió del tractament lèxic que rep una part del lèxic de l'alimentació i la gastronomia a la versió electrònica i actualitzada del DIEC. Concretament, ens fixem en una selecció d'unitats lèxiques referides a la matèria primera o als productes elaborats. Deixem per a treballs futurs la referència als comerços, els obradors, les professions, les tècniques, els estris i la maquinària. Hi analitzem les marques temàtiques i les definicions, inclosos els descriptors i les valoracions explícites.

Per acabar, proposem noves entrades que, en aquest apartat d'alimentació i gastronomia, podrien ajudar a reforçar la funció de referència cultural del diccionari i, alhora, garantir la representació del lèxic quotidià.

2. Cultura i subjectivitat en els diccionaris

En els estudis de lexicografia hi ha, de vegades, una certa confusió entre la petjada de la ideologia i la incorporació de referents culturals en els articles de diccionari.

El concepto de ideología se utiliza a veces de forma banal e imprecisa como sinónimo de idiosincrasia, de creencias o incluso de cultura. (Rodríguez Barcia, 2016, p. 274)

De fet, aquesta confusió prové d'un estadi anterior del concepte d'ideologia, usat en metalexicografia i pres de l'anàlisi del discurs, com un «sistema d'idees bàsiques compartides per un grup social» (Van Dijk, 1999, p. 27). Actualment, els treballs sobre ideologia en els diccionaris (com Fishman, 1995; Forgas Berdet, 1996 i 2007; San Vicente, Garriga i Lombardini, 2011, o Gutiérrez Cuadrado, 2011) solen delimitar l'anàlisi crítica de la ideologia al tractament lexicogràfic del lèxic polític i religiós, la referència a les minories ètniques i socials, la selecció del llenguatge considerat tabú (el sexe, les paraules malsonants) o la perspectiva de gènere. De tota manera, considerem preocupant la utilització, poc adient a parer nostre, de la denominació *etnolexicografia* (Rodríguez Barcia, 2016, p. 277) per a referir-se als estudis sobre ideologia, perquè aquesta denominació torna a incloure altres aspectes culturals que necessàriament van lligats a la definició de moltes entrades del diccionari, com el menjar, la música, les tradicions, etc.

Fem un incís en aquest punt per a recordar la famosa definició de la paraula anglesa *oats* (*civada*) en el diccionari de Samuel Johnson de 1755, un exemple de barreja de la ideologia de l'autor amb la inclusió de referències culturals: «**oats**. A grain which in England is generally given to horses but in Scotland supports the people» (Manganelli, 2017, p. 63).

Fora d'exemples rebutjats per la pràctica lexicogràfica actual com l'anterior, i encara que distingim molt bé la ideologia, com el reflex en el diccionari de certes representacions socials, de la cultura, com el conjunt de costums i creences d'una comunitat, hem de preveure que són nocions que sovint són a tocar:

Es reciente la diferente valoración de las lenguas en cuanto a bienes inmateriales (propios de museos), aptos para vehicular una identidad que depende de valores culturales menos ideologizados y que pueden variar, desde la gastronomía a la música, al cine o a la danza y obviamente a la literatura en sus múltiples variedades. (San Vicente, Garriga i Lombardini, 2011, p. 13).

Per tal d'orientar les nostres anàlisis partim de les nocions de la lexicografia teòrica següents:

- a) El sistema lingüístic col·lectiu (Haensch et al., 1982, p. 80-81), entès com la intersecció de sistemes individuals que reflecteixen els elements comuns o compartits que garanteixen la intercomprensió. El lèxic comú referit al menjar, malgrat que també s'utilitzi en contextos professionals i acadèmics, reflecteix aspectes compartits per comunitats de parlants. En aquest sentit, és rellevant que la representació lexicogràfica d'unitats lèxiques com *caragol* o *conill* inclogui la informació que són «comestibles» o «menges apreciades», perquè són elements diferencials amb altres sistemes lingüístics col·lectius.
- b) La cultura quotidiana (Galisson, 1989, p. 114), concepte referit a la cultura no apresada a l'escola sinó a la pràctica social. El reflex de la cultura quotidiana als diccionaris és important per als usuaris estrangers i, fins i tot, per a les noves generacions, ja que els usos i els costums són canviants amb el temps.
- c) L'estereotip (Lara, 1997, p. 201), definit com una categoria superior al prototip, construïda per la comunitat de parlants, en què hi ha una generalització que no prové de la impressió cognitiva sinó dels interessos de la societat.
- d) Les marques afectives (Casares, 1992, p. 105-124). Entre els elements que aquest autor identifica com a estilística lexicogràfica, cal destacar el paper de certes etiquetes, com les que expressen usos nous o anacrònics, i de certes expressions incloses en la definició, com la indicació de les dimensions aproximades (quan es comparen amb altres estereotips), les remissions internes parcials o unidireccionals, o les valoracions mitjançant adjectius.

3. Les marques temàtiques

Si hom consulta la llista d'abreviatures i símbols del DIEC (en línia a <http://dlc.iec.cat/abreviaturesA.html>), observarem que el camp temàtic de primer nivell (en majúscules) amb què s'etiqueten les entrades analitzades és gairebé sempre HO (hoteleria), un àmbit massa ampli que aplega moltes altres activitats a més de les relacionades amb el menjar. També hi ha alguns articles amb la marca ED (economia domèstica).

hoteleria

- 1 f. [HO] Ofici d'hoteler.
- 2 f. [HO] Sector d'activitats econòmiques que comprèn els restaurants, els hotels, els hostals, les pensions, els bars, etc.

D'entre les setanta-sis etiquetes temàtiques de segon nivell (en minúscules), no n'hi ha cap que cobreixi

específicament el camp que ara ens ocupa. En canvi, sí que apareixen etiquetes una mica més específiques en altres recursos lexicogràfics:

- Al *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC), d'Enciclopèdia Catalana, hi ha l'abreviatura ALIM (alimentació, indústries alimentàries).
- Al *Cercaterm*, del TERMCAT, hi ha el camp «Alimentació, gastronomia».
- A la primera edició del DIEC (1995) hi ha l'etiqueta «gastr.» (gastronomia) (DIEC1, p. LVI).

Com indicàvem abans, la dificultat d'establir una frontera entre els usos generals i els especialitzats fa que la majoria d'entrades analitzades duguin la doble marca LC, HO (lèxic comú, hoteleria) o que només en duguin una, sense un criteri clar.

sopa

- 1 f. [LC] [HO] Tros de pa xopat de brou o altre líquid. Mullar-se algú com una sopa. Borratxo com una sopa.
- 2 1 f. [LC] [HO] Plat fet amb pa tallat a llesquetes fines, a trossets, bullit o escaldat amb brou o altre líquid, com aigua assaonada, llet, etc. Sopes d'all.
- 2 2 f. [LC] [HO] Plat anàleg en què el pa és substituït per arròs, tapioca, fideus o altres pastes. Pastes per a sopa.
- 2 3 [HO] **sopa juliana** Sopa feta amb diverses verdures tallades a la juliana.

coca¹

- 1 1 f. [LC] [HO] Pastís de farina a la qual solen afegir-se diferents ingredients, com oli, mantega, ous, ametlles, etc., aplatat, de forma generalment ovalada. Coques d'Arenys, de Valls. Coca ensucrada.
- 1 2 [LC] **coca amb recapte** [o **coca enramada**] Coca que es fa amb pasta de farina amb oli, arengada, talls de botifarra, cansalada, ceba, pebrot, etc.
- 1 3 [LC] [HO] **coca bamba** Coca feta amb pasta bamba.

Amb els exemples anteriors, hom podria pensar que la *sopa juliana* només es fa en restaurants o que l'elaboració de la *coca de recapte* no ha entrat encara en el món professional.

Hi ha, a més, molts articles del diccionari que es refereixen a menges ben tradicionals i apreciades, i de gran valor comercial i que, en canvi, no reben cap marca temàtica que indiqui que és un producte gastronòmic o que, simplement, és comestible.

seitó

- m. [LC] [ZOP] Peix de la família dels engraulids, de 20 centímetres de llargada màxima, de dors blau verdós, costats i ventre argentats, amb el musell prominent i la boca molt grossa situada a la part inferior, escates fines i molt caduques, una sola aleta dorsal en posició central, el qual és de vida pelàgica i forma moles (*Engraulis encrasicolus*).

conill^a

1 m. [LC] [AGR] [ZOM] Mamífer lagomorf de la família dels lepòrids, més petit que la llebre, d'orelles llargues, potes posteriors més llargues que les anteriors, del qual es coneixen nombroses varietats domèstiques (*Oryctolagus cuniculus*). Un conill de bosc. Un conill blanc.

4. Anàlisi de les definicions

Pendents encara d'estendre aquest estudi a la totalitat del vocabulari del DIEC2 marcat amb l'etiqueta temàtica HO (hoteleria) i a la resta del vocabulari no marcat però susceptible de dur una marca més específica com GASTR (gastronomia), en aquest apartat analitzem i comparem les definicions d'una selecció d'entrades. Organitzem les dades en els apartats següents a partir de les observacions sobre estructura de la definició i els trets diferencials inclosos, la variació de descriptors i la manca de remissions, les remissions internes i les definicions obsoletes o incompletes.

4.1. Estructura de la definició i trets diferencials

Comencem amb alguns parells d'exemples que presenten diferències d'estructura i contingut:

ànec

1 m. [ZOO] [AGR] Ocell de la família dels anàtids, de cos feixuc i bec aplanat, que pot ésser de superfície o nedador, o bé capbussador.

oca

1 f. [ZOO] [AGR] Ocell de la família dels anàtids, que ateny uns 90 centímetres de llargada, de plomatge gris cendrós amb les parts inferiors blanques, de potes rosades, propi del nord d'Europa, d'on a l'hivern sol emigrar als països temperats, domesticable, i del qual s'aprofita la carn, el fetge i les plomes (*Anser anser*).

En el cas de la parella *ànec* i *oca* veiem que les dues definicions només coincideixen en el descriptor comú «ocell de la família dels anàtids» i en la inclusió final del nom científic de cada espècie a les accepcions específiques. Però, com és el cos de l'oca? És de cos feixuc com l'ànec? És irrellevant saber que l'oca és de mida més grossa que l'ànec i que el coll de l'oca és força més llarg que el de l'ànec? No s'hi diu de quina mida és l'ànec ni com té les potes. Tampoc no s'indica que l'ànec sigui mengívol, ni que també se n'aprofiti el fetge hipertrofiat per a obtenir-ne el *foie gras de canard*, com es fa amb l'oca. Recordem, per acabar, que l'oca grisa és la salvatge i, en canvi, la domèstica habitu-

alment és blanca, especialment, a casa nostra, la de l'Empordà (Francesch Vidal, 2010).

ostra

1 f. [LC] [ZOI] Mol·lusc marí, de conquilla bivalva irregular, aspra de fora i llisa i nacrada per dins, que es posa al fons del mar o s'adhereix a les roques, de gust exquisit (*Ostrea edulis*).

2 f. [LC] [ZOI] Mol·lusc bivalve semblant a l'ostra, que produeix les perles (*Avicula margaritifera*).

catxel

m. [ZOI] Mol·lusc lamel·libranqui bivalve, de 3 a 5 centímetres de diàmetre, de perímetre arrodonit i d'un color blanc groguenc, comestible (*Cerastoderma edule*).

A banda de la distinció formal del mateix tret distintiu (l'ostra és «de conquilla bivalva», i el catxel, «bivalve»), la mida de l'ostra no s'inclou en la definició, però s'indica que és «de gust exquisit», mentre que el catxel és merament «comestible». Per altra banda, no se'n diu si la segona espècie d'ostra (accepció 2) és comestible o no.

A partir d'aquests dos parells d'exemples, podem extreure un esquema de definició només compartit parcialment i amb molta variació:

- Descriptor: gènere i/o família taxonòmica.
- Tret 1: aparença externa (i interna).
- Tret 2: dimensions.
- Tret 3: etologia.
- Tret 4: qualitat de comestible i/o valoració gastronòmica.

Considerem ara com són tractats alguns dels fruiters que produeixen fruita dolça de la més usual en els nostres mercats, tot limitant la nostra recerca a una dotzena. No considerem aquí la descripció del tronc, de les fulles o de les flors, sinó només els trets que fan referència al fet que es cultiven per a menjar-ne els fruits.

- a) A *perera*, *presseguer* i *prunera* se'n diu que és un «arbre [...] cultivat pels seus fruits», i els noms d'aquests. La definició de *figuera* segueix, a grans trets, el mateix esquema, però amb canvi de verb (*conrear* en comptes de *cultivar*), tot i que hi ha una errada, ja que la figa no és un fruit sinó una infructescència, com es diu en l'entrada corresponent. De la figa no es diu que sigui comestible, com sí que es diu a les altres entrades de fruites.
- b) A les definicions d'*albercoquer* i *pomera* s'indica directament que els fruits són comestibles.
- c) A la definició d'*alvocater* s'afegeix la valoració gastronòmica del fruit, «molt apreciat».
- d) A les de *cirerer* i *bananer* s'afegeix una nova informació, la d'on es fan («boscos frescals» i «climes

càlids», respectivament). A la de *magraner* hi ha un canvi d'ordre, ja que primer es diu que el fruit és comestible i després que és «cultivat i de vegades naturalitzat a casa nostra».

- e) Les definicions de *mandariner* i *taronger* inclouen també el tret referit a la qualitat de «carnós» (o «en hesperidi»).

Així, en les definicions dels arbres fruiters podem identificar l'esquema següent, que és parcialment compartit:

- Descriptor: gènere i/o família taxonòmica.
- Bloc de trets 1: tronc, fulles i flors.
- Bloc de trets 2: lloc d'origen i/o condicions per al creu.
- Bloc de trets 3: fruita (caràcter de comestible, característiques i valoració gastronòmica).

El fet que el darrer tret dels esquemes de definició que hem exposat (qualitat de comestible de les menses d'origen animal o de les fruites dels arbres, i valoració gastronòmica) sigui opcional i que els articles d'animals o plantes no duguin una marca temàtica específica per a la gastronomia són dues mancances rellevants per a la representació dels aspectes culturals en el diccionari.

4.2 Descriptors diferents i manca de remissions

Hi ha casos, com el parell següent, en què la variació dels descriptors usats suposa un obstacle per a la remissió necessària entre aquests mots.

botifarra

1 f. [LC] [HO] Embotit elaborat farcint un budell amb carn trinxada, generalment de porc, espècies i sal. *Botifarra blanca, negra. Botifarra de sang. Botifarra catalana. Botifarra dolça. Botifarra d'ou.*

1 2 [HO] **botifarra culana** Botifarra feta amb budell culà.

llonganissa

f. [LC] [HO] Tros de budell llarg i prim ple de carn de porc picada i adobada.

Si comparem les definicions anteriors, observem que de la botifarra es diu que és un embotit, i de la llonganissa, no. La carn de la botifarra és trinxada i s'hi afegeixen espècies i sal, i en canvi la carn de la llonganissa és picada i adobada. De la botifarra se'n posen exemples, però no de la llonganissa. Molta feina per a no dir que es tracta estrictament del mateix producte i que l'única diferència és dialectal. El fet que tots els exemples de botifarra siguin de botifarres cuites i que en la definició no s'esmenti que n'hi ha de crues i de cuites és també una incompleció de la definició, semblant al fet de no esmentar que la llonganissa

més coneguda és la que ha sofert un procés d'asseccament i maduració: la *llonganissa de pagès*, que en la *llonganissa de Vic*, ha assolit tipicitat i empara amb una indicació geogràfica protegida (IGP) reconeguda arreu del mercat de la Unió Europea. Tot plegat és el resultat de no voler fer servir indicacions territorials en el diccionari? Encara podríem afegir-hi que aquest embotit, en algunes zones, és conegut com a *xoriç*, encara que no es faci únicament amb carn del llom.

Si afegim altres mots de la mateixa família, resulta que al DIEC2 una *salsitxa* és un «tros d'embotit», la *sobrassada* i el *botifarró* són un «embotit», el *fuet* és una «llonganissa llarga i prima», i el pobre *xoriço*, «un tros curt de budell farcit».

gelat -ada

2 m. [LC] [HO] [ED] Beguda o crema congelada, feta a base de llet i aromatitzada amb substàncies emprades en confiteria.

sorbet

m. [LC] [HO] Menja gelada poc consistent, aromatitzada amb licors, amb suc de fruita, etc.

El *gelat* és una «beguda o crema congelada», i el *sorbet*, una «menja gelada, poc consistent». El *gelat* és aromatitzat «amb substàncies emprades en confiteria», el *sorbet* ho és «amb licors, amb suc de fruita, etc.». La consistència del *gelat* no es defineix. Tècnicament, l'única diferència entre un *gelat* i un *sorbet* és el fet que el *gelat* pot portar llet i greixos, i el *sorbet* mai no en porta. Hi trobem a faltar l'esment que el *sorbet* sol ser d'un sol gust, i el *gelat* admet complexitat de gustos, textures i sabors, però sobretot el més pertinent seria posar en relació ambdues unitats, ja que, tot i la definició incompleta, el *gelat* podria considerar-se l'hiperònim del *sorbet*.

També seria un exemple de manca de remissió el cas de *crema*, una mena de sopa més densa, que costa diferenciar d'un *puré*:

crema¹

3 1 f. [ED] [HO] Preparació culinària força espessa feta a base de farina de cereals, llegums o verdures amb una mica de llet. *Crema de xampinyons.*

4.3 Remissions internes unidireccionals

A diferència dels de l'apartat anterior, hi ha casos en què la definició d'un mot remet a una altra entrada, per comparació d'algun tret específic, però sense que hi hagi una remissió funcional.

alatxa

f. [LC] [ZOP] Peix de la família dels clupeids, semblant a la sardina però de qualitat inferior, de fins a 30 centímetres de llargada, amb una taqueta negra a l'angle superior de l'opercle, de color blau verdós, propi d'aigües més aviat càlides (*Sardinella aurita*).

sardina

1 f. [LC] [ZOP] Peix de la família dels clupeids, d'uns 20 o 25 centímetres de llargada màxima, amb l'esquena de color verd blavós, els costats i el ventre argentats, amb estries divergents sobre l'opercle, i el cos cobert d'escates grosses molt caduques, que és de vida pelàgica i forma moles (*Sardina pilchardus*).

De la lectura de la primera definició podem deduir que l'alatxa té una qualitat inferior a la de la sardina, la carn de la qual és més saborosa i melosa, informació no inclosa en l'article corresponent. Des del punt de vista de la descripció física d'ambdós peixos, no s'hi fa referència al color de l'esquena i del ventre de l'alatxa, ni a l'aparença de les escates, pel que podem suposar que són «semblants als de la sardina». Podríem pensar que aquest desequilibri informatiu és degut a l'escàs interès comercial i gastronòmic de l'alatxa, però fixem-nos que tampoc no s'hi diu res de l'interès econòmic o alimentari de la mateixa sardina.

bròquil

m. [LC] [AGA] [BOS] Hortalissa de la família de les crucíferes, derivada mitjançant el cultiu selectiu de la col silvestre, amb la inflorescència hipertrofiada, densa i de branques carnosos, que hom menja quan les flors encara són poncelles (*Brassica oleracea* var. *botrytis*).

coliflor

1 f. [LC] [AGA] [BOS] Col d'una raça cultivada, molt propera del bròquil, d'inflorescència extraordinàriament desenvolupada que es menja quan encara és poncella i presenta una massa carnosa gairebé sempre blanca (*Brassica oleracea* var. *botrytis* subvar. *cauliflora*).

Observem ara un parell d'entrades de verdures. L'una és una hortalissa, i l'altra, una col; l'una té la inflorescència «hipertrofiada», l'altra «extraordinàriament desenvolupada». És curiós que s'indiqui el color de la coliflor i que no es digui res del color verd del bròquil. Ambdues definicions parlen del caràcter mengívol d'ambdues entitats (l'una es menja «quan les flors encara són poncelles», l'altra «quan encara és poncella»). Tanmateix, en aquest apartat ens inte-

ressa destacar que la coliflor és «molt propera al bròquil», sense precisar, i a la definició de bròquil no se'n diu res, de la coliflor.

4.4 Definicions anacròniques

Afortunadament, la versió digital del DIEC ja ha actualitzat la primera accepció de *galeta*, com a «Pa que es cou una segona vegada perquè s'endureixi i es conservi millor», però anteriorment hi trobàvem l'article tal com constava a la primera edició, de 1995:

galeta 1 f. [LC] [HO] Pa de munició sense llevat, cuit dues vegades.

2 1 f. [LC] [HO] Tros petit de formes diverses d'una pasta feta de farina, sucre, ous, mantega, etc., que es cou al forn.

2 2 f. [MD]² per ext. Galetes salades per a l'aperitiu.

Qui no hagi llegit llibres de pirates o sobre la navegació transatlàntica a vela no sabrà que la primera accepció parla d'un producte que es menjava en els vaixells fins ben entrat el segle XIX, ja que s'hi feia servir aquesta mena de pa per la seva llarga conservació (tot i que es corcava). A l'entrada *munició*, *pa de munició* hi apareix només com a exemple. La subentrada *pa de munició* sí que apareix al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB): «el que es fa en els forns militars per a alimentació de la tropa». En resum, hom podria concloure que, en aquesta accepció en desús, una *galeta* és «una mena de bescuit que menjava la tropa».

sopa

1 f. [LC] [HO] Tros de pa xopat de brou o altre líquid. Mullar-se algú com una sopa. Borratxo com una sopa.

2 1 f. [LC] [HO] Plat fet amb pa tallat a llesquetes fines, a trossets, bullit o escaldat amb brou o altre líquid, com aigua assaonada, llet, etc. Sopes d'all.

2 2 f. [LC] [HO] Plat anàleg en què el pa és substituït per arròs, tapioca, fideus o altres pastes. Pastes per a sopa.

2 3 [HO] **sopa juliana** Sopa feta amb diverses verdures tallades a la juliana.

3 f. [LC] **estar a la sopa** Estar arruïnat o mancat accidentalment de diners.

Ben pocs catalans deuen ser conscients que, en la societat preindustrial, i especialment entre les classes baixes, les sopes definides a les accepcions 1 i 2.1 eren una manera d'aprofitar les restes de pa i obtenir-ne un plat calent. Josep Lladonosa (1993) i Jaume Fàbrega (2008) en donen força exemples. Des de fa força temps, però, les sopes es fan majoritàriament amb un brou salat en el qual es bull pasta, generalment emmotllada i, de vegades, arròs. La sèmola i la tapioca han retrocedit fins a esdevenir anecdòtiques. A més, hi ha sopes crues, d'hortalisses (com el gaspatxo) o de fruita (de síndria, de maduixes), que es

mengen fredes, cosa que faria recomanable per a un diccionari general un canvi d'ordre de les accepcions i l'actualització del contingut.

4.5 Definicions incompletes

Si comparem les definicions de *petxina de pelegrí* o *vieira*, *cloïssa* i *tellerina*, per exemple, resulta que com que tots tres són animals marins, bivalves, acèfals, lamel·libranquis i comestibles, podem concloure, com a mínim, que les definicions són intercanviables, ja que no es tenen en compte les diferències de mida, forma i perfil de la conquilla, que són notables, ni les relacions amb les propietats organolèptiques.

petxina

2 2 [ZOI] **petxina de pelegrí** Mol·lusc de la classe dels lamel·libranquis, de valves desiguals, que habita als fons de sorra, comestible (*Pecten jacobaeus*).

cloïssa

f. [ZOI] [LC] Mol·lusc acèfal bivalve, generalment comestible.

tellerina

f. [LC] [ZOI] Mol·lusc marí bivalve del gènere *Donax*.

Passa semblantment amb les definicions de l'*escamarlà* i el *llagostí*. Un lector innocent podria pensar que l'*escamarlà* és com un *llagostí*, però una mica més gros. Si afegíssim a la definició que l'*escamarlà* té «un parell de pinces robustes, cobertes de protuberàncies», la diferència quedaria més clara.

escamarlà

m. [LC] [ZOI] Crustaci de l'ordre dels decàpodes, de 15 a 20 centímetres de llarg, de closca rosada, molt apreciat culinàriament (*Nephrops norvegicus*).

llagostí

m. [LC] [ZOI] Crustaci marí de l'ordre dels decàpodes, de 10 a 14 centímetres de llarg, que té deu potes primes i llargues antenes, l'abdomen llarg i comprimit, les vores de les mandíbules fibroses i la closca poc consistent (*Penaeus kerathurus*).

Altres exemples de definicions incompletes de productes gastronòmics ens els ofereixen articles com els següents:

beixamel

f. [LC] [HO] Salsa feta a base de mantega, llet i farina.

brou

1 1 m. [LC] [HO] Líquid alimentós que resulta de l'ebullició en aigua de certes substàncies. El brou de la sopa de Nadal. Brou de cebes. Brou de carn.

De la *beixamel*, no es dona informació sobre com es prepara, i coure la *beixamel* és absolutament necessari, si no, no lliga, no es fa, i és immenjable. En el cas de *brou*, la referència a «certes substàncies» és excessivament inconcreta. Hom podria substituir aquesta expressió per «hortalisses, carn o peix».

5. Les valoracions gastronòmiques

En l'apartat anterior, hem pogut copsar que la valoració gastronòmica és un tret que apareix només en algunes definicions. No sembla que hi hagi un criteri sistemàtic de valoració professional o transmesa per la tradició. Hem vist que al DIEC s'indica explícitament que l'*oca*, els fruits de la perera, el *presseguer*, la *prunera* o l'*albercoquer*, entre d'altres, l'*alatxa*, el *bròquil* i la *coliflor*, el *catxel*, la *petxina* i la *cloïssa* són productes comestibles. En canvi, no hi ha cap referència explícita a la propietat de comestible de la *sardina*, el *seitó*, l'*ànec*, el *conill* o la *tellerina*. En els plats elaborats, no hi fa res que el tret «comestible» no hi sigui, ja que els descriptors principals, encara que presentin problemes de variació o de manca de remissió, hi fan referència: *plat*, *pastís*, *embotit*, *preparació culinària*, *menja*, etc., i, a més, hi sol haver la marca temàtica general HO (hoteleria).

També hem observat que les definicions introdueixen algunes vegades certes valoracions de la qualitat gastronòmica d'alguns productes. Així sabem que l'*ostra* és «de gust exquisit», que l'*alvocat* és «molt apreciat» o que l'*escamarlà* és «molt apreciat culinàriament». També hem vist que l'*alatxa* té una qualitat inferior a la *sardina*.

gamba²

1 f. [ZOI] [LC] Crustaci del gènere *Palaemon*, de l'ordre dels decàpodes macrurs, de colors rosats o vermells i de carn molt saborosa.

2 [ZOI] [LC] **gamba vermella** Gamba de color vermell intens, molt apreciada en gastronomia (*Aristaeomorpha foliacea*).

Podem afegir altres exemples amb valoració positiva com les incloses a *gamba* o a diversos peixos d'interès comercial, com mostrem a la taula següent:

anfós	de carn molt apreciada
bacallà	és molt apreciat com a aliment
bonítol	de carn excel·lent
emperador	de carn molt apreciada
llobarro	de carn molt apreciada
lluç	de carn molt apreciada
moll	de carn molt apreciada
rap	de carn molt apreciada
salmó	de carn molt saborosa de color rosat
tonyina	de carn molt apreciada
xanguet	molt apreciat gastronòmicament

En aquesta línia, i sense sortir del camp dels peixos, aprofitem l'avinentsa per a proposar que siguin valorats com a aliment alguns peixos presents de molt de temps en els nostres mercats, com per exemple: *besuc*, *bruixa*, *corball*, *escòrpora*, *llenguado*, *lluerna*, *maire*, *orada*, *pagell*, *palaia*, *sardina*, *seitó*, *truita*, *rèmol* i *verat*.

Si bé les valoracions, majoritàriament positives, no tenen una presència sistemàtica al diccionari, cal comentar que la manca de valoracions gastronòmiques en alguns productes gastronòmics és, com a mínim, sorprenent. Fixem-nos en l'entrada *pernil*:

pernil

- 1 1 m. [LC] [HO] Cuixa d'un animal, especialment del porc.
1 2 m. [LC] PER EXT. Tenir una persona bons pernills.
2 1 m. [LC] [HO] Cuixa o espatlla de porc o de senglar salada per a ésser conservada. Pernil del país.
2 2 [HO] **pernil dolç** Pernil de porc, desossat, assaonat i cuit.

Quina poca alegria traspua una de les glòries de la indústria cansaladera mediterrània! Certament, la intenció primordial dels ceretans en temps dels romans (Fàbrega, 1996, p. 16 i 143) era conservar la carn sense que es malmetés, però ja es van adonar que el procés de maduració que experimenta la carn transforma el que era al principi una conserva merament utilitària en una delícia gastronòmica. Cal no esmentar-ho en absolut? Podem aprofitar el comentari per a afegir que, per a elaborar pernil dolç o pernil cuit, no cal salar-lo més del que recomana la prudència; fins i tot s'elabora pernil cuit sense sal, la conservació del qual deriva del fet de ser enllaunat i esterilitzat un cop elaborat, i no pas de la salaó. Però, ja entràriem en la qüestió dels valors nutritius i saludables dels aliments, que deixem de banda en aquest treball.

6. Mancances al diccionari

Un complement de la recerca que hem realitzat és la detecció d'unitats lèxiques relacionades amb els productes que encara no són al DIEC i que hi podrien ser acollides en actualitzacions futures o en un nou diccionari. Som conscients que al diccionari mai no hi haurà tot el cabal lèxic de la llengua, ni tampoc tot el vocabulari relacionat amb el menjar. Tenint en compte això, en aquest apartat només pretenem proposar algunes possibles incorporacions:

- Productes de cansaladeria que no apareixen al DIEC. No hi trobem l'entrada nominal de *secallona* (sí com a adjectiu, «a mig assecar»); ni les subentrades *llonganissa seca/de pagès/de Vic*; ni la *llonganisseta seca* ni la *cigala de gat* (en tots dos casos, *salsitxa seca*, curta i llarga, respectivament), ni el *xolís*, glòria de la cansaladeria palleira, tècnicament una *secallona* ampla de secció aplanada. Dels diferents tipus de pernil curat (*serrà*, *del país*, *ibèric*), del pernil *de cabra* del Maestrat, o del pernil *canari* (cuit amb os), tampoc no se'n diu res, com tampoc no s'esmenta el pernil *d'ànec*. De manera similar, tampoc no apareix *magret* (meitat d'un pit d'ànec gras o d'oca embocats, sense os, amb pell i sense l'agulleta, que ha madurat de manera semblant al pernil de porc).
- En el món dels dolços (confiteria, brioixeria i pastisseria) no apareixen al DIEC els termes següents, ni com a entrades ni com a accepcions: *ametllat* (gelat de pal recobert de xocolata amb ametlla filetejada), *bríoixeria* (conjunt de pastes individuals per a esmorzar o berenar), *brunyol* (*bunyol* de l'Empordà fet amb pasta fermentada amb llevat), *crema* (de sant Josep), *cubà* (1. Orxata amb una bola de xocolata. 2. Galeta feta de pasta de neula, amb forma de tub curt i gruixut), *diplomàtic* (un tipus de pasta seca), *financer* (pasta semblant a la magdalena, llarguera), *garlanda* (tortell gruixut de pasta de brioi), *fartó* (pasta llarguera valenciana que es pren amb l'orxata), *ferradura* (peça de pasta de full amb la vora exterior dentada, farcida de cabell d'àngel), *llaç* (peça de pasta de full retorçada), *llengua de gat* (de pasta i de xocolata negra, amb llet o blanca), *mató de monja*, *mató de Pedralbes*, *mil fulles*, *mostillo*, *palmera/ulleres*, *pasta brisa*, *pasta morta* (la que no porta llevat, usada per a les pastes seques), *pasta salada*, *teula* (galeta rodona plegada), *tortada*, *trena* (pastís fet amb 3 o més tires de pasta de brioi farcit de nata) i *valenciana* (magdalena llarguera).
- Posats en orientació diacrònica, esmentem que les *sopes de llet* o *sopes dolces* no apareixen a l'entrada *sopa* del DIEC, però sí al DCVB). Eren una manera d'alimentar els infants quan no hi havia les farinetes industrials, tot fent bullir pa en llet endolcida amb sucre o mel. Les unitats *sopa de sobre*, *sopa*

deshidratada o sopa liofilitzada i la sopa de fruita per a les postres també esperen la seva incorporació en un futur immediat.

7. Conclusions

Després d'haver presentat l'anàlisi de dades, encara que limitada, considerem que, a tall de conclusions, podem afirmar que:

- El lèxic referit al menjar forma part de la cultura quotidiana, que cal reflectir, en certa mesura, en els diccionaris per a l'aprofitament d'usuaris aprenents de la llengua i per a tothom en general quan aquests aspectes culturals pateixen canvis amb el temps.
- L'explicitació del caràcter comestible d'alguns animals o d'algunes plantes i fruits és pertinent per a poder enriquir definicions lexicogràfiques, que tendeixen a preferir continguts descriptius de

caràcter científic, amb els trets de caràcter cultural que tant pertanyen al sistema lingüístic col·lectiu (lèxic comú) com al vocabulari professional de la gastronomia (terminologia).

- Cal introduir en el tractament lexicogràfic d'unitats lèxiques relacionades amb el menjar la noció d'estereotip, de manera que es puguin preveure les informacions que reflecteixen necessitats socials (producció, comercialització, qualitat gastronòmica o qualitat nutritiva).
- La representació de les unitats lèxiques de caràcter cultural, deslliurada de càrrega ideològica social, no és exempta de càrrega afectiva, de connotació, i per tant és lògica, i fins i tot recomanable, que inclogui elements de valoració.

Tot i les limitacions d'aquest treball, volem manifestar el nostre interès perquè la presència del lèxic gastronòmic vagi millorant en el diccionari normatiu de referència, amb la finalitat que pugui acomplir la funció d'identificació cultural que mereix. ✱

Bibliografia

- ALCOVER, Antoni; MOLL, Francesc de B. (1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. També disponible en línia a: <<http://dcvb.iec.cat>> [Consulta: 15 maig 2019].
- CASARES, Julio (1992). *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- FABREGA, Jaume (1996). *El llibre del porc*. Barcelona: La Magrana.
- FABREGA, Jaume (2008). *Totes les sopes: Brous, escudelles i sopes d'arreu*. Valls: Cossetània.
- FISHMAN, Joshua A. (1995). «Dictionaries as culturally constructed and as culture-constructing artifacts: the reciprocity view as seen from Yiddish». A: KAHANE, Henry; KACHRU, Braj B. (ed.). *Cultures, ideologies and the dictionary studies in honor of Ladislav Zgusta*. Tübingen: Max Niemeyer, p. 29-35.
- FORGAS BERDET, Esther (1996). «Lengua, sociedad y diccionario: la ideología». A: FORGAS, Esther (coord.). *Léxico y diccionarios*. Tarragona: Departament de Filologies Romàniques de la Universitat Rovira i Virgili, p. 71-89.
- FORGAS BERDET, Esther (2007). «Diccionarios e ideología». *Interlingüística*, núm. 17, p. 2-16.
- FRANCESCH VIDAL, Amadeu (2010). «Oca empordanesa». *Dossier tècnic*, núm. 44. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, p. 22-23.
- GALISSON, Robert (1989). «La culture partagée: une monnaie d'échange interculturelle». A: IBRAHIM, Amr Helmy (coord.). *Lexiques*. París: Hachette, p. 113-117.
- GUTIÉRREZ CUADRADO, Juan (2011). «Ideología y lexicografía». A: SAN VICENTE, Félix; GARRIGA, Cecilio; LOMBARINI, Hugo E. (coord.). *Ideolex: Estudios de lexicografía e ideología*. Monza: Polimetrica, p. 25-66.
- HAENSCH, Günter; WOLF, Lothar; ETINGER, Stefan; WERNER, Reinhold (1982). *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Madrid: Gredos.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. 1a edició. Barcelona: Edicions 62; Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma: Moll; València: Edicions 3 i 4.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 15 maig 2019].
- LARA, Luís Fernando (1996). *Teoría del diccionario monolingüe*. México: El Colegio de México.
- LLADONOSA, Josep (1993). *El llibre de les sopes: Qui menja sopes se les pensa totes*. Barcelona: Empúries.
- MANGANELLI, Giorgio (2017). *Vida de Samuel Johnson*. Barcelona: Gatopardo.
- RODRÍGUEZ BARCIA, Susana (2016). *Introducción a la lexicografía*. Madrid: Síntesis.

SAN VICENTE, Félix; GARRIGA, Cecilio; LOMBARDINI, Hugo E. (coord.) (2011). *Ideolex: Estudios de lexicografía e ideología*. Monza: Polimetrica.

VAN DIJK, Teun A. (1999). «Un estudio lingüístico de la ideología». A: PARODI, Giovanni (ed.). *Discurso, cognición e educación*. Valparaíso: Ediciones Universitarias de Valparaíso, p. 27-42.

Notas

1. Hi ha disponibles en llengua catalana alguns vocabularis terminològics sobre alimentació, però òbviament no s'ocupen del lèxic més tradicional de l'àmbit ni dels aspectes culturals vinculats: *Diccionari de procediments culinaris*, *Plats a la carta*, *Glossari dels sabors del món*, *Lèxic d'additius alimentaris* (TERMCAT).

2. L'accepció 2.2. de *galeta* du una marca temàtica que sembla un error (MD, medicina i farmàcia) per l'exemple que l'acompanya.

La densidad lexicométrica: del *big data* a la evidencia lingüística

JORGE LÁZARO

Universidad Autónoma de Baja California
lazaroj@uabc.edu.mx

Llicenciat en llengua i literatures

hispaniques per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM) i doctor en comunicació lingüística i mediació multilingüe per la Universitat Pompeu Fabra. Membre del Grup d'Enginyeria Lingüística, on va ser investigador postdoctoral (2015-2016). Ha estat professor a la Facultat de Filosofia i Lletres i a la Facultat d'Enginyeria de la UNAM. Actualment és professor investigador titular a la Facultat d'Idiomes de la Universitat Autònoma de Baixa Califòrnia. És membre del Sistema Nacional d'Investigadors del Consell Nacional de Ciència i Tecnologia de Mèxic (CONACyT). Les seves línies de recerca són la lingüística computacional, la terminologia, la lexicologia, la lexicografia computacional i la semàntica.

Resum

La densitat lexicomètrica: del big data a l'evidència lingüística

El present article aborda el big data, vist des de la perspectiva de la lingüística de corpus, en el que s'anomena corpus massius. A través de la revisió d'alguns treballs i d'un estudi de cas, es fa evident el canvi de paradigma en la lingüística aplicada actual. Es presenta una proposta d'extracció automàtica d'exemples com a prova d'aquesta afirmació.

PARAULES CLAU: big data; densitat lexicomètrica; saturació semàntica; exemplificació

Resumen

El presente artículo aborda el big data, visto desde la perspectiva de la lingüística de corpus, en lo que se denomina corpus masivos. A través de la revisión de algunos trabajos y de un estudio de caso, se hace evidente el cambio de paradigma en la lingüística aplicada actual. Se presenta una propuesta de extracción automática de ejemplos como prueba de dicha afirmación.

PALABRAS CLAVE: big data; densidad lexicométrica; saturación semántica; ejemplificación

Abstract

Lexicometric density: from Big Data to linguistic evidence

This paper approaches Big Data from the perspective of corpus linguistics in what is called massive corpora. By the review of some research studies, and a case study, the paradigm shift in current applied linguistics is made evident. We present a proposal for automatic extraction of examples as proof of this affirmation.

KEYWORDS: Big Data, lexicometric density, semantic saturation, exemplification

TERMINÀLIA 19 (2019): 17-27 · DOI: 10.2436/20.2503.01.130

Data de recepció: 15/3/17. Data d'acceptació: 1/10/2018

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1. Introducción

Los datos masivos (o *big data*) son desde hace algunos años una realidad indiscutible. Es cada vez mayor la tendencia a utilizar una cantidad inconmensurable de todo tipo de información para poder satisfacer necesidades tan distintas como el *marketing* o la salud, la física o la minería de opinión, la geografía o la lingüística, entre muchas otras áreas del conocimiento humano (Mayer-Schönberger y Cukier, 2013).

Sin embargo, debido a que el acceso a estos datos era hasta hace poco tiempo libre o poco regulado, también puede darse el caso de una mala utilización de la información almacenada para llevar a cabo ilícitos que desembocan algunas veces en delitos informáticos. Sin ir más lejos, el robo de información personal para acrecentar una cartera de clientes es frecuente e incluso se ha usado para incurrir en suplantación de identidad o *phishing*.¹

En cada caso que analicemos en el que se usen datos masivos podremos encontrar por lo menos tres características:

- 1) Los datos masivos dan precisión a los estudios de todo tipo. Cuantos más datos disponibles, menor margen de error.
- 2) Los datos masivos permiten predecir un comportamiento. Una vez que puede cuantificarse un fenómeno, es mucho más fácil reproducirlo para después interpretar los resultados, agregando variantes.
- 3) Los datos masivos permiten determinar patrones. Hay fenómenos que a pequeña escala no presentan continuidad o recursividad, aun cuando la intuición de quien los estudia le dicta que dichos patrones están ahí porque en los sistemas macro, como el lenguaje, puede verlos repetidos.²

En la lingüística, los datos masivos se han asociado en los últimos años a áreas como el aprendizaje automático (*machine learning*) para entrenar programas derivados de la ingeniería lingüística que en conjunción con la lingüística de corpus han aportado repositorios bastante amplios. Puede hablarse de varios casos en los que los análisis lingüísticos, los corpus y las nuevas tecnologías han convergido para apoyar áreas emergentes o consolidar otras. Por ejemplo, el perfilado de autor (López-Escobedo, Solórzano-Soto y Sierra, 2016) o la clasificación y el resumen automático de textos (Torres-Moreno, 2014). Por otro lado, el material utilizado para realizar pruebas o directamente ciertos análisis nos adentra en una amplia discusión, debido a que, si bien hay una extensa tradición en cuanto al tratamiento de los bancos y repositorios de datos lingüísticos, llamados en general *corpus*, el uso que se hace de ellos y el procesamiento específico corresponden a las finalidades de cada investigación. Hay corpus de millones y millones de palabras que se usan para muchas tareas sencillas, como los consultadísimos CREA³ (Corpus de Refe-

rencia del Español Actual) (más de 200 millones) y CORDE⁴ (Corpus Diacrónico del Español) (250 millones), y hay corpus pequeños, de apenas unos cuantos millones de palabras, que se han explotado para varias investigaciones de gran envergadura, como en el caso del Corpus del Español de Mark Davies. Lo que queda claro en el debate sobre el tamaño de un corpus es que el *big data* ha permeado en lo más profundo de los análisis sobre el conocimiento humano y el estudio del lenguaje no es la excepción.

Si lo miramos al detalle, un corpus lingüístico podía considerarse grande si contenía 10 millones de palabras hasta hace apenas unos años (Torruella y Llisterri, 1999); sin embargo, el avance de la tecnología, y sobre todo de los medios de almacenamiento de datos en equipos de cómputo, ha permitido que en poco menos de dos décadas hayamos pasado de decir que un corpus es mínimo si contiene 1 millón de palabras (o pequeño si contiene 10 millones) a considerar que otro de 100 o 200 millones representa un tamaño estándar. Aunado a esto, cada día se han presentado mayores retos en los estudios lingüísticos, que han visto en los corpus con gran cantidad de datos una fuente invaluable para sostener preceptos teóricos o proponer nuevos paradigmas. Siguiendo esta tendencia, podríamos afirmar que en apenas unas décadas, desde que se ha generalizado su estudio y manejo, la lingüística de corpus nos ha enseñado que hay datos ocultos más allá de lo que el ojo humano puede ver a simple vista. Los casos de estudio, o muestras, aumentados en diez o veinte veces, pueden aportar pruebas fehacientes de hechos hasta el momento no comprobados (como veremos en el estudio de caso de este artículo) o descripciones lingüísticas más fiables (como mostraremos en la amplia lista de investigaciones).

2. Los corpus masivos

Muchos autores han hecho notar que el tamaño de un corpus siempre es un tema de discusión debido al carácter subjetivo de las afirmaciones que pueden hacerse con respecto al número de palabras o *tokens* que contiene (Torruella y Llisterri, 1999; Sardinha, 2000; Sierra, 2008; McEnery y Hardie, 2012), pero también es cierto que hay una gran diferencia entre los aproximadamente 10 millones que podemos procesar en casi cualquier equipo de cómputo doméstico y, por ejemplo, los casi 400 millones en un recurso como la Wikipedia en español.⁵ Podemos encontrar repositorios que cuentan con más de 10.000 millones de palabras provenientes de todas las variantes de una lengua, como el corpus esTenTen —utilizado en Sketch Engine (Kilgariff y Renau, 2013)— o la versión actual del corpus diseñado por Mark Davies —la versión web—, que contabiliza 2.000 millones de palabras. Cualesquiera que sean las razones, el procesamiento de grandes cantidades de datos es lo que nos lleva a integrar algu-

nos materiales bajo la denominación de *datos masivos*. Una de las características principales de este tipo de corpus es que no pueden ser visualizados en su totalidad por casi ningún procesador de texto. Es decir, este tipo de materiales de investigación deben visualizarse por fragmentos. Hablamos de *big data corpus* o de *corpus masivos* cuando su tratamiento se complica y requiere herramientas o recursos computacionales más avanzados y no pueden analizarse a simple vista.

Lo anterior ha llevado a los expertos lingüistas y computólogos a diseñar algoritmos para extraer o recuperar información relevante cada vez más precisos; la metodología de prueba-error entonces se hace necesaria hasta dar con el algoritmo ideal para una tarea lingüística. El filólogo ya no trabaja con ejemplos o casos específicos y comprueba hipótesis solo a través de estos, sino que ahora una hipótesis tiene que comprobarse con cientos, miles o millones de casos que pueden en cualquier momento mostrar una excepción a las generalizaciones que antes podían pasar de largo. Es decir, se busca el patrón de una hipótesis, no se generaliza a partir de casos específicos.

3. La evidencia lingüística y el *big data* en los estudios actuales

Un patrón en lingüística es un asunto complejo conceptualmente y es difícil de describir. Siempre puede haber excepciones a las posibles generalizaciones que se hacen acerca de una estructura (Carnie, 2013). Un patrón es una noción que, por un lado, puede parecer intuitiva y sistematizable, pero también resulta un elemento de trabajo casi interminable si tenemos en cuenta que los mismos actos de habla de cualquier persona representan siempre una iteración distinta. Aun así, podemos encontrar muchos patrones estables sobre todo en el nivel sintáctico o morfológico de la lengua. Ejemplos de patrones en lingüística son el número y el orden de los fonemas en una palabra, las declinaciones verbales en unas lenguas o las conjugaciones en otras, el orden de los elementos en una oración (SVO, sujeto-verbo-objeto; SOV, sujeto-objeto-verbo), la concordancia, etc. Sin embargo, hay otros patrones que se alejan un poco más de la sintaxis, se encuentran en el orden de lo sintáctico-semántico y resultan más difíciles de describir: la *consecutio temporum*, la *ergatividad* o el proceso de palatalización de una *yod* —hablando de fenómenos fonéticos e históricos—, etc. Dentro de estos patrones complejos encontramos también la estructura de las oraciones subordinadas referentes a ciertas funciones o la relación y estructura de las oraciones introducidas por marcadores discursivos (Cunha et al., 2012).

Mientras más común es un elemento lingüístico, y, por tanto, más ejemplos de este existen en la lengua, menos datos son necesarios para poder transmitir o describir su mecanismo de funcionamiento. Pues bien,

es justo esa cantidad de datos que se necesitan para documentar un fenómeno lo que hace compleja una tarea de caracterización (determinar un patrón para después reproducirlo).

El objetivo central de esta discusión es mostrar que ciertos fenómenos en la lengua tienen su base en patrones que no pueden ser aprehendidos fácilmente. Estos fenómenos o procedimientos necesitan muchos datos para ser caracterizados y se requiere un mayor número de ejemplos, es decir, su objeto de estudio demanda una gran cantidad de iteraciones para conocer todas sus variantes.

En la tabla 1 podemos observar los tamaños de algunos corpus europeos y orientales que están utilizándose en la actualidad para analizar fenómenos que tienen que ver sobre todo con el léxico, la lexicografía, la morfología y la sintaxis en diferentes lenguas.⁶

4. Un estudio de caso: la densidad lexicométrica como evidencia lingüística basada en el *big data*

Una investigación hecha previamente (Lázaro, 2015) ha demostrado que elementos lingüísticos como los ejemplos son estructuras que tienen poco que ver con un patrón sintáctico, pero que hay un trasfondo semántico que permite identificar algunas estructuras que se relacionan con definiciones especializadas. Esto ha sido posible a partir de ciertas técnicas de recuperación de información aplicadas a tres corpus masivos. Para llegar a este punto, tuvieron que hacerse, primero, una serie de presuposiciones lingüísticas basadas en la experiencia terminológica y apoyadas en la teoría comunicativa de la terminología (TCT) (Cabré, 1999) y en la noción de contextos definitorios (Sierra et al., 2008). Después, tuvo que diseñarse una herramienta adecuada para demostrar dichas presuposiciones a partir de la puesta en escena de un elemento medible y comprobable. Sobre el plano teórico, puede consultarse el texto correspondiente a la propuesta denominada *saturación semántica* (Lázaro, 2016). La noción que ha intentado comprobar directamente dichas suposiciones a partir de técnicas propias de la lingüística computacional es la que se presenta a continuación: la densidad lexicométrica.

4.1 El ejemplo y un pequeño esbozo sobre su tratamiento actual

Desde el punto de vista teórico, el ejemplo ha sido visto por lexicógrafos y lingüistas de acuerdo con las necesidades del propio diccionario o como una exigencia de diseño. En el caso del castellano, hacia 1726, el *Diccionario de autoridades* era un modelo a seguir y su pilar más fuerte era justamente la inclusión de «autoridades» o citas, como las llamamos hoy. Desde 1780, cuando se convierte en el estandarte de la institución, la supresión de la mayoría de estas citas parece haber

Nombre de la investigación	Objetivo	Área	Zona geográfica	Tamaño del corpus
Sketch Engine for bilingual Lexicography	Creación de diccionarios bilingües	Lexicografía	Brno, República Checa	80 millones de palabras
European Union Language Resources in Sketch Engine	Análisis de texto, extracción de terminología y búsqueda de textos para investigaciones	Sintaxis y Lexicografía	Unión europea	850 millones de muestras en inglés
Corpus Based Extraction of hypernyms	Creación de diccionario terminológico	Lexicografía	República Checa	9,757,005 palabras 27.389 documentos
Towards Automatic Finding of Word Sense Change in Time	Evaluación de procesos de obtención de corpus	Léxico	República Checa	96.134.547 palabras (British National Corpus)
Software and Data for Corpus Pattern Analysis	Análisis de patrones para crear diccionarios	Lexicografía	República Checa	100.000.000 palabras (British National Corpus)
Automatic generation of the Estonian Collocations Dictionary database	Se realizó un diccionario en estonio	Lexicografía	Tallinn, Estonia	463 millones (Estonian National Corpus)
Semantic Word Sketches	Clasificación de palabras de forma automática	Léxico-semántico	Reino Unido	352 textos (provenientes del Brown Corpus)
DIACRAN: a framework for diachronic analysis	Registrar el cambio de las palabras a lo largo del tiempo	Léxico	Reino Unido	560 millones de palabras (provenientes del Corpus of Contemporary American English -COCA-)
Longest-commonest match	Desarrollo de un programa que localice colocaciones complejas de expresiones multipalabra	Lexicología	Reino Unido	100.000.000 palabras (British National Corpus)
Effective corpus virtualization	Virtualización del corpus	Compilación de corpus	Reino Unido	Primeros 11 millones de palabras del British National Corpus y los primeros mil tokens del Brown corpus
Optimization of regular expression evaluation within the manatee corpus management system	Optimización de la evaluación de expresiones regulares para la búsqueda en grandes corpus	Minería de texto	República Checa	18.978.703 (czTenTen12); 27.894.538 (esTenTen12); 115.820.931 (ENClueWeb09) y 13.844.200 jpTenTen11
arTenTen: Arabic corpus and word sketches	Creación de un corpus en árabe para apoyar la investigación lingüística	Léxico	Reino Unido	5.800.000.000 palabras
Hindi word Sketches	Creación de diccionario e investigación lingüística	Lexicografía	India and R. U.	240 millones de palabras
Compatible Sketch grammars for compatible corpora	Experimento dirigido a crear una familia de corpora web de miles de millones de tokens	Lexicología	Distintas partes del mundo	Selección de muestras de corpus de francés, inglés, ruso, entre otros con una media de tamaño de 1 200 000 000 de palabras
Bilingual word Sketches: the translate Button	Hacer traducciones efectivas para el corpus de Sketch Engine	Lexicografía	República Checa	Conjunto de corpus EUROPARL (provenientes de 22 lenguas oficiales de Europa) de entre 9 millones y 54 millones de palabras cada uno
Sketching the dependency relations of words in chinese	Establecer relaciones gramaticales a través del análisis sintáctico	Léxico	Taiwan	2 100 000 000 palabras (zhTenTen11)
Intrinsic methods for comparison of corpora	Método de comparación cuantitativo entre generadores de corpus	Léxico	República Checa	4.458.000.000 palabras (czTenTen12) y 2.607.000.000 palabras (Hector corpus)
Quantifying lexical usage: vocabulary pertaining to ecosystems and the environment	Descubrir colocaciones clave de términos ambientales seleccionados y establecer si tienden a usarse en contextos positivos, negativos o neutrales.	Léxico	Reino Unido	1.500.000.000 de palabras (UKWaC)
Setting up for corpus lexicography	Creación y depuración de un corpus para realizar un diccionario en portugués	Lexicografía	República Checa	3.500.000.000 millones de palabras

TABLA 1. Corpus masivos para estudios de lingüística aplicada

marcado un camino bastante común en la planeación de sus diccionarios. Esta tendencia no cambió en dicha lengua y aún podemos constatarla en diccionarios tanto generales como especializados.

Se pensaría que algunos diccionarios terminológicos recurrirían a distintos tipos de información debido a lo complejo de sus definiciones, pero no es así. Incluso, como se ha demostrado en otro trabajo (Lázaro, 2011), esta tendencia parece reforzarse desde los años noventa y ya bien entrado el siglo XXI. Lo que contrasta con el avance tecnológico, pues se pensaría que las supresiones de elementos complementarios a la definición no deberían constituir un problema de diseño.

Las propuestas actuales para la elección de ejemplos no documentan una metodología de selección o creación. Lo más cercano ha sido que su búsqueda e identificación se ha llevado a veces como una tarea rigurosa que intenta colocar por lo menos uno de ellos en cada entrada, por ejemplo, en diccionarios como el COBUILD (Collins Birmingham University International Language) dirigido por Sinclair (1987) y el Diccionario Planeta (Marsá, 1989), o tal como lo intentó alguna vez Moliner en su célebre *Diccionario de uso del español* (Moliner, 2013).

En el ámbito teórico, los estudios que destacan la importancia del ejemplo tienen que ver sobre todo con diccionarios orientados a la traducción y la adquisición de una segunda lengua (Cowie, 1989; Drysdale, 1987; Fox, 1987; Humble, 1998; Laufer, 1992; Minaeva, 1992; Nesi, 1996; Paquot, 2008; Sinclair, 1987) y están basados, la mayoría de los casos, en sus funciones y el impacto en aspectos que tienen que ver con la educación. Meyer (2001), dentro de su concepción de *contextos ricos en conocimiento* (KRC), incluye los ejemplos y las definiciones como las representaciones implícitas comunes de una red conceptual.

El ejemplo en la tradición francesa ha sido un tema que ha captado de manera más evidente la atención de los lexicógrafos del siglo XX. Esta tradición ha sido resumida certeramente por Rey, quien nos dice que es un elemento derivado del análisis semántico en relación con la definición y que tiene una fuerte carga de ideología cultural (Rey, 1995).

En cuanto a su forma, en algunos casos se echa mano de colocaciones y estas se modifican mínimamente. Es decir, se conservan fragmentos textuales más amplios de lo que comúnmente encontraríamos como un ejemplo, lo que da lugar a un diccionario «contextualizador» (Mott y Mateo, 2009). En otros casos, hay ejemplos que parten de métodos computacionales, como la generación de concordancias y colocaciones complejas (Kilgarriff et al., 2008); ejemplos confeccionados *ad hoc* (o inventados por el lexicógrafo) (Company, 2010), y en pocos casos se trata de fragmentos tomados del habla popular (Lara, 2008 y 2010).

Como podemos ver, en lexicografía hispánica no hay estudios de largo aliento que se dediquen exclusivamente al estudio del ejemplo. No es sino hasta los acercamientos de Jacinto García (2015) y Rojas Arre-

gocés (2016) que tenemos obras completas en forma de libro o tesis dedicadas a esta categoría de datos. El primero hace una clasificación de los ejemplos atendiendo a su forma, origen o función y aborda un interesante y completísimo estudio que también toma en cuenta el punto de vista histórico y de autoridades, ya que este libro se desprende de su tesis doctoral *El principio de autoridad en los diccionarios generales del español (siglos XVIII-XX)*. La segunda hace un repaso sobre la forma y las funciones del ejemplo de acuerdo con lo documentado en obras de lexicografía general y, como los autores no hispanohablantes, lo orienta a la educación en su país natal, Colombia. De aquí se desprende una propuesta sobre cómo clasificar y elegir fragmentos textuales que se utilizarán como ejemplos en diccionarios escolares. Hay que mencionar que lo que la autora llama «programa» se refiere a pautas, no a un método específico ni a un programa informático, y por esta razón las conclusiones de su estudio desembocan en los argumentos sobre la importancia del ejemplo y las buenas prácticas en el proceso ejemplificativo, pero no hay una evaluación del método. Por esta razón, ambas obras son de corte teórico.

Nosotros, por otro lado, hemos decidido utilizar como punto de partida dichos estudios en la teoría, pero en la práctica nos inclinamos hacia un par de estudios para determinar la selección de un ejemplo en terminología. Por tanto, este será nuestro ámbito de trabajo y se justifica porque es un área más reducida y específica dentro del mundo de los diccionarios. Además, podemos encontrar que en este campo los esfuerzos han sido casi nulos, por lo que se desea aportar un estudio para el gremio terminológico.

Fuentes Morán y García Palacios (2002) hacen hincapié en la necesidad de los ejemplos en los diccionarios de especialidad y en el tratamiento profundo de la adecuación para elegir los más apropiados, como parte de la tipología de información que este tipo de diccionarios debe ofrecer (que aquí llamamos *categorías de datos*: registro, equivalentes, sinónimos, pronunciación, etc.). Del análisis que hacen los autores reproducimos un conjunto de características que el ejemplo debería cumplir y que está basado en lo dicho anteriormente por Gutiérrez Cuadrado (1999) y Drysdale (1987). A saber, que el ejemplo:

- Complementa la información de la definición.
- Muestra la palabra en su contexto.
- Distingue diferentes acepciones.
- Muestra colocaciones típicas.
- Indica registros y niveles estilísticos.
- Muestra diferentes cuestiones gramaticales.
- Incluye ciertas orientaciones ideológicas.
- Incluye información enciclopédica.
- Da información sobre costumbres y realidades específicas.

Aunado a estos criterios, tomamos el argumento de Meyer de que los ejemplos forman parte de una red conceptual y que, incluso, pueden encontrarse en un mismo contexto. A este tipo de contexto la autora lo ha llamado *knowledge rich context*. A saber:

As a result of analyzing conceptual relations, a high-quality terminology project ultimately aims to illustrate the network of concepts underlying the terms of the domain. In traditional term banks and specialized dictionaries, the conceptual network is usually represented implicitly, through the definitions and examples provided to elucidate the meaning of a term. (Meyer, 2001, p. 280)

De los casos anteriores, tanto desde el punto lexicográfico como terminológico, rescatamos tres aspectos importantes: 1) los ejemplos pueden partir de fragmentos en los que el término muestra su aparición común, las concordancias; 2) algunos fragmentos en los que se inserta dicho término revelan su preferencia por ciertas combinaciones con otras piezas léxicas, como en el caso de las colocaciones, lo que nos muestra las palabras más indicadas para combinar con el término y diseñar ejemplificaciones, y 3) aun teniendo en cuenta los materiales que nos arrojan los corpus, tales como concordancias y colocaciones, es necesaria la afinación manual atendiendo a los criterios que, como especialista o hablante nativo de una lengua, tiene el lexicógrafo, tales como el conocimiento histórico, contextual, social, el habla espontánea no controlada o las modas lingüísticas. De esta forma podemos decir que los ejemplos conforman una esfera que complementa y amplía la información asociada a un término, y que actúan principalmente desde el concepto y no siempre desde la definición.

4.2 El paso previo: la saturación semántica

La saturación semántica es una noción teórica que intenta explicar el proceso ejemplificativo (Lázaro, 2016). Esto es importante porque, aun cuando los estudios sobre el ejemplo han profundizado bastante sobre su identificación, sus funciones, sus formas y sobre todo los criterios que pueden tomarse en cuenta para determinar si se trata de un «buen ejemplo» —de la tradición inglesa, *real examples* (Atkins y Rundell, 2008)—, su mecanismo de acción y el proceso por el que se forman no se han descrito. Tomando en cuenta esto, y bajo el argumento de que todo hablante puede emitir un ejemplo sobre una palabra con relativa facilidad, entonces inferimos que quizá sí existe un patrón para formar esta categoría de datos, pero no se identifica fácilmente, pues su sintaxis no está definida. Ahora bien, todo patrón se genera bajo algún mecanismo de formación. Si el mecanismo de formación no ha sido

descrito, pero sus efectos son reconocibles, entonces es posible encontrarlo a través del análisis del conjunto de los efectos. Entiéndase efectos, aquí, como funciones y características. Todas las funciones del ejemplo, descritas y analizadas por los estudiosos que hemos citado, han permitido conformar la propuesta que describe el mecanismo de funcionamiento del ejemplo y, a través del análisis de ese mecanismo, proponemos una metodología plausible para su caracterización. La base del análisis es, por consiguiente, la relación existente entre los elementos que lo conforman: piezas léxicas, sus funciones y su intercambiabilidad. Por esto, se ha hecho necesaria la explicación sobre la manera en la que se relacionan término y concepto, término y definición, hasta dónde llega la definición y finalmente cuál es la función principal del ejemplo que la acompaña. Como vemos, aun sin contar con uno de los pilares de estudio de la lingüística, como es la sintaxis, puede llegarse a conclusiones aceptables a través de los efectos de las relaciones conceptuales, de eso que no vemos directamente en las estructuras del lenguaje. Si volvemos atrás una vez más, esto solo viene a comprobar que si el concepto es una abstracción de un segmento de la realidad, un proceso cognitivo, no podía esperarse que uno de sus descriptores, el ejemplo, fuese un proceso alejado de ese mecanismo. La propuesta es la citada saturación semántica.

4.3 La densidad lexicométrica: un método para identificar ejemplos en corpus masivos

En un experimento llevado a cabo con el paquete de herramientas proporcionado por Sketch Engine, diseñamos una metodología formal para crear un algoritmo basado en las características teóricas que debe cumplir un ejemplo. Elegidos quince términos de tres áreas temáticas distintas (sexualidad, finanzas e informática), se aplicó el siguiente flujo de trabajo: 1) extraer todas las concordancias en las que aparece un término; 2) a partir de esas concordancias, hacer un análisis con Word Sketch, esto es, determinar las relaciones sintácticas del término con las palabras que lo rodean a fin de conocer cuáles son los verbos que se le asocian; 3) hacer una búsqueda de concordancia compleja en la que la consulta fuese el término elegido y el contexto, el verbo con la asociación más estrecha, esto es, un fragmento textual en el que término y verbo aparecieran en el mismo contexto, y 4) llevar a cabo una extracción de colocaciones complejas a partir de los fragmentos que cumpliesen las restricciones anteriores con el fin de determinar qué conjugación de ese verbo asociado es más productiva para cumplir los criterios de un ejemplo.⁷ La tabla 2 muestra los términos de sexualidad y sus equivalentes. Se hizo lo mismo con las dos áreas restantes.

Término	Equivalentes
Bisexualidad	Preferencia bisexual
Coito	
Diafragma	
Erotismo	
Género	
Heterosexualidad	
Homosexualidad	
Identidad de género	Identidad sexual
Intersexualidad	
Preferencia sexual	Orientación sexual
Sexo	
Transexualidad	
Travestismo	
Sexualidad	
Papel genérico estereotipado	Rol sexual, papel genérico

TABLA 2. Términos y equivalentes en el área de sexualidad

En un primer acercamiento aplicamos este flujo de trabajo a cinco términos del área de la sexualidad dentro de un corpus no muy grande (aproximadamente, 1 millón de palabras), el Corpus de las Sexualidades de México⁸: desafortunadamente, el resultado fue infructífero, pues el número de fragmentos que cumplieron todas las restricciones fue igual a cero. Sin embargo, durante el proceso fue posible observar que si bien el número de fragmentos iba reduciéndose, estos tenían ciertas características que los acercaban a un ejemplo teórico, por lo que la solución que se encontró fue hacer búsquedas en corpus más grandes. A continuación los describimos.

La *Jornada* es un diario mexicano de circulación nacional, que apareció en 1996. El corpus que creamos está formado por todo el contenido del sitio <http://www.jornada.unam.mx> hasta el 30 de mayo de 2014, incluyendo los comentarios de los usuarios, ya que fue extraído automáticamente de su página de Internet. Básicamente es un corpus periodístico, sincrónico, de registro culto y con inclinación hacia la política, la economía y la cultura. Este corpus contiene 382 millones de palabras (382.119.353), distribuidas aproximadamente en 15 millones de frases.

Corpus Wiki es el corpus formado con todos los artículos de la Wikipedia en español (versión de septiembre del 2014). Se trata de un corpus de lengua general, enciclopédico, de registros varios y sincrónico. Está formado por 392 millones de palabras (392.530.981), distribuidas aproximadamente en 16 millones de frases.

Corpus esTenTen (5Go) es una versión reducida del original esTenTen, de Sketch Engine (Kilgariff y Renau, 2013), en la que solo utilizamos los primeros 5 gigabytes de texto. Es un corpus de lengua general que agrupa todas las variantes del español. Esta muestra tiene un tamaño de más de 2.000 millones de pala-

bras (2.443.447.212), distribuidas aproximadamente en 78 millones de frases.

Todos los corpus fueron convertidos a texto plano, limpiados, recodificados en UTF-8, divididos en frases usando parte del sistema Cortex (Torres et al., 2002) y guardados en una versión etiquetada.

Este análisis, a pequeña escala (con unos miles de frases), reveló que el mecanismo por el cual opera un ejemplo es el de la ampliación de los rasgos de un concepto y la reducción de los contextos en los que aparece. Pero, como puede inferirse, llevar a cabo el flujo de trabajo que hemos descrito y aplicarlo a corpus de millones de frases se convertía en una tarea titánica. Por lo anterior, se diseñó un programa capaz de ejecutar de manera automática ese trabajo: Genex: Générateur d'Exemples (Lázaro, 2015). Este sistema funciona básicamente midiendo el número de palabras que hay en la definición asociada a un término, calculando la información mutua que hay entre ellas y luego eligiendo los fragmentos más cortos, divididos como frases en los corpus presentados, que cumplan con todos los requerimientos que hemos presentado al principio de este apartado.

En otras palabras, la *densidad lexicométrica* es un producto directo de la noción de saturación semántica. Para medir la *densidad lexicométrica*, es necesario tener en cuenta que la definición terminográfica guarda una relación estrecha con el ejemplo. Las piezas léxicas de la primera deberían aparecer idealmente en el segundo, aunque no en un estricto orden sintáctico. La aparición de los elementos de la definición en el ejemplo atinación de las palabras de una definición en una nueva estructura no definitiva permite que el contexto de activación (Kuguel, 2007) del término siga operando y concede al fragmento una pertenencia a un campo semántico determinado, que en este caso será un área de especialidad. A esto le hemos llamado *contexto nominal* (Lázaro, 2015, p. 145).

Por otro lado, quitar a la definición los verbos definitivos ha conllevado que el nuevo fragmento carezca de estructura. Para solventar esto, se ha decidido colocar en esta nueva estructura el verbo semánticamente más cercano al término. Dicho verbo puede existir a priori en la definición o puede ser producto de una búsqueda hecha con la medida de información mutua. Todo esto sirve para dar estabilidad a la nueva estructura: a esto le hemos llamado *contexto verbal* (Lázaro, 2015, p. 146).

Así, la *densidad lexicométrica* calcula qué tanta información tiene un fragmento textual y qué tanta cercanía semántica tiene con respecto a otro fragmento (que en este caso será la definición del término), de tal manera que puede complementarlo en el plano conceptual. La *densidad lexicométrica* puede considerarse como el producto del valor coseno de una frase con respecto a otra por el inverso del logaritmo de su longitud. Gráficamente, la fórmula para determinarla es la siguiente:

$$\text{densidad lexicométrica}_i = \cos(\text{frase}_i, q) \times \frac{1}{\log |\text{frase}_i|}$$

5. Resultados

La evaluación del sistema se hizo a través de una encuesta que constaba de 15 ejemplos por cada término (5 de cada corpus). Es decir, una muestra de 225 ítems cuya función era determinar qué tanto el sistema se acercaba a lo que un hablante de español considera como un buen ejemplo. Los sujetos de evaluación, 50 hablantes nativos de español, tenían entre 18 y 70 años y eran 31 mujeres y 19 varones. Su rango de educación estaba entre el bachillerato (6), la universidad (31) y el posgrado (13). Es decir, diastáticamente pertenecían al registro culto. Su función fue elegir, entre los 5 candidatos que generó el sistema, el que ellos consideraban como el mejor ejemplo para cada término. Tuvieron 3 secciones, una por cada corpus. Los ejemplos en dichas secciones estaban acomodados en orden descendente de acuerdo con la puntuación determinada por la densidad lexicométrica, esto es, los más cercanos semánticamente a la definición y más cortos según su longitud de palabras estaban en primer lugar. Los resultados obtenidos fueron los que se muestran en la tabla 3.

Los datos arrojados muestran la correlación existente entre lo que dice el sistema y lo que prefieren los hablantes. La evaluación puede ir de -1 a $+1$. Cuando el resultado se acerca a $+1$, quiere decir que el humano y el sistema están de acuerdo en que la selección de un candidato a ejemplo es ideal. Cuanto más alejado esté, es decir, cuando se acerca a -1 , es que el sistema no logró ordenar precisamente los candidatos.

Una evaluación cercana a 0 significa que no hay acuerdo ni desacuerdo. La tabla nos muestra los resultados para cada término en cada corpus, así como el coeficiente por área.

Es de notar que en el corpus Jornada el sistema tuvo serias dificultades para encontrar buenos candidatos a ejemplo. Esto puede explicarse por dos razones básicas: 1) se trata de un corpus periodístico que tiene muy acotadas sus áreas y su lenguaje se acerca mucho a lo especializado, y 2) las temáticas centrales de este diario son las finanzas, la economía y la política, y los resultados del área de finanzas son positivos, mientras que los coeficientes de las áreas de sexualidad e informática caen drásticamente.

Por otra parte, el corpus Wikipedia fue donde el sistema pudo trabajar mejor y obtener mejores candidatos a ejemplo de acuerdo con la evaluación humana. Incluso es notable el hecho de que no se dio una correlación lineal ($r = 0$), como sí ocurrió en esTenTen, o una correlación negativa ($-1 < |r| < 0$), como tiene el amplio rango de Jornada.

Finalmente, en el corpus esTenTen, Genex tuvo algunos resultados poco alentadores, pero también encontró información suficiente para generar algunos ejemplos, sobre todo en el área de informática. Suponemos que su bajo rendimiento se debe al hecho de que es una muestra pequeña (5 gigabytes) de un corpus mucho más grande (16 gigabytes), lo que pudo ocasionar que la muestra extraída fuera poco representativa, ya que no se controló su variedad ni su equilibrio.

		Jornada		Wikipedia		EsTenTen	
		Término	Área	Término	Área	Término	Área
sexualidad	sexualidad	-0,2	-0,2	0,8	0,04	0,9	0
	sexo	-0,3		0,5		-0,7	
	aborto	0,7		-0,5		0	
	matrimonio	-0,8		-0,8		0,2	
	embarazo	-0,4		0,2		0,2	
finanzas	banco	-0,1	0,24	0,5	0,16	-0,1	0,1
	crédito	0,3		1		-0,8	
	nómina	0,5		-0,6		0,7	
	préstamo	0,3		0,2		0,2	
	pensión	0,2		-0,3		0,5	
informática	virus	0,6	-0,14	0,1	0,26	0	0,08
	computadora	-0,1		-0,3		0,3	
	programa	-0,6		0,9		-0,2	
	teclado	0,2		0,2		0,7	
	informática	-0,8		0,4		-0,4	
Promedio		-0,033 333 3		0,153 333 33		0,1	

TABLA 3. Resultados por coeficiente de correlación de Pearson

6. Conclusiones

El sistema Genex ha demostrado que es posible obtener ejemplos automáticamente con pocas reglas lingüísticas y sobre todo a través de la delimitación de contextos. Esto comprueba que un ejemplo no tiene una estructura sintáctica fija, sino que es el resultado de acotaciones que tienen que ver con criterios semánticos y de asociación de palabras.

El funcionamiento básico del sistema trata de imitar el proceso mental que llevamos a cabo como humanos para seleccionar un ejemplo. Es decir, elige de un conjunto ilimitado de posibles contextos en los que aparece un término, aquel que guarde una relación semántica estrecha con la definición de ese mismo término. Tiene como criterios de selección el conjunto de palabras que conforman una definición determinada. Un ejemplo elegido por un humano parte de su conocimiento previo del concepto del término que desea ejemplificar. En GENEX, este conocimiento es imitado a través de un repositorio organizado de dichos conceptos que se realizan formalmente en definiciones terminográficas. Por tanto, un candidato a ejemplo es aquel contexto que, teniendo como núcleo un término, a través de un conjunto de restricciones, proyecta rasgos distintos a los de una definición y la complementa.

En esta investigación observamos que el corpus Jornada impedía que el sistema obtuviera resultados positivos ($r| < 0$), lo que comprueba que un corpus especializado, que a su vez tendrá sobre todo contextos especializados, pocas veces o ninguna puede funcionar para diseñar un ejemplo. Los otros dos corpus

eran compatibles con el sistema debido a su naturaleza más general. De esta manera, podemos argüir que el ejemplo es el resultado de llevar un término a un contexto general manteniendo las características que lo hacen perteneciente a un dominio especializado. El ejemplo, así, sirve para aclarar la opacidad comprensiva que puede crear una definición terminológica.

En términos generales, podemos esbozar que existe en la actualidad un cambio de paradigma en la investigación lingüística. Ya no se estudia el lenguaje conforme a conclusiones sacadas a partir del conocimiento lingüístico del especialista y sostenidas por algunos cientos de muestras (en el mejor de los casos), sino que se parte del tipo de teorizaciones mostradas en este estudio de caso y se crean modelos y algoritmos para comprobarlos en la totalidad de un corpus masivo. Si ahora, en el 2019, decidiésemos mostrar pruebas fehacientes sobre un postulado lingüístico, sería inocente pensar que cinco, ocho o diez ejemplos en un artículo serían suficientes. Incluso sería difícil pensar en una tesis que proponga doscientos casos para poner en marcha el análisis de un paradigma en la lingüística actual.

Hay que notar también, sin embargo, que efectivamente algunos casos son susceptibles de análisis con una presentación mínima de casos de estudio o muestras, como los diacrónicos. Pero lo que hemos intentado mostrar aquí es que esa tendencia definitivamente va a la baja y es muy probable que en poco tiempo se reserve solo a cierto tipo de casos y que la lingüística computacional y la de corpus sean elementos indispensables incluso en los estudios históricos. ✱

Bibliografía

- ATKINS, B. T. Sue y RUNDELL, Michael. (2008). *The Oxford guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- CABRÉ, M. Teresa (1993). *La terminología: Teoría, metodología, aplicaciones*. Barcelona: Empúries.
- CARNIE, Andrew (2013). *Syntax: A generative introduction*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- COMPANY, Concepción. (coord.) (2010). *Diccionario de Mexicanismos*. México D.F.: Siglo XXI editores/Academia Mexicana de la Lengua.
- COWIE, Anthony P. (1989). «The language of examples in English learners' dictionaries». A: JAMES, Gregory (ed.). *Lexicographers and their works*. Exeter: University of Exeter (Exeter Linguistic Studies), p. 55-65.
- CUNHA, Iria da; SAN JUAN, Eric; TORRES-MORENO, Juan-Manuel; CABRÉ, M. Teresa; SIERRA, Gerardo (2012). «A symbolic approach for automatic detection of nuclearity and rhetorical relations among intra-sentence discourse segments in Spanish». A: *Computational linguistics and intelligent text processing (Lecture Notes in Computer Science, LNCS)*, p. 462-474.
- DRYSDALE, Patrick (1987). «The role of examples in a learner's dictionary». A: COWIE, Anthony P. (ed.). *The dictionary and the language learner: Papers from the EURALEX Seminar at the University of Leeds, 1-3 April 1985*. Tübinga: Max Niemeyer (Lexicographica. Series Maior; 17), p. 213-223.

- FOX, Gwyneth (1987). «The case for examples». A: SINCLAIR, John (ed.). *Looking up: An account of the COBUILD project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English language dictionary*. Londres: Collins ELT, p. 137-149.
- FUENTES MORÁN, M. Teresa; GARCÍA PALACIOS, Joaquín (2002). «Los ejemplos en el diccionario de especialidad». A: GARCÍA PALACIOS, Joaquín; FUENTES MORÁN, M. Teresa (ed.). *Texto, terminología y traducción*. Salamanca: Almar, p. 75-98.
- FUERTES-OLIVERA, Pedro A.; BERGENHOLTZ, Henning; NIELSEN, Sandro; y AMO, Marta (2012). «Classification in Lexicography: The Concept of Collocation in the Accounting Dictionaries». *Lexicographica*, 28 (1), 293-308.
- GUTIÉRREZ CUADRADO, Juan (1999). «Notas a propósito de la ejemplificación y la sinonimia en los diccionarios para extranjeros». A: VILA RUBIO, M. Neus; CALERO FERNÁNDEZ, M. Ángeles; MATEU, Rosa; CASANOVAS CATALÀ, Montserrat; ORDUÑA LÓPEZ, José Luis (coord.). *Así son los diccionarios*. Lleida: Universitat de Lleida, p. 77-98.
- HUMBLE, Philippe (1998). «The use of authentic, made-up, and controlled examples in foreign language dictionaries». A: FONTENELLE, Thierry; HILIGSMANN, Philippe; MICHIELS, Archibald; MOULIN, André; THEISSEN, Siegfried (ed.). *EURALEX'98 Proceedings*. Lieja: Université de Liège, p. 593-599.
- JACINTO GARCÍA, Eduardo (2015). *Forma y función del diccionario: Hacia una teoría general del ejemplo lexicográfico*. Jaén: Universidad de Jaén, p. 146.
- KILGARRIFF, Adam; HUSÁK, Miloš; MCADAM, Katy; RUNDELL, Michael; RYCHLÝ, Pavel (2008). «GDEX: Automatically finding good dictionary examples in a corpus» A: *Proceedings of the 13th EURALEX International Congress*. Barcelona: IULA, p. 425-432.
- KILGARRIFF, Adam; RENAU, Irene (2013). «esTenTen, a vast web corpus of Peninsular and American Spanish». *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, vol. 95, p. 12-19.
- KUGUEL, Inés (2007). «La activación del significado especializado». A: LORENTE, Mercè; ESTOPÀ, Rosa; FREIXA, Judit; MARTÍ, Jaume; TEBÉ, Carles (ed.). *Estudis de lingüística i de lingüística aplicada en honor de M. Teresa Cabré Castellví*. Barcelona: IULA, p. 337-354.
- LARA, Luis Fernando (2008). *Diccionario del español usual en México*. 2.ª ed. México: El Colegio de México.
- LARA, Luis Fernando (2010). *Diccionario del español de México*. 1.ª ed. México: El Colegio de México.
- LAUFER, Batia (1992). «Corpus-based versus lexicographer examples in comprehension and production of new words». A: TOMMOLA, Hannu; VARANTOLA, Krista. (ed.). *EURALEX'92 Proceedings*. Tampere: University of Tampere, p. 71-76.
- LÁZARO, Jorge (2011). *Análisis de relevancia cuantitativa y cualitativa de ejemplos y contextos de uso en definiciones de términos referidos a sexualidad*. Trabajo de fin de máster. Barcelona: IULA.
- LÁZARO, Jorge (2015). *El ejemplo en terminología: Caracterización y extracción automática*. Tesis doctoral. Barcelona: IULA.
- LÁZARO, Jorge (2016). «Sobre la noción de saturación semántica en terminología». *Debate Terminológico*, 15, p. 66-81.
- LÓPEZ-ESCOBEDO, Fernanda; SOLÓRZANO-SOTO, Julián; SIERRA, Gerardo (2016). «Analysis of intertextual distances using multidimensional scaling in the context of authorship attribution». *Journal of Quantitative Linguistics*, vol. 23, núm. 2, p. 154-176.
- MARSÁ, Francisco. (1982). *Diccionario Planeta de la lengua española usual*. Indiana: Planeta Publishing Corporation.
- MCENERY, Tony; HARDIE, Andrew (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAYER-SCHÖNBERGER, Viktor; CUKIER, Kenneth (2013). *Big data: La revolución de los datos masivos*. Madrid: Turner.
- MEYER, Ingrid (2001). «Extracting knowledge-rich contexts for terminography: a conceptual and methodological framework». A: BOURIGAULT, Didier; JACQUEMIN, Christian; L'HOMME, Marie-Claude. *Recent advances in computational terminology*. Amsterdam: John Benjamins, p. 279-302.
- MINAEVA, Ludmila (1992). «Dictionary examples: friends or foes?». A: TOMMOLA, Hannu; VARANTOLA, Krista (ed.). *EURALEX'92 Proceedings*. Tampere: University of Tampere, p. 77-80.
- MOLINER, María (2013). *Diccionario de uso del español*. 3.ª ed. Madrid: Gredos.
- MOTT, Brian; MATEO, Marta (2009). *Diccionario-guía de traducción español-inglés, inglés-español*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- NESE, Hilary (1996). «The role of illustrative examples in productive dictionary use». *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, vol. 17, núm. 1, p. 198-206.
- PAQUOT, Magali (2008). «Exemplification in learner writing: a cross-linguistic perspective». A: MEUNIER, Fanny; GRANGER, Sylviane (ed.). *Phraseology in foreign language learning and teaching*. Amsterdam: John Benjamins, p. 101-119.

- REY, Alain. (1995). «Du discours au discours par l'usage : pour une problématique de l'exemple». A: *Langue française*, nº106. L'exemple dans le dictionnaire de langue Histoire, typologie, problématique, sous la direction de Alise Lehmann. pp. 95-120.
- ROJAS ARREGOCÉS, Eufrocina (2016). *La ejemplificación en los diccionarios escolares en Colombia: Una revisión en tres diccionarios para bachillerato*. Tesis doctoral. Barcelona: IULA.
- SARDINHA, Tony Berber (2000). «Lingüística de corpus: histórico e problemática». *DELTA: Documentação de Estudos em Lingüística Teórica e Aplicada*, vol. 16, núm. 2, p. 323-367.
- SIERRA, Gerardo (2008). «Diseño de corpus textuales para fines lingüísticos». A: *IX Encuentro Internacional de Lingüística en el Noroeste*. Vol. 2. Sonora: UNISON, p. 445-462.
- SIERRA, Gerardo; ALARCÓN, Rodrigo; AGUILAR, César; BACH, Carme (2008). «Definitional verbal patterns for semantic relation extraction». *Terminology: International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* [Amsterdam: John Benjamins], vol. 14, núm 1, p. 74-98.
- SINCLAIR, John (1987). *Collins Birmingham University International Language Database*. Londres: Collins.
- TORRES-MORENO, Juan-Manuel (2014). *Automatic text summarization*. Londres: John Wiley & Sons.
- TORRUELLA, Joan; LLISTERRI, Joaquim (1999). «Diseño de corpus textuales y orales». A: BLECUA, José Manuel; CLAVERÍA, Gloria; SÁNCHEZ, Carlos; TORRUELLA, Joan (ed.). *Filología e informática: Nuevas tecnologías en los estudios filológicos*. Barcelona: Milenio, p. 45-77.
- TORRES-MORENO, Juan Manuel; VELÁZQUEZ-MORALES, Patricia; y MEUNIER, Jean-Guy (2002). «Condensés de textes par des méthodes numériques». *Journées internationales d'Analyse statistique des Données Textuelles (JADT)*. Saint-Malo: Lexicometría. Revue électronique. 1-12.

Notas

1. Un caso interesante sobre suplantación de identidad para cometer un delito de fraude bancario es el que puede leerse en una sentencia de la Sala de lo Penal del Tribunal Supremo de Madrid, del año 2007, que dio pie a la formulación de varias leyes que ahora forman parte del Código Penal de España. La sentencia completa puede leerse en <http://web.icam.es/bucket/Faustino%20Gud%C3%ADn%20-%20Nuevos%20delitos%20inform%C3%A1ticos.pdf>.
2. Pensemos aquí en las colocaciones, estas estructuras recurrentes a medio camino de la lexicalización que no son posibles de ver en corpus pequeños. Un estudio interesante sobre la identificación de colocaciones en lexicografía, aplicado a veintitrés diccionarios a la vez, podemos encontrarlo en el estudio de Fuertes-Olivera et al. (2012).
3. <http://corpus.rae.es/creanet.html>.
4. <http://corpus.rae.es/cordenet.html>.
5. Datos de un volcado de septiembre del 2014.
6. Esta tabla se creó a partir de los datos de Sketch Engine. Todos ellos pueden encontrarse en <https://www.sketchengine.eu>.
7. Cabe mencionar que esta restricción es importante, ya que hay casos en los que, para ejemplificar un término, utilizamos preferentemente ciertos tiempos verbales debido a la naturaleza misma de la palabra. Es decir, es más probable que se hable de la infección de un virus una vez que esta ha sucedido («El ordenador fue infectado por un virus») que en otros tiempos que romperían la lógica de cómo nos expresamos a propósito de ese término (** «El ordenador será infectado por un virus», * «Infectaré mi ordenador con ese virus»).
8. www.corpus.unam.mx/csmx/

Sufi Terms and Their Translation from Arabic to English. *Diwân al-Ḥallâẓ* as a Case Study

ANDREE AFFEICH

Lebanese American University (LAU)

andree.affeich@lau.edu.lb

MAYA AZZAM

Lebanese American University (LAU)

maya.azzam@lau.edu.lb

Andree Affeich és professora

adjunta de traducció a la Universitat Americana del Líban (Beirut). És doctorada en Lexicologia i Terminologia Multilingües, Traductologia per la Universitat de Lió II (França). Va obtenir una beca del programa Fulbright per estudiar a la Universitat Estatal de Carolina del Nord (EUA) i ha presentat diversos treballs en congressos al Líban i altres països àrabs, així com a Europa i als Estats Units. D'altra banda, és autora de llibres, ressenyes de llibres i articles sobre traducció i terminologia publicats en revistes que preveuen l'avaluació d'experts.

Maya Azzam és llicenciada en

Traducció i té estudis de Llengua i Literatura Àrabs per la Universitat Americana del Líban. Treballa com a traductora autònoma i com a intèrpret per a programes relacionats amb el benestar i per a missions humanitàries. Els seus interessos sempre han girat entorn de l'espiritualitat i el sufisme, amb l'objectiu de desxifrar significats i descodificar determinats missatges. Té el ferm convenciment que involucrar-se plenament en tot allò que fa és la clau fonamental de la vida.

Abstract

The translation of Sufi poetry is a relatively unexplored topic. This paper examines the challenges a translator may encounter when translating Sufi terminology into English, covering the formation of Sufi terms, their nature, and how they function in context. A textual approach to terminology is envisaged, where Sufi concepts are analyzed along with their translation.

We analyze terms extracted from the collection of poems by the Sufi mystic al-Ḥallâẓ (*Diwân al-Ḥallâẓ*) and consider their translations by the British scholar Martin Lings in his book *Sufi Poems: A Medieval Anthology* (Arabic and English ed.).

KEYWORDS: Sufism, terminology, translation, poetry

Resum

Termes sufí i la seva traducció de l'àrab a l'anglès. *Diwân al-Ḥallâẓ* un cas pràctic

La traducció de la poesia sufí és un tema relativament inexplorat. Aquest article examina els reptes amb què es pot trobar un traductor quan tradueix la terminologia sufí a l'anglès, i inclou qüestions com ara la formació de termes sufís, la seva naturalesa i la seva funció en el context. El treball aborda un enfocament textual de la terminologia, en què els conceptes sufís s'analitzen juntament amb la seva traducció.

En l'article analitzem termes extrets de la col·lecció de poemes del místic sufí al-Ḥallâẓ (*Diwân al-Ḥallâẓ*), així com les traduccions que en va fer l'erudit britànic Martin Lings al seu llibre *Sufi Poems: A Medieval Anthology* (edició en àrab i en anglès).

PARAULES CLAU: sufisme, terminologia, traducció, poesia

TERMINÀLIA 19 (2019): 28-38 · DOI: 10.2436/20.2503.01.131

Data de recepció: 27/07/18. Data d'acceptació: 08/05/19

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1. Introduction to Sufism and Sufi Poetry

The term Sufism or /*taṣawwuf*/ in Arabic is derived from the Arabic word /*ṣūf*/, which means “wool”. According to Tavakoli (2014, p. 11), “As a sign of religious mendicancy, Sufis used to wear coarse woolen garments, expressing thus their strict rejection of any kind of worldly pleasures”. Other definitions of Sufism might be also considered like that of Vaswani (2002, p. 8), who states that “There are some who associate the word Sufi with the Greek word *sophía* which means ‘wisdom’ and others who associate it with the word *safā* which means ‘pure’”. Accordingly, we could affirm that the term Sufism itself is polysemous, referring to different concepts.

However, it is very important to know that Sufism is a spiritual experience that cannot be explained by the mind nor put into words; in fact, it is very far from rational and worldly matters. A Sufi is on a mystical journey and a spiritual path to reveal the secrets of knowing the Ultimate Truth. Sufis look to the Quran and Hadith as spiritual references (see Iraqi, 2017, p. 5). For them, the only way to reach the Divine is by turning inward and experiencing the unity of existence. Moreover, for Sufis, God is the Absolute Being and whatever exists is a determination and manifestation of Him (see Nurbaksh, 1990, p. 5). For a Sufi to walk this spiritual path, he/she must pass through several “*maqâmât*”¹ or “stations” that are attained through prayer, fasting and meditation, and the “*ḥâl*”² or “mystical state of mind” might be granted in a gracious manner to the Sufi only by the Grace of God and cannot be attained by the mystic’s efforts (see Makarem, 1989, p. 196).

As for Sufi poetry, it has been referred to as a coded declaration of Sufi experience, and as an expression of divine love and unity of being. Some of the most prominent Sufi poets are *Ḥalâl ad-Dîn ar-Rûmî*, *Ṣams at-Tabrîzî*, *ʿIbn al-Fârîd*, *Manṣûr al-Ḥallâẓ*, among many others.

2. Aims and Importance of this Study

The objective of this study is to examine the various issues and challenges of translating Sufi terminology, with a focus on terms used by *al-Ḥallâẓ*. This is important since an adequate translation of Sufi poetry has not yet been achieved, as reflected by the lack of studies published on this specific topic. On the issue of spiritual texts, including Sufi texts, Abdel Jawad & Al-Hajri (2016, p. 145) state that “Spiritual texts have not received due attention in translation. With the exception of few studies, such as Pokon 2005 and Piken 2014, very little in the translation theory or practice has been dedicated to the discussion and translation of such texts”. Therefore, this study, mainly based on the translation of Sufi terms from Arabic to English, can

be a building block for translators who are considering translating Sufi texts, and particularly Sufi poems. Throughout this study, we offer insights into the translation of religious texts and examine the conceptual and terminological challenges that translators would face in rendering Sufi terms and concepts into English: the challenges and difficulties that underlie the translation process and make it very delicate and for the most part complex.

We analyze some terms extracted from the collection of poems written by the Sufi mystic *al-Ḥallâẓ* (*Diwân al-Ḥallâẓ*). Extracts of the poems are reproduced by the British scholar Martin Lings in his book *Sufi Poems: A Medieval Anthology* (Arabic and English ed.) and translated by him into English. The translation of *Diwân al-Ḥallâẓ* was done using Old English. This could be explained by the fact that Lings was extremely passionate about this language that he studied when he was young. According to *The Islamic Encyclopedia*, “To the young Lings and his close class companion, Adrian Paterson, the Old English poetry sessions taught by Lewis³ were so spell-binding that little else mattered then”.

The Sufi terms *al-Ḥallâẓ* used in his writings is difficult to understand even for native speakers of Arabic. How clear, then, would a translation of his poems be in English? Our main and key questions in this study are the following: Is the translation of Sufi terms an easy task? To what extent did Lings succeed in rendering Sufi concepts? And what are the different elements that should be taken into consideration when translating Sufi terms?

We begin by explaining why *al-Ḥallâẓ*’s works are chosen as our focus and discuss, in a brief manner, the always close relationship between translation and terminology, on the one hand, and between term and concept on the other.

3. Why *al-Ḥallâẓ*?

Al-Ḥallâẓ, whose full name was *Abu ʿl-Muġīṭ al-Ḥusayn bin Manṣûr al-Ḥallâẓ*, was a Persian mystic, poet, and teacher of Sufism born c. 858 near Bayda, a town in the Iranian province of Fars, and executed c. 922. “Although evidently his family was partly of Iranian stock, they had become Arabicized; the name *Hal-laj* has been taken as referring to *Husayn*’s father’s work as wool carder” (*Dictionary of World Biography*, p. 421). His impact on Sufism and mysticism was great, and therefore it is important to study the poems he wrote in Arabic with their translation into English.

Al-Ḥallâẓ was a great traveler, and his journeys took him into countries beyond the frontiers of Islamic rule to preach and teach. In his book *The Passion of Al-Ḥallâj: Mystic and Martyr of Islam*, the French Islamicist Louis Massignon (1982, p. 10) describes *al-Ḥallâẓ* as the “Martyr of Divine Love”. On the cross, *al-Ḥallâẓ*, the martyr of Sufism, asked forgiveness for those who

slaughtered him; his unconditional love did not differentiate between friend and foe. The body perishes, the spirit never dies, it shall ever live. "I am the truth", /'ana l-ḥaq/ in Arabic, was the famous and controversial sentence he pronounced that ended his earthly life and made him the martyr who can never be forgotten, the martyr of truth. The act of communion and oneness with God, who was the Truth, led him to state this. "Although it seems highly probable that he referred instead to experiences of the divine presence, many Muslims regarded him as attempting to arrogate a place for himself alongside Allah. For Sufi thinkers, this expression, while comprehensible to the mystic, was regarded as a dangerous breach of the secrecy which should shroud such experiences" (Dictionary of World Biography, p. 423). Deceitfully, he was accused of proclaiming Godhood. Al-Ḥallâẓ devoted his life to spread the light of knowing to everyone regardless of gender, origin, and social class. His name has come to represent suffering, love, and unitive experience, and is still cited frequently in arts and literature.

4. Terminology and Translation

Terminology and translation are two fields of knowledge that share cognitive, linguistic, and communicative grounds. If specialists are by definition users of terminology, translators and interpreters must also be considered high-priority users insofar as they facilitate communication between specialists considering that multilingual terminology goes hand in hand with translation.

For translators, terminology facilitates the translation of content from one language to another. This process implies the understanding of the original text, and therefore the importance of knowing the terminology of the original language, because it is primarily through terms that specialized texts convey knowledge. There is no knowledge without terminology. It follows that translators must have some knowledge of, and familiarity with, the content of the discipline they are translating from.

In this study, we will observe in some places how the translator's familiarity with Arabic and especially with Islamic religion, culture, and civilization facilitated the understanding and apprehension of various concepts related to Sufism. Nevertheless, some challenges continue to exist due to the nature of Sufi concepts, or more exactly the nature of the Sufi domain itself, which is essentially built on secrecy, involving secrets that can only be revealed to spiritually enlightened people. Early Muslim Sufis "consider their works (books, texts, prayers, etc.) their own property, not to be revealed to out-group members", as noted by Abdel Jawad & Al-Hajri (2016, p. 147). This makes us question whether the translator should be loyal to the readers or to the source text.

5. Term and Concept

A term can be composed of one lexeme or it can be a combination of many lexemes; however, it is worth noting here the difference between a term and a word in a sense that any term can be a word but not any word can be a term. Indeed, a *word* belongs to the general vocabulary while a *term* must be specific to a domain and does not exist independently of a domain. This implies that the main difference between a term and a word is the nature of reference. Valeontis & Mantzri (2006, p. 5) portray the methods of term formation, which are creating new forms, using existing forms, and translingual borrowing. The process of creating new forms is through derivation, compounding, and shortening forms or abbreviating. In the second method, which is using existing forms, the formation of new terms can be achieved through the conversion of the parts of speech. The third method used in term formation is translingual borrowing, whereby terms existing in a language are incorporated into another language through different procedures such as loan translation. Other methods that we can mention and that are considered of extreme importance in term formation are semantic transfer, which incorporates essentially metaphor and metonymy; terminologization,⁴ in which a term is transferred from the general vocabulary to a specific vocabulary; and transdisciplinary borrowing, also known as internal borrowing, where a designation from one specific domain is used in another one in order to represent a different concept.

A concept is the meaning of a given term in a specific domain. It is part of the extra-linguistic world. It consists of a set of traits called *conceptual traits*, represented as follows: TC₁, TC₂, TC₃, TC₄, to infinity. These traits are used to name a concept and may differ from one language to another. This implies that different languages see the same reality differently.

It is impossible to express all the conceptual traits that constitute a concept in the process of nomination; otherwise, the term will turn out to be a description or a definition. For researchers working with language, linguistics, and translation, the essential question is how to gain access to a maximum number of traits in order to understand a concept and render it in another language. This access cannot be done without the assistance of an expert in a specific domain, who is the only one capable of largely providing explanation about a concept. The most important step in the process of translating Sufi texts is to discern the nature and particularity of Sufi terms, which will constitute a key decision for the translator in the process of finding the appropriate equivalents in the target language.

6. Nature and Particularity of Sufi Terms

6.1 The metaphorical aspect

Poetry is known as a dense form of literary work where language is compressed within a certain rhyme and structure; thus, it is the pinnacle of figurative meaning. Figurative language is used to express an idea in a metaphorical manner in a sense that the term or expression cannot be understood literally. In fact, the real meaning is conveyed in subliminal phrases that can invoke similes, metaphors, imagery, connotations, and implications. Figurative language is intensively used in Sufi poems and al-Ḥallâẓ excels in delivering his experience, beliefs, and knowledge in metaphorical verses full of multi-layered implications and significance. It is no wonder that Sufis have resorted to figurative language in its two aspects –metaphor and symbolism; this is partly because of the fear of being accused of doing wrong to the religion or the State; in fact, freedom of expression at that time did not exist. Table 1 shows examples of metaphorical terms extracted from *Diwân al-Ḥallâẓ* and how Lings translated them into English.

In the first example, al-Ḥallâẓ brought the “eye” (an organ for seeing) to make the heart (an organ for living and loving) see and realize what cannot be seen with the physical eye. This is obviously a metaphor showing in what way God can be seen (known by the seeker of Truth) and the level of connection with the Divine a Sufi can attain, emphasizing the aspect of true knowledge in comparison with mere faith. Lings’s strategy was to keep the same image in English, “the eye of the heart”, which is a calque of the original metaphor, in the sense that he took up the same conceptual traits used to nominate the Arabic concept and used them for the equivalent in English. Although it constitutes a calque, this metaphor is not strange to Western culture and to Christianity, where Saint Augustine, for example, used the same metaphor in one of his quotes⁵ to refer to the concept by which God can be seen.

In the second example, al-Ḥallâẓ invites the reader to contemplate, yet to meditate what he described with consciousness and awareness, what he called /ʿayn al-ʿaql/. This is the eye of perception which he is pointing at, the knowing eye from which nothing can

be hidden, the tool by which truth can be unveiled and recognized. In English, the translation can better refer to this meaning by using the term “Third eye” and not “Intellect’s eye”, the term used by Lings. Al-Ḥallâẓ did not mean by /ʿaql/ the limited mind trapped by the play of existence but the unbounded consciousness transcending every materialistic dimension and piercing through it with supreme senses of seeing and hearing (/ʿasmâʿ wuʾât waʾabsâr/). It is a confirmation from a realized being that a subtle realm exists and can be experienced when bypassing the five senses and relying on perception /baṣîra/ not normal vision /baṣar/. Perception is a main trait of a true knower; with his evolved spiritual eye, he witnesses the unseen, the subtle which flows secretly behind all appearances.

The metaphor used in the third example is /ḥizâb al-qalb/. As mentioned, the strategy of the translator consists of keeping the same image in English, “heart’s veil”. This can be explained by the fact that translating Sufi images and metaphors literally “better preserves the intended meaning and is more faithful to reality”, as put by Amina Iraqi (2017, p. 21).

6.2 Symbolism

Another characteristic of the Sufi terms in al-Ḥallâẓ’s poems is symbolism. Sufis have used symbols or coded terms to remain mysterious even while revealing secrets. Abdel Jawad & Al-Hajri (2016, p. 148) describe Sufi language as “a system of codes, metaphors, symbols, signs, significances, and configurations which differ totally from those in literature, philosophy, politics and the like”. Thus, Sufis have created a terminology with the aim of being understandable only by those who are on the same path and which could reflect total ambiguity to others. Symbols in Sufi literature do not express the literal meaning of the term or phrase; in fact, they describe meanings that transcend human senses. Hiding the secret of truth from unaware ignorant people and not those genuine aspirants is mandatory and sacred, and whoever discloses it is a traitor to the fundamentals of the Sufi path; nonetheless, it is a way to secure the knowledge and avoid clashes with religious and political authorities at that time. It is worth mentioning in this respect that symbolism was

Transcription	Arabic Source Text	English Target Text
Raʾaytu rabbi biʿayni qalbi Faqltu man ʿanta? Qalaʿanta!	رَأَيْتُ رَبِّي بِعَيْنِ قَلْبِي فَقُلْتُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنْتَ (p. 29)	I saw my Lord with the eye of the heart . I said: “Who art thou?” He answered: “Thou.” (p. 28)
Taʾammal biʿayni l-ʿaqli mâ anâ wâṣifun Falil-ʿaqli ʿasmâʿun wuʾâtun waʾabsâru	تَأَمَّلْ بِعَيْنِ الْعَقْلِ مَا أَنَا وَاصِفٌ فَلِلْعَقْلِ أَسْمَاءٌ وَعَاةٌ وَأَبْصَارُ (p. 31)	O ponder what I say with the Intellect’s eye . Keen is the Intellect of hearing and of insight. (p. 30)
Waʿanta ḥizâbu l-qalbi ʿan sirri ġaybihi Walawlâka lam yuṭbaʿ ʿalayhi kitâmuhu	وَأَنْتَ حِجَابُ الْقَلْبِ عَنْ سِرِّ غَيْبِهِ وَلَوْلَاكَ لَمْ يُطْبَعْ عَلَيْهِ خَتَامُهُ (p. 29)	The heart’s veil o’er its secret mystery. Art thou, nor, but for thee, had it been sealed. (p. 28)

TABLE 1. Lings’s Translation of Metaphorical Terms in *Diwân al-Ḥallâẓ*

deeply rooted in the Arabic culture, and more precisely in the Arabic language. In fact, each letter of the Arabic alphabet – which was not ordered, as is now the case, with graphically similar letters succeeding one another – was represented by a specific number for the purpose of dissimulation of messages, as shown in Figure 1.

Table 2 presents examples of symbolism from al-Ḥallâẓ's poems.

In the first example, the lover and the beloved are one, the "I" and the "He" are also one since he who realizes the Truth and is able to see the whole existence and non-existence, the manifested and the non-manifested as a single entity, is a sparkle of the endless divine ocean. Thus, the "unity of existence" is reflected and symbolized by introducing the creation as a divine revelation and not separate from the Divine Being. The individual is then an image or a manifestation of the cosmic soul and the human being is divine since his essence is divine too, and in him the eternal is dwelling.

Furthermore, symbolism was closely associated with imagination to touch the beyond which resides behind the "veil", or the so-called *Maya* in the Eastern philosophies. Imagination is deemed important since the mystical experience cannot be attained by logic but through mystical and spiritual experiences.

In the second example, "Al-Ḥaq" (the Truth) is one of the 99 names of God in Islam; for this reason, the statement might seem too arrogant and full of blasphemy for those who are not on the path of al-Ḥallâẓ and Sufism and who do not understand his experience of truth and struggle to decipher his language. This is a coded text; therefore, one cannot adhere to the surface meaning, which led to the terrible death of the legendary Sufi poet.⁶

6.3 The function of al-Ḥallâẓ's Sufi terms in context

Our focus is based on a "textual approach in terminology" since we examine both the Arabic text with its various terminology and meaning of terms and the translation into English with the various terms used to render Sufi concepts. If it is true that terminology must come

from the texts to better return to them, this is because texts constitute a kind of medium without which the term cannot exist or be understood since it becomes isolated from its natural environment (see Thoiron & Béjoint, 2000, p. 16). This approach was adopted by many terminologists, among them Didier Bourigault & Monique Slodzian. In their article entitled "Pour une approche textuelle de la terminologie" (Towards a textual approach in terminology), they argue that it is in the texts produced by a community of experts that a good part of the shared knowledge of this community is expressed, and this is where the analysis should start (see Bourigault & Slodzian, 1998-1999, p. 30).

In order to study the function of al-Ḥallâẓ's Sufi terms, we must examine terms and their use in context. Each term reflects a certain meaning in Sufi poetry that is far from its literal meaning. In this case, we can indeed study the meaning of each Sufi term in context and analyze the concept it holds.

It is evident that Sufis have introduced a vast number of terms to describe their experience of the spiritual path towards the Divine Being. So as to exemplify the manner in which context specifies the function of terms, we analyze some Sufi terms that we have extracted from our corpus. The total number of terms extracted is 21, as listed in Table 3.

Table 3 shows three categories of terms. The first category includes Sufi terms such as /ḥub/ (love), /ḥaẓ/ (pilgrimage), and /maslak/ (path), which are formed by terminologization. Terminologization is used to refer to the use of common language words in language for specific purposes where they take on a particular meaning. This passage from general to specialized vocabulary is analyzed by many terminologists who speak about the "osmosis" that exists between the specialized vocabulary and the general language (see Candel, 2003, p. 228). Maria Teresa Cabré, for instance, gives the example of arms, head, limb, body, foot, eye, and brain that are currently used with a specific meaning in mechanics, construction, administration, geology, computer science, or urban planning (see Cabré, 1994, p. 593).

ع	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ي	ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

FIGURE 1. Arabic alphabet

Transcription	Arabic Source Text	English Target Text
'Ana man 'ahwa wa man 'ahwa 'ana Nahnu rūḥani ḥalalna badana Fa'idā 'absartani 'absartahu Wa'idā 'absartahu 'absartana	أنا من أهوى ومن أهوى أنا نحن روحان حللنا بدنا فإذا أبصرتني أبصرتة وإذا أبصرتة أبصرتنا (p. 39)	He am I whom I love, He whom I love is I, Two Spirits in one single body dwelling. So seest thou me, then seest thou Him, And seest thou Him, then seest thou Us. (p. 38)
'Ana l-ḥaqqu wal-ḥaqqu lil-ḥaqqi ḥaqqu Lābisun dātahu famā tāmma farqu	أنا الحق والحق للحق حق لابس ذاته فما تم فرق (p. 29)	I am the Truth, and Truth, for Truth, is Truth, Robed in Its Essence, thus beyond separation. (p. 28)

TABLE 2. Examples of Symbolism from al-Ḥallâẓ's Poems

The second category consists of terms taken from the Quran, such as /taẓalli/ (manifestation), /nûr/ (light), and /tawḥîd/ (oneness). Finally, the third category represents terms taken from other specialized domains, mainly philosophy, such as /ḍât/ (essence) and /ʿaql/ (intellect), and Arabic grammar such as /faṣl/ (gone) and /’ism/ (name). This passage from one domain to another is very common in terminology and in the formation of terms. It can be also explained through the interpenetration that exists between different domains of knowledge in general; many domains share many concepts with others. In fact, it is often difficult, if not impossible, to establish limits between domains. By way of illustration, using Table 4, we take the first category of terms formed by terminologization and we analyze the concepts of /ḥub/ and /maslak/ in al-Ḥallâż’s poems:

Studies of the scripts, discipline, and worship can lift the aspirant closer to truth. However, for the Sufis, love is the doorway to divinity. Divine love is an exquisite peculiarity in Sufi poems, love to the level of annihilation and full dissolution of the individual self into the universal ocean of divinity. When love is so colossal it merges the lover and the beloved, when the beloved becomes far dearer than the lover, all dimensions fall. It is that collapse of dimensions that pierces the veil and reveals the beauty of the truth to quench the eternal longing within. Al-Ḥallâż loved the Divine to the edge of craziness, an intense love that led to death. What seems to be a love story in which the two lovers

are inseparable, in complete fusion and blending into one everlasting essence, is actually the story of a state of effacement of the ego, a vanishing into God. Love for the Sufis is a transcendental act, applied in their life as a blossoming of their experience. In his poems, Al-Ḥallâż describes intimate moments with his beloved and the feeling of intoxication, too. This explanation portrays the meaning of love in the Sufi context, in contrast to its meaning in general vocabulary. Love, as defined in the Oxford Dictionary online, is “an intense feeling of deep affection, a great interest and pleasure in something, a person or a thing that one loves”. The meaning of love when taken out of the Sufi context is nothing but a related materialistic and worldly connection with someone or something. This kind of connection is generally limited and conditioned, unlike the unconditional divine love expressed by Sufism.

The concept /maslak/ (/masâlik/ in plural) in spirituality does not mean /tarîq/ (road) and cannot be translated as “road” or “route” in English as is the case in the general vocabulary; it means a journey of transcendence, an attainment, and a higher realization to get closer to the truth until enlightenment happens and not merely a simple trajectory between two locations. In Sufi contexts, the concept /maslak/ is not a paved passage but a tough and rough escalation in consciousness, a know-how of pure love dissolving the very identity of the seeker to realize the illusion of duality and the oneness of the existence in truth.

Arabic Sufi Terms in <i>Diwân al-Ḥallâż</i>	Equivalents in the Translated Text
/SÎR/	SECRET
/QALB/	HEART/SOUL
/TAWḤÎD/	ONENESS
/TAẒALLI/	MANIFESTATION
/ḤUB/	LOVE
/RÛḤ/	SPIRIT
/ḤAQ/	TRUTH
/NÛR/	LIGHT
/ĠAFLA/	IGNORANCE
/MAQÂM/	STATION
/QUḌSÎ/	SANCTUARY
/ḌÂT/	ESSENCE
/ḤAẒ/	PILGRIMAGE
/FAṢL/	GONE
/ĠAYB/	MYSTERY
/MU’NIS/	INTIMATE FRIEND
/’ISM/	NAME
/MASLAK/	PATH
/ʿAQL/	INTELLECT
/MUSÎR/	DEPTH OF SOUL
/WAHM/	IMAGINING

TABLE 3. Sufi Terms from the Corpus

Transcription	Arabic Source Text	English Target Text
Wallâhi mâ ṭala ^c at šamsun wala ġarubat 'illa waḥubbuka maqrûnun bi'anfâsi	والله ما طلعت شمس ولا غربت إلا وحبك مقرون بأنفاسي (p. 33)	I swear by God, sun riseth not nor setteth, But in each breath I breathe my love for Thee. (p. 32)
Wahhidni wâhidi bitawhîdi šidqin Mâ 'îlayhi mina l-mâsâliki ṭuruqu	وحدني واحدي بتوحيد صدق ما إليه من المسالك طرق (p. 29)	One with Thee make me, O my one, through Oneness Faithed in sincerity no path can reach. (p. 28)

TABLE 4. Sufi Terms Formed by Terminologization

6.4 Challenges encountered in the translation of al-Ḥallâẓ's terms

When translating al-Ḥallâẓ's terms, translators face diverse problems posed either by understanding the meaning of the terms and concepts or by rendering Sufi concepts without distorting the image in the target language. They also face a huge dilemma in preserving the poetry structure including poetic devices such as rhyme and meter.

6.4.1 Conceptual-related challenges

Translation is a process of rewriting a source text in another language, which consists of several stages to deliver the final product. Sufi poems might be extremely challenging for a translator. The first stage of the translation process lies at the base of reading and understanding the meaning of the source text. On the level of understanding the meaning that resides behind the terms in al-Ḥallâẓ's poems, the translator might encounter figurative language including metaphors, imagery, and symbolism that could hinder the process of interpreting the meaning of the source language beforehand. In dealing with al-Ḥallâẓ's poems, one must not only master the Arabic and English languages, but he/she must also be equally familiar with Sufi concepts to be able to comprehend the meaning and find adequate equivalents. Sufi texts form part of the classical Islamic discourse, which

presents a number of specific challenges for the translator; in addition to being formalistic and highly rhetorical, each individual field of study evolved its own, very distinctive technical lexicon that was designed for the practitioners of the discipline. Consequently, this *terminus technicus* was not necessarily accessible to the "outsider" but indeed had to be acquired, so as to navigate one's way through such texts. Sufism also presents a particularly unique challenge since, as a mystical tradition, the experience it represents is fundamentally ineffable. The fact that conventional language could not express such experiences did not deter Sufis from attempting to articulate their perspective, creating a unique communicative paradox (Picken, 2014, p. 177).

An illustration of the above is the concept /ğafḷa/ translated into English as "ignorance" by Lings instead of "inattention". The term /ğafḷa/ in Arabic stands for /taẓâhul/ (the back translation of which is "inattention") and not /ẓahl/ (ignorance), as it was understood by Lings in the first example of Table 5.

Another example of conceptual-related challenges is the term /qalb/ which appears to be polysemous in the Sufi domain. /Qalb/ was translated in different contexts by the English term heart.⁷ However, in Table 5 /kânat liqalbi 'ahwâ'un mufarraqatun/, the translation was different. Guided by the context in which terms are used and acquire their meaning, Lings suggested the appropriate equivalent in English as soul and not heart to render the concept /qalb/ in Arabic. This choice is justified because the term /qalb/ here collocates with the word /'ahwa'/ (longings) to form a new meaning. In this context, the word /'ahwa'/ in Arabic means /šahawât/ or desires. Since only the soul can possess desires and longings, it would be inappropriate to use "heart" in this context.

6.4.2. Linguistic-related challenges: finding the equivalence of terms or terminological accuracy

A problematic factor in translating al-Ḥallâẓ's poems lies in the process of finding the equivalence of terms in the target language. According to Abdel Jawad & Al-Hajri (2016, p. 144), "The role of the translator in dealing with such texts [spiritual texts] goes beyond the inter-lingual equivalences of the messages to a deeper understanding and interpreting of their spiritual function". Some Sufi terms might have no equivalents in the English language and may not fully communicate the desired effect on the reader, and some of them might be untranslatable.⁸

This untranslatability, as Tavakoli (2014, p. 45) puts it, "can be due to cultural differences, so there are words outside of the frame of the target language". The true meaning of Sufi terms can only be ascertained through an understanding of the religious and spiritual culture in which such terms occur. As such, the translator should read not only the words or terms, but also the context in which they appear.

This poses a major challenge to the translator who is conveying only the literal meaning of the poetry, and

Transcription	Arabic Source Text	English Target Text
Mâ lâmani fika ‘aḥibba’i wa’aḍḍâ’i ‘Illa liḡaflatihim ‘an ‘izmi balwâ’i	ما لامني فيك أحنائي وأعدائي إلا لغفلتهم عن عظم بلوائي (p. 31)	They chided me because of Thee, My friends and foes, in ignorance . (p. 30)
Kânat liqalbi ‘ahwâ’un mufarraqatun Fa’saẓma‘at muḍ ra’atka l-‘aynu ‘ahwâ’i	كانت لقلبي أهواء مفرقة فاستجمعت مذ رأتك العين أهوائي (p. 31)	Diverse longings had my soul , But seeing Thee hath made them one. (p. 30)

TABLE 5. Translation of Terms with Conceptual-Related Challenges

mainly to the one who is not aware of the Sufi path. In other words, the translator must succeed in maintaining compatibility and rendering Sufi concepts in the target language, as well as being faithful to the original meaning. As Al-Ḥallâẓ’s verses are very rhetorical, figurative, and complicated in nature, the translator becomes more prone to the inability of rendering Sufi concepts. Hence, the translator must not convey the literal meaning of the term, but he/she must find an equivalent to the given in the target language. In other words, for a translator to render Sufi concepts, he/she must have full knowledge of the subject to be able to convey the real meaning behind the terms. Proper spiritual analysis of the concepts must be addressed prior to the act of translation, in the sense that the translator has to be aware of putting the spiritual experience into words that make justice to the deeper understanding of the self and the beyond. Therefore, ideally a translator who has a similar spiritual experience that goes beyond the scope of human mind and logic can better convey Sufi concepts. As an example of the above, we take the term /quds/ from al-Ḥallâẓ’s verses where the translation was plausible and other terms like /al-wahm/, /al-musirrîn/, /sir/, and /mu’nis/ where it was questionable.

Lings was able to find the right equivalent for the term /quds/ (see Table 6), which means the only refuge and final destination; thus, a sanctuary is not just a sacred part of al-Ḥallâẓ but a sacred unlimited dimen-

sion in which he dissolves totally, where the sacred of the individual being melts in the sacred of the one universal being.

It could be said that the best translation of the term /mu’nis/ (see Table 6) is “permanent companion” since al-Ḥallâẓ is in continuous company with God, while an intimate friend – as translated by Lings – might not be persistent company.

The term /musir/ (singular form of /musirrîn/) (see Table 6) means “the initiated” or “the one holding the secrets of truth”, but Lings linked the secret to the depth of the souls regardless of whether these souls are enlightened with truth secrets or not. Knowers of truth like al-Ḥallâẓ are holders of an immense secret, a secret only floating between the initiated or those on the path of realization. Those seekers are /musirrîn/ or hiders of the secret, which, if ever disclosed, can lead to death. And disclosing the secret is considered a sinful calamity. The term /sir/ is not a secret only as per the literal meaning but a description of what dwells within, the inner nature that is holy and veiled. Here, *secret* means “the Divine”, the only living which has endless secrets; such firmly protected dimension cannot be accessed without complete erosion of the individual self or ego and must not be wide open to the unfaithful. Nothing is more precious or more intriguing than the secret of the knowers. Thus, al-Ḥallâẓ joined the two terms /sir/ and /musirrîn/ in one verse to pinpoint

Transcription	Arabic Source Text	English Target Text
Hawaytu bikulli kulla kullika yâ qudsi Tukâšifuni ḥatta ka’annaka fi nafsi	حويت بكلّي كلّ كلّا يا قدسي تُكاشفني حتّى كأنّك في نفسي (p. 37)	I clasp with all my being all Thy Love, Thou art my Sanctuary : Thou showest me Thee. (p. 36)
Walaylatu l-haẓri ‘in ṭâlat wa’in qaṣurat Famu’ nisi ‘amalun fihi watadkâru	وليلة الهجر إن طالت وإن قصّرت فمؤنسي أمل فيه وتذكّر (p. 33)	The night of separation, be it long or short, Mine intimate friend is hope of Thee, memory of Thee. (p. 32)
Li’anwâri nûr r-iddîni fi l-kalqi ‘anwârun Walis- sirri fi sirri l- musirrîna ‘asrâru	لأنوار نور الدّين في الخلقي أنوار وللسرّ في سرّ المُسرّين أسرار (p. 31)	For the Lights of religion’s Light are Lights in men, For the Secret , Secrets in secret depths of souls . (p. 30)
Walaysa lil- wahmi minka wahmun Fayaḥlamu l- wahmu ‘ayna ‘anta	وليس للوهم منك وهم فيعلم الوهم أين أنت (p. 29)	Thou giv’st imagining no image. For it to imagine where Thou art. (p. 28)

TABLE 6. Translation of Terms with Linguistic-Related Challenges

that the Divine concealed a spark: (/anwâr an-nûr/, /asrâr as-sir/) lights of the light, secrets of the secret in creation and seekers alike.

The known reality for a Sufi is nothing but a matrix of illusion, and for the seeker who has the subtle eye, God is the true reality and the only existent. Thus, it could be said that illusion is a more accurate translation for the term /wahm/ (see Table 6), since imagination is an act of a human thought and not a divine play (illusive reality).

6.4.3 Preserving poetic devices

Translating poetry into prose is definitely less challenging than conserving a poetic structure, or in other words, conserving the rhyme. Most of al-Ḥallâẓ's poems became songs due to their musicality. Thus, preserving the spirit of poetry while translating is surely a difficult task and the compression of meaning requires mastery over the target language. In this regard, Lings did not conserve the rhyme at the end of his verses, but he delivered poetic stanzas. Throughout the translation process, he showed signs of great flexibility regarding the rhyme; in short, we could say that he preferred to lose the rhyme in order to preserve the meaning of the text as much as he could. It should be noted that gravely restricting oneself to the rhyming features usually comes at the expense of other equally important features, such as the meaning and the concepts used by the author.

7. Results

Many translation scholars have emphasized the importance of being faithful to the source text and have proposed different methods and strategies for a translator to adopt. While translating spirituality, one is dealing with metaphysical connotations and experiential states that language in general can only point to without reflecting them the way they are. Language, as we know, is unable to bring forth the realm of the beyond into the rigid reality (physical world). Al-Ḥallâẓ tried to explore language by producing a novelty in the traditional literature of his time, returning it to the level of letters and to its Quranic root. Because of this, al-Ḥallâẓ can hardly be understood in the original language due to his unusual use of terms, which implies that finding the relevant equivalents for Sufi terms in the target language is an even harder task. To what extent is it possible to translate Sufi terms into English? Are Sufi terms translatable or not? After analyzing the translated poems of al-Ḥallâẓ by Lings, we could say that the translator has made efforts to render Sufi philosophy to the English-speaking audience. Lings' understanding of Sufism and his lifelong interest in the Islamic culture and the Quran fruited in his work.

To answer the question of the translatability of Sufi terms based on our study, it is fair to say that Lings was able to translate Sufi terms only to an acceptable range of comprehension but not to the full scale of conviction. As a matter of fact, most Sufi terms hold meanings that do not exist in English, which poses a serious problem for the translator. For instance, a Sufi term like /^ʿišq/ cannot be translated simply as "love" because it identifies a very intense and advanced state of love. A language limitation adds to the mystical barriers that the translator may face during the process of translation. Lings' translation of al-Ḥallâẓ's poems falls under the mentioned challenges. Thus, while translating Sufi terms into English, the translator will stumble upon terms that do not really have equivalents in the target language, which will limit his/her choice of terms.

One beneficial strategy that can be adopted by a translator when translating Sufism is to find the closest equivalent in the target language and/or to keep the Arabic Sufi term as is in parentheses. The translator can additionally resort to adding footnotes in the target text to compensate for the meaning lost in translation. It is trivial to underline here the importance of relying on terminologies in the form of glossaries and dictionaries pertaining to Sufism, mainly Sufi monolingual dictionaries such as /Mu^ʿẓam al-muṣṭalaḥât aṣ-ṣūfiyya/ by Abdel Menem al-Hafni. Terminologies can be used as tools to aid the translator in rendering Sufi concepts and terms to an adequate extent. Sufism as a philosophy can be less difficult to deliver when one is aware of Sufi path and beliefs. To reiterate, putting a spiritual experience into words and materializing such subtle and abstract concepts into a linguistic framework is no easy task.

8. Conclusion

For a translator to convey Sufi concepts and terms in another language, he/she must not only be bilingual but also bicultural and well versed in Sufism. Lings played an important role as a mediator between two cultures (East/West and Islamic/non-Islamic) and contributed to the incorporation of Sufi terms into English. The discussion of the examples in our study taken from the source text and the target text provides an insight into the nature of Sufi concepts and terms. In a nutshell, spiritual texts such as Sufi texts must be approached with utmost caution to prevent any potential ambiguity or misinterpretation. The hymns of al-Ḥallâẓ have lived through history despite religious controversies and have crossed the barriers of language to reach human consciousness regardless of cultures and doctrines.

We have attempted to examine a sample of terms with their translation into English. This study is certainly not exhaustive and neither are the bibliographical references that we have cited, but it seeks to answer

questions related to any attempt of translating spiritual texts, and in particular Sufi texts, highlighting some of the difficulties encountered by any translator of such texts. We hope that this study will constitute a cornerstone for further studies and reflections on the terminology of Sufism. The translation of Sufi texts is,

as Picken notes (2014, p. 177), “no more or less difficult than translating the sentiment of love displayed in the lyric poetry of a medieval sonnet, as it requires not only technical ability and theoretical knowledge but also intersubjectivity and consequently, empathetic understanding”. ✿

Bibliography

- ABDEL JAWAD, Hassan; AL-HAJRI, Hamdan (2016). “Lexical Difficulties in Translating Contemporary Spiritual Texts” [online] <<http://www.awej.org/index.php/special-issues/65-special-issue-translation-5-2016/894-has-san-shuqair-abdel-jawad-hamdan-al-hajri>>. Arab World English Journal (AWEJ), 5, Special Issue on Translation, p. 144-157. [Consultation: 2 April 2018].
- AL-HAFNI, Abdelmenem (1980). *Muḥṣam al-muṣṭalahāt aṣ-ṣūfiyya*. Beirut: Dār al-Masīra.
- BOURIGAULT, Didier; SLODZIAN, Monique (1998-1999). “Pour une terminologie textuelle”. *Terminologies Nouvelles*, 19, p. 29-32.
- CABRÉ, Maria Teresa (1994). “Terminologie et dictionnaires”. *Meta*, 39, 4, p. 589-597.
- CANDEL, Danielle (2003). “Quelle néologie pour un grand dictionnaire de langue française?”. In: SABLAYROLLES, Jean-François (ed.). *L’innovation lexicale*. Paris: Honoré Champion, p. 225-246.
- Dictionary of World Biography: The Middle Ages [online] <https://books.google.com.lb/books?id=CurSh3Sh_KMC&printsec=frontcover&hl=ar&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>. New York: Routledge, 1998. [Consultation: 10 June 2018].
- IRAQI, Amina (2017). “Translating the Sufi Dictionary into English: Challenges and Constraints” [online] <https://www.academia.edu/39189182/International_Journal_of_Language_Studies_Volume_II_Number_4_2017>. *International Journal of Language Studies*, 11, 4, p. 5-30. [Consultation: 20 April 2018].
- Islamic Encyclopedia [online] <<http://islamicencyclopedia.org/islamic-pedia-topic.php?id=1202>>. United Arab Emirates. [Consultation: 15 June 2018].
- LINGS, Martin (2004). *Sufi Poems: A Medieval Anthology*. Cambridge: Islamic Texts Society. [Arabic and English ed.]
- MAKAREM, Sami (1989). *Al-Ḥallāz fi mā warā’a l-maḥna wal-kaṭṭi wal-lawn*. Beirut: Riyad El-Rayyes Books.
- MASSIGNON, Louis (1982). *The Passion of Al-Hallāj: Mystic and Martyr of Islam* [online] <https://www.academia.edu/3679571/Louis_Massignon_The_Passion_of_al-Hallaj_Mystic_and_Martyr_of_Islam_abridged_edition_ed_and_trans_Herbert_Mason_Bollingen_Series_XCVIII>. Princeton N. J.: Princeton University Press. [Consultation: 2 April 2018]. [Translated from the French with a biographical foreword by Herbert Mason]
- NURBAKHS, Javad (1999). “Two Approaches to the Principle of the Unity of Being” [online] <<https://epdf.pub/queue/the-heritage-of-sufism-volume-ii-the-legacy-of-medieval-persian-sufism-1150-1500.html>>. In: LEWISOHN, Leonard (ed.) (1999). *The Heritage of Sufism: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*. Vol. 2. Oxford: Oneworld. [Consultation: 12 April 2018].
- Oxford Dictionary [online] <<https://www.oxforddictionaries.com>>. Oxford: Oxford University Press. [Consultation: 15 April 2018].
- PICKEN, Gavin (2014). “Interpreting the Transcendent Experience: Translating Classical Sufi Texts” [online] <https://www.academia.edu/7010408/Interpreting_the_transcendent_experience_translating_classical_Sufi_texts_in_Almanna_A_Carbonell_O_Faiq_S_eds_Culguage_in_of_Translation_from_Arabic_LINCOM_Studies_in_Translation_07_Munich_LINCOM_GmbH_2014_pp_154-78>. In: ALMANNA, Ali; CARBONELL, Ovidi; FAIQ, Said (eds.) (2014). *Culguage in/of Translation from Arabic*. Vol. 7. Munich: LINCOM Studies in Translation, p. 154-182. [Consultation: 15 April 2018].
- TAVAKOLI, Fatemeh (2014). *Cultural Specification in Translation* [online] <https://www.academia.edu/24830102/CULTURAL_SPECIFICATION_IN_TRANSLATION_STUDY_OF_THE_CONFERENCE_OF_THE_BIRDS_>. Unpublished master’s thesis. University of Tartu. [Consultation: 2 May 2018].
- THOIRON, Philippe; BÉJOINT, Henri (2000). “Le sens des termes”. In: THOIRON, Philippe; BÉJOINT, Henri (eds.) (2000). *Le sens en terminologie*. Lyon: PUL, p. 5-17.

- VALEONTIS, Kostas; MANTZRI, Elena (2006). "The Linguistic Dimension of Terminology: Principles and Methods of Term Formation" [online] <https://www.academia.edu/2317735/THE_LINGUISTIC_DIMENSION_OF_TERMINOLOGY_PRINCIPLES_AND_METHODS_OF_TERM_FORMATION_Kostas_Valeontis_Elena_Mantzari_2006>. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation. Translation: Between Art and Social Science (13-14 October 2006). [Consultation: 18 April 2018].
- VASWANI, Sadhu T. L. (2002). *Sufi Saints of East & West* [online] <[https://books.google.com.lb/books?id=thEVHo8Vr74C&printsec=frontcover&dq=Vaswani,+Sadhu+T.+L.+\(2002\).+Sufi+Saints+of+East+%26+West+%5Bonline%5D.+book&hl=en&sa=X&ved=oahUKEwifq6ev7vfiAhUJDGMBHUFaDmsQ6AEIOzAD#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.lb/books?id=thEVHo8Vr74C&printsec=frontcover&dq=Vaswani,+Sadhu+T.+L.+(2002).+Sufi+Saints+of+East+%26+West+%5Bonline%5D.+book&hl=en&sa=X&ved=oahUKEwifq6ev7vfiAhUJDGMBHUFaDmsQ6AEIOzAD#v=onepage&q&f=false)>. New Delhi: Sterling Publishers Private Limited. [Consultation: 23 March 2018].

Transcription System: Times Beirut Roman

Consonants			
ء	/ʾ/	ض	/ḍ/
ب	/b/	ط	/ṭ/
ت	/t/	ظ	/ẓ/
ث	/t̤/	ع	/ʕ/
ج	/ǧ/	غ	/ġ/
ح	/ħ/	ف	/f/
خ	/x/	ق	/q/
د	/d/	ك	/k/
ذ	/d̤/	ل	/l/
ر	/r/	م	/m/
ز	/z/	ن	/n/
س	/s/	ه	/h/
ش	/š/	و	/w/
ص	/ṣ/	ي	/y/
Short vowels		Long vowels	
	/a/		/â/
	/u/		/û/
	/i/		/î/

Notes

1. The singular term is /maqâm/, which denotes a spiritual stage that marks the long path of Sufis and that could lead them to be united with God. Although the exact number of /maqâmât/ is not unanimously agreed upon, Sufis generally believe that there are seven major /maqâmât/: /maqâm of tawba/ (repentance), /maqâm of waraʿ/ (fear of God), /maqâm of zuhd/ (renunciation, or detachment), /maqâm of faqr/ (poverty), /maqâm of ṣabr/ (patience), /maqâm of tawakkul/ (trust, or surrender), and /maqâm of riḍa/ (satisfaction). For Sufis, each /maqâm/ is a phase whereby they strive to purify themselves from the world and prepare themselves to reach a higher spiritual degree.
2. The plural term is /aḥwâl/. The difference between /aḥwâl/ and /maqâmât/ stems from the fact that /aḥwâl/ are favors granted solely by God, while /maqâmât/ are attained through efforts produced by Sufis themselves.
3. Writer, poet, and Christian apologist, C. S. Lewis.
4. This process of term formation will be studied here as one of the processes that characterize the formation of Sufi terms.
5. "The whole purpose of life is to restore to health the eye of the heart by which God can be seen".
6. See p. 30.
7. See Lings's book p. 29 (3 frequencies of the term heart), p. 31 (2 frequencies of the same term), p. 33 (2 frequencies of the same term), p. 37 (2 frequencies of the same term), p. 39 (1 frequency of the same term).
8. In her article entitled "Translating the Sufi Dictionary into English", Amina Iraqi gives many examples of Sufi terms that are untranslatable into English given the difficulty of expressing the Arabic Islamic meaning in English. She said that «The Sufi dictionary is abundant with culturally-loaded terms that carry meanings having no exact equivalents in English» (Iraqi, 2017, p. 9).

TERMINÀLIA parla amb...

Carme Junyent, lingüista

Carme Junyent Figueras (Masquefa, 1955)

Carme Junyent Figueras (1955) és professora de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, on va estudiar i es va doctorar. Va completar la seva formació a les universitats de Marburg, Colònia i Califòrnia.

Els seus àmbits de recerca són les llengües amenaçades, l'antropologia lingüística i les llengües de la immigració a Catalunya. És la directora del Grup d'Estudi de Llengües Amenacades (GELA). Ha rebut diversos premis

com el Sant Jordi de Masquefa, el del Compromís Cultural d'Òmnium Anòia (2007) i el Joan Coromines de la Coordinadora d'Associacions per la Llengua Catalana (2015).

Ha dirigit la realització de l'inventari de les llengües que es parlen a Catalunya. També ha intervingut en diferents debats, com ara la gestió de les llengües en una possible Catalunya independent i l'ús del gènere no marcat o masculí com inclusiu del marcat o femení.

El rebuig al sexisme és present a la nostra societat i ho hauríem de considerar un aspecte positiu. No és natural, doncs, que aquest tret ideològic es vulgui reflectir en el llenguatge?

La nostra societat rebutja moltes coses (la guerra nuclear, el canvi climàtic, etc.) i no veig que ningú es plantegi que això s'ha de reflectir en la llengua. Això de la llengua inclusiva va començar sent cosa de quatre i el poder hi va trobar el pretext perfecte per fer-nos creure que lluitaven contra el sexisme i per no atacar els problemes reals. Hem vist que disminueixi el nombre de dones assassinades? S'han acabat els maltractaments a dones? És possible la conciliació de la vida laboral i familiar per a les dones? En fi, se m'acudeixen moltes coses que cal canviar de veritat i que segueixen igual. Jo

no vull que m'enganyin amb invents de laboratori, vull que el món canviï.

El 2010 ja vau organitzar una jornada a l'entorn d'aquest tema. Van passant els anys, però encara no hem aconseguit fer una proposta d'ús no sexista del llenguatge. Per què?

Perquè el que es vol proposar no té gaire sentit. Per què ens hem de proposar un ús no sexista i, en canvi, no ens en proposem un de no militarista, no capitalista, no esclavista...? En aquella jornada el que preteníem era que ens deixessin tranquils, que s'acabés la persecució als que no seguíem els dictats dels que l'únic que han demostrat és que no entenen la naturalesa del llenguatge. Val a dir que el document que en va sortir només diu el que és un fet: que el gènere no mar-

cat inclou el marcat. I haver de fer un document per dir el que és obvi és una prova prou evident d'on ens han dut aquestes fantasies. No hem de fer propostes d'ús no sexista, el que hem de fer és no ser sexistes.

D'on ve la confusió entre el sexe, com a categoria biològica, i el gènere, com a categoria gramatical? És el mateix debat sobre l'ús no sexista del llenguatge que ja es va produir a l'antiga Grècia? Per què hi continuem encallats?

Aquí hi ha diferents nivells. Comencem pel començament. La classificació de substantius en indoeuropeu els dividia entre animats i inanimats (no perdem de vista que totes aquestes classificacions són arbitràries). Els grecs, que descriuen les categories de la llengua, posen els rètols masculí i femení. Tant de bo se'ls

hagués acudit anomenar-los alfa i beta (o A i B, o primer i segon, com les conjugacions): si ho haguessin fet, no hauríem perdut tant de temps amb això. El cas és que posen el rètol i se'l creuen, i aleshores intenten canviar el gènere de les paraules perquè corresponguin a l'etiqueta que els han posat. Aristòfanes, a la seva obra *Els núvols*, fa una sàtira d'aquest intent. Si més no, ens mostra que va ser inútil, perquè els substantius segueixen tenint gènere no motivat o arbitrari en la immensa majoria de casos.

Si ara ens fixem en el segle xx, l'estudi de la llengua de les dones és interessantíssim: llengües en què homes i dones fan servir un

**Això de la llengua inclusiva
va començar sent cosa
de quatre i el poder hi va
trobar el pretext perfecte
per fer-nos creure que
lluitaven contra el sexisme i
per no atacar els problemes
reals**

lèxic diferent o marques gramaticals diferents, o llengües en les quals, homes i dones, canvien de lèxic segons el sexe de l'interlocutor. Sapir va ser un dels primers a estudiar aquest fenomen i ell insistia molt a diferenciar-lo del gènere. Més endavant, cap als anys setanta apareixen les propostes per «visibilitzar» les dones en el discurs i això és el que arriba aquí amb el moviment feminista. El que sembla que passa per alt és que les propostes són en anglès i per a l'anglès, una llengua sense gènere, i s'apliquen al català i al castellà sense tenir en compte aquesta qüestió crucial. Però hi ha una cosa pitjor: les clàssiques de la lingüística feminista

alerten sobre la creació de femenins, perquè, diuen, són una arma carregada (l'exemple més clàssic és l'oposició *home públic / dona pública*). I una cosa que ens hauria de fer pensar: per què els desdoblements es proposen només en català i castellà i no en cap altra llengua romànica?

La confusió entre gènere i sexe en bona part també està lligada a la influència de l'anglès. Sembla evident, però, que la relació entre ambdós és altament arbitrària: des dels femenins com a no marcats en els animals (*pantera, girafa, hiena*, etc.) fins als de categories que històricament han estat cosa d'homes (*autoritats, senyories, excel·lències*, etc.). Al

final, doncs, aquest embolic de la llengua no sexista és en gran part el resultat de l'imperialisme lingüístic.

Si només el 15 % de les llengües fan l'oposició masculí/femení, al 85 % restant els és més fàcil representar lingüísticament la presència d'homes i de dones? Què hi pot fer la gramàtica?

Per ser exactes, un 15 % de les llengües del món tenen la categoria de gènere: una part d'aquestes fan l'oposició masculí/femení, i en una part ínfima d'aquestes, l'oposició es refereix a homes i dones. En la resta, si cal diferenciar entre homes i dones, fan servir els recursos a

Font: Consell de Redacció

El gènere no marcat inclou el marcat

L'abast, generalment lèxics, i, si no, ja sabem que hi som tots, homes i dones, com també ho sabem en català quan fem servir el masculí plural. I també el singular. Quan diem: «El català és un animal que s'enyora», tots entenem que les dones hi estem incloses, perquè el singular també és no marcat respecte del plural i l'inclou. Tot això ens hauria de fer reflexionar: si el masclisme és universal i el gènere es troba en molt poques llengües, no podria ser que no hi hagués cap relació?

Pel que fa a la gramàtica, no té sentit fer-hi res perquè segueix les seves pròpies normes. Per a mi aquesta és una qüestió molt seriosa. Si podem afirmar que totes les llengües són iguals, és justament perquè la gramàtica no depèn de ningú. Ningú no es pot inventar una gramàtica d'una llengua natural. Els intents de modificar-la que s'han produït històricament o són prova d'arrogància o ho són d'ignorància, i no n'hi ha cap de reeixit. Per què el feminisme es vol assimilar al totalitarisme? No ho he entès mai.

Heu explicat que els genèrics ens despersonifiquen, però tampoc no sembla pas que hàgim de guanyar amb els desdoblaments la batalla lingüística contra el sexisme. Quina és la vostra proposta? Les propostes feminitzadores són millors a l'hora de posar fi al sexisme lingüístic?

Al final, doncs, aquest embolic de la llengua no sexista és en gran part el resultat de l'imperialisme lingüístic

Insisteixo: el sexisme ha de desaparèixer de la societat. Creure que canviant la llengua aconseguim alguna cosa no deixa de ser una superstició. Pel que fa als genèrics, fer-los servir com a substituïts del no marcat ens porta molt sovint a exemples absurds: «La gerència ha estat condemnada per assetjament», «Aquest matí no ha vingut alumnat a classe perquè hi havia vaga», «La infància d'aquesta escola va a la piscina municipal». I, si penseu que exagero, aporto un exemple propi. Tinc una norma que diu: «Les classes es fan en català, els treballs es poden fer en qualsevol llengua que entengui la professora». Què hi diu al campus virtual, on aquestes normes absurdes són obligatòries? «Qualsevol llengua que entengui el professorat».

La meua proposta és lluitar contra el masclisme i no fer volar coloms amb propostes que no serveixen per a res i, sovint, són contraproductives perquè ens ridiculitzen (i sobretot perquè proporcionen una coartada als que manen).

Les propostes feminitzadores em semblen una ingenuïtat i crec que són contraproductives. Els que les fan servir haurien de ser conscients que aquesta manera de parlar els allunya de la gent i, sobretot, obstaculitza el missatge, perquè els receptors es fixen més en com parlen que en què diuen.

Considerem que el feminisme, o una part del feminisme, ha aportat una renovació real al llenguatge? En quins aspectes?

El feminisme té feines molt més importants i urgents que renovar la llengua. Algú espera que el pacifisme, l'ecologisme o qualsevol altre moviment social renovi la llengua? I, pel que fa a la renovació de la llengua, no patiu, que ja ho farà. Des dels orígens que no para de renovar-se. La llengua és la creació més espectacular dels humans, un instrument tan eficaç i versàtil que es

pot adaptar a totes les situacions. De veritat ens creiem que tenim el poder de canviar això?

Quina opinió teniu de la incorporació del gènere com a tema de recerca i de docència a les universitats amb la creació de centres específics i grups de recerca? És una moda importada dels EUA? Té perdurabilitat en el temps?

A mi em semblen molt importants els estudis de gènere, i per això em sap més greu que, en el cas de la llengua, hàgim perdut tant de temps amb el gènere i, en canvi, ens hàgim

Pel que fa a la gramàtica, no té sentit fer-hi res perquè segueix les seves pròpies normes

dedicat molt poc a l'anàlisi del discurs, o a l'etnografia de la parla, o a la pragmàtica, i tantes altres possibilitats que sí que ens mostren on és el masclisme: no en la llengua, sinó en els usos, que és el que es pot canviar. Suposo que perduraran mentre hi hagi desigualtat per raons de gènere. Malauradament, crec que tenen molt futur.

Adoctrinem, en el pitjor sentit de la paraula, a les escoles amb els desdoblaments que ensenyem a fer als nens? Aprendran a fer un ús equivat de la llengua? I, encara pitjor, tindran dificultats per entendre que han volgut dir les generacions anteriors en els textos escrits?

És clar que hi ha adoctrinament. Totes havíem entès sempre que estàvem incloses en el tots i ara no és així en molts casos. Crec que ja hi ha formes fossilitzades, com ara «nens i nenes», però, generalment, els usos són totalment contradictoris. Fa uns dies vaig rebre una convocatòria adreçada a «socis i sòcies», però,

al final, s'insistia en què només hi podien assistir «socis». Com que això dels desdoblaments no és sostenible, sempre ens trobem amb casos així. En qualsevol cas, tinc prou confiança en la capacitat d'entendre malgrat la malaptesa de l'emissor.

Voleu afegir alguna cosa més que no us hàgim preguntat?

Tres coses. Primera. S'han fet estudis sobre els efectes de la llengua no sexista en escoles a Nova York. Es constata que allà on se'n fa més ús, en els jocs nens i nenes no es barregen tant. També que els nens s'ajusten més als estereotips de «nen» i les nenes al de «nena». Segona.

S'han fet estudis sobre els efectes de la llengua no sexista en escoles a Nova York. Es constata que allà on se'n fa més ús, en els jocs nens i nenes no es barregen tant. També que els nens s'ajusten més als estereotips de «nen» i les nenes al de «nena»

En ciutats com Amsterdam, Londres i Nova York, s'han eliminat els desdoblaments en al·locucions públiques, perquè, d'una banda, discriminen les dones i, d'altra banda, exclouen els LGBTI. És evident que si les nenes no són nens, no els queda altre remei que ser nenes. I, finalment, una cosa que dic sempre quan em diuen que la llengua configura la realitat. Si realment creuen que és així, per què perden el temps amb el gènere? Que no perdin el temps, que eliminin els possessius. S'acaba la propietat privada i ja tenim la revolució feta.

CONSELL DE REDACCIÓ

Feminisme i renovació del llenguatge

Introducció

Els articles que incloem en aquest dossier reflexionen sobre la contribució dels estudis de gènere en diverses disciplines lingüístiques. Malgrat la necessitat de continuar treballant per aconseguir incrementar la presència de les dones en tots els àmbits del coneixement, les quatre autores que podreu llegir a continuació mostren com les reivindicacions feministes comencen a irrigar per capil·laritat la reflexió intel·lectual. Caterina Riba ens actualitza les orientacions feministes sobre traducció literària que es van divulgar durant els anys vuitanta, Rosa Agost explica com el *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació* de 2017 fa propostes per evitar el llenguatge sexista, Teresa Miret-Mestre mostra com l'estudi dels diccionaris especialitzats en medicina i ciències afins pot ajudar a comprendre el biaix de gènere que trobarem en els textos d'aquest àmbit i Eva Espasa s'endinsa en l'ús de la terminologia feminista en el context de la subtitulació de produccions audiovisuals de no ficció. Al final trobareu el neologisme que va guanyar la cinquena edició del Neologisme de l'any.

Feminisme i renovació del llenguatge

Feminisme i traducció literària: una aproximació¹

CATERINA RIBA
Universitat de Vic
Universitat Central de Catalunya (UVic-UCC)

Font: Centre de documentació de Ca la Dona

La relació entre la traducció literària i els estudis de gènere és molt fructífera i ha generat una quantitat ingent de publicacions des d'enfocaments ben diversos. Tanmateix, en aquest article em centro en la intervenció textual de l'anomenada traducció feminista i n'ofereixo algunes mostres a tall d'exemple. Concretament, faig propostes de traducció d'alguns fragments de poemes d'Audre Lorde (1934-1992) i d'Adrienne Rich (1929-2012), dues escriptores nord-americanes compromeses amb el moviment feminista.

El germen de la traducció feminista se sol situar al Canadà a la dècada dels vuitanta del segle XX, moment en què Barbara Godard, Susanne de Lotbinière-Harwood i Luise von Flotow, entre altres, van decidir aplicar una sèrie d'estratègies inhabituals a l'hora de traduir del francès a l'anglès obres d'autores quebequeses com Nicole Brossard o France Théoret. Els originals eren textos molt experimentals que solien explorar el que consideraven experiències femenines desterrades del llenguatge. En aquesta cerca, desmantellaven estructures semàntiques, creaven neologismes i fragmentaven paraules. Autores i traductores compartien l'objectiu de desemmascarar el que titllaven de llenguatge patriarcal i solien col·laborar en el procés de traducció.

TERMINÀLIA 19 (2019): 44-47 · DOI: 10.2436/20.2503.01.132
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

Les tres tècniques principals utilitzades en les traduccions feministes per remoure els fonaments del sexisme inherent al llenguatge consistien, segons Von Flotow, a complementar el text traduït per fer perceptibles els matisos de l'original, a fer servir notes a peu de pàgina o prefacis explicatius i, en darrer lloc, a segrestar el text (hijacking), apropiant-se'n i fent-hi reflectir la ideologia de la traductora (1991, p. 74-80). Aquesta visió, influïda per les idees postconstructivistes i la desconstrucció derridiana, posava en entredit la jerarquia original-traducció i reivindicava el rol actiu dels traductors i les traductores, com ja es feia també des d'altres aproximacions.

Les premisses inicials de la traducció feminista van ser contestades durament. Rosemary Arrojo va apuntar la contradicció que suposa criticar la violència dels trops fal·locèntrics, per un costat, i presentar com a desitjable el segrest del text amb finalitats ideològiques de caire feminista, per l'altre (1994, p. 149). Arrojo insistia també en el fet que la traducció feminista se servia de concepcions i estratègies essencialistes (1994, p. 160). Des de llavors, la teoria i la pràctica de la traducció feminista s'han estès fora del Canadà i se n'han anat revisant les bases i redefinint les pràctiques, fins al punt que Olga Castro ens situa en la «tercera onada» (2009b). Castro (2009a) proposa una actualització de les orientacions que caracteritzen les traduccions feministes amb el propòsit que es puguin aplicar més enllà del context canadenc particular i que serveixin per a qualsevol gènere textual. N'assenyala cinc punts principals:

1. Incorporen agitacions lingüístiques per denunciar l'androcentrisme en el llenguatge, modificant el format o encunyant termes nous, com el cèlebre *herstory* en lloc de *history*.
2. «Corregeixen» el text en qüestions de gènere. Un exemple seria escriure «human rights» i no «men's rights» quan es tradueix l'expressió «els drets de l'home».
3. Busquen fórmules lingüístiques no discriminatòries, com *police officer* i no *policeman*.
4. Duen a terme una elecció contrapuntual en els casos en què cal optar per un gènere en concret i eviten així que es reproduïxin els rols de gènere dominants.
5. Inclouen notes a peu de pàgina, introduccions o prefacis que presenten les obres i el context o justifiquen les decisions de traducció.

Un cop exposat el marc teòric i les guies generals que segueix la traducció feminista, voldria compartir algunes propostes de traducció de fragments de poemes en què, dins el difícil equilibri de prioritats que comporta qualsevol traducció poètica, he tingut en compte aspectes relacionats amb el gènere. He escollit versos en anglès d'Adrienne Rich⁶ i d'Audre Lorde que presenten reptes de traducció i he procurat que la versió catalana fes visibles les dones i combatés els estereotips.

El primer exemple correspon als versos inicials de «Not somewhere else, but here» de Rich (1978, p. 39), un poema d'amor en què una veu femenina s'adreça de manera explícita a una altra dona:

Courage Her face in the leaves the polygons
of the paving her out of touch
Courage to breath The death of October

Atès que Adrienne Rich es va erigir com una defensora de l'amor entre dones i que és una pionera a l'hora de tractar l'erotisme lèsbic en els seus versos, he buscat una fórmula per evidenciar en la traducció que l'amada és una dona:

Coratge La cara d'ella entre les fulles els polígons
els paviments el seu intangible
Coratge per respirar La mort de l'octubre

Si en lloc de traduir «her face» per «la seva cara», ho traduïm per «la cara d'ella», sacsegem les expectatives que pressuposen que es tracta d'una història d'amor heterosexual.

De la mateixa manera, a la versió catalana del poema «The Black Unicorn» de Lorde (2000, p. 233) considero fonamental marcar la doble condició de dona i negra a la qual s'al·ludeix i fer palesa la imbricació de l'unicorn negre i l'element femení. Lorde es definia com a «black woman warrior poet» (1997, p. 19) i la intersecció d'aquestes dues dimensions és primordial en tota la seva obra. Fer visible aquesta doble condició representa un repte de traducció important, ja que l'únic element lingüístic que estableix la connexió entre totes dues en el poema és el possessiu «her», que hi apareix dues vegades:

It is not on her lap where the horn rests
but deep in her moonpit
growing

Una proposta podria ser:

No és a la falda d'ella on reposa la banya
sinó dins la seva cavitat lunar
on creix

Ara bé, per evidenciar que tant la falda com la cavitat lunar són «d'ella», podríem modificar l'ordre de la frase i evitar el possessiu «la seva», que té tres antecedents («la falda», «ella» i «la banya»):

I és enfondit a la cavitat lunar d'ella
i no a la seva falda
on creix el corn

Si bé en aquesta segona versió les atribucions queden més clares, hi perdem el contrast entre *to rest* i *to grow*. El poema contraposa la imatge estàtica de la banya que reposa a l'exterior i el corn que s'engrandeix a l'interior. Caldria, doncs, acabar de valorar què és prioritari en el trasllat al català. En els dos exemples plantejats fins ara, una introducció al llibre que presentés les autores col·laboraria a desfer els prejudicis amb què ben sovint s'aborda la lectura.

Una altra de les preocupacions de la traducció feminista és defugir el masculí neutre, fet que té sovint una solució difícil. Emprar la paraula *persona* o desdoblar el gènere (*nens* i *nenes*) col·lideix frontalment amb el ritme i la musicalitat del vers, requisits essencials de la traducció poètica si el que pretenem és crear un artefacte estètic que se sostingui per ell mateix i prengui vida més enllà de l'original. Ara bé, hi ha molts casos en què la llengua catalana té prou recursos per evitar el masculí neutre, com en el poema «Generation» d'Audre Lorde (2000, p. 17):

How the young attempt and are broken

Com el jovent ho intenta i es trenca

[...]

Now these are the children we try

I aquests són els infants que intentem

Finalment, voldria comentar el vers següent del poema «Quarto» d'Adrienne Rich (2011, p. 67):

Doctor can you see me when I am naked?

L'original no dona cap indicació sobre el sexe de la persona que atén la pacient i, com que està escrit l'any 2009, tan vàlid és traduir l'anglès «doctor» per «doctora» com per «doctor». La meva proposta és, doncs:

Doctora pot veure'm quan soc nua?

Cal tenir en compte que el fet d'optar sistemàticament per la forma masculina quan l'original no està marcat genèricament —el que es coneix com a *male-as-norm principle* (Braun, 1997)— és també una posició ideològica que reforça i perpetua el discurs hegemònic, malgrat que no es faci d'una manera conscient ni deliberada.

La traducció literària és un exercici complex en què tot és significatiu i on cal sospesar cada element detingudament. Els aspectes relacionats amb el gènere en són un, de manera que cal afegir-los a l'equació. Si els originals permeten diverses interpretacions, les concrecions possibles en la llengua de rebuda són il·limitades. Els traductors i traductores, responsables de la tria, han de tenir present que el trasllat d'una llengua a l'altra comporta tota una sèrie d'implícacions ideològiques. El fet d'incorporar la perspectiva de gènere a l'hora d'avaluar les prioritats contribueix a prendre decisions conscients i informades.

Les preguntes que se'ns plantegen a la pràctica són moltes, i de fet, depassen l'àmbit de la traducció feminista. Fins a quin punt és legítima l'alteració de l'original per alinear el resultat amb les posicions polítiques (o estètiques) de qui n'assumeix la traducció? Quins són els límits de la traducció entesa com a reescriptura activa? El debat continua obert. ✿

Bibliografia

- ARROJO, Rosemary (1994). «Fidelity and the gendered translation». *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction*, vol. 7, núm. 2, p. 147-163.
- BRAUN, Friederike (1997). «Making men out of people: the MAN principle in translating genderless forms». A: KOTTHOFF, Helga; WODAK, Ruth (ed.). *Communicating gender in context*. Amsterdam: John Benjamins, p. 3-30.
- CASTRO, Olga (2009a). «Non-sexist translation and/in social change: gender issues in translation». A: BOËRI, Julie; MAIER, Carol (ed.). *Translation-interpreting and social activism*. Granada: ECOS, p. 106-121.
- CASTRO, Olga (2009b). «(Re-)examining horizons in feminist translation studies: towards a third wave». *MonTI: Monografías de Traducción e Interpretación*, núm. 1, p. 1-17.
- CASTRO, Olga; ERGUN, Emek (2017). *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives*. Nova York; Londres: Routledge.

- DÍAZ-DIOCARETZ, Myriam (1985). *Translating poetic discourse: Questions on feminist strategies in Adrienne Rich*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins.
- FLOTOW, Luise von (1991). «Feminist translation: contexts, practices and theories». *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction*, vol. 4, núm. 2, p. 69-84.
- FLOTOW, Luise von (1997). *Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St. Jerome: University of Ottawa.
- GODAYOL, Pilar (2018). «Feminist translation». A: WYKE, Ben van; WASHBOURNE, Kelly (ed.). *Routledge handbook of Spanish translation studies*. Nova York; Londres: Routledge, p. 468-481.
- GODAYOL, Pilar (2019). «Gender and translation». A: VALDEÓN, Roberto; VIDAL CLARAMONTE, África (ed.). *Routledge handbook of Spanish translation studies*. Nova York; Londres: Routledge, p.102-117.
- LORDE, Audre (1997). *The cancer journals*. San Francisco: Aunt Lute Books.
- LORDE, Audre (2000). *The collected poems of Audre Lorde*. Nova York; Londres: Norton & Company.
- RICH, Adrienne (1978). *The dream of a common language: Poems 1974-1977*. Nova York; Londres: Norton & Company.
- RICH, Adrienne (2011). *Tonight no poetry will serve: Poems 2007-2010*. Nova York; Londres: Norton & Company.
- SIMON, Sherry (1996). *Gender in translation*. Londres; Nova York: Routledge.
- YU, Zhongli (2015). *Translating feminism in China*. Londres: Routledge.

Notes

1. Aquest article s'inscriu en les activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC) de la UVic-UCC (2017 SGE 136). Número ORCID: 0000-0001-9099-3648.
2. Per a un estat de la qüestió actual, vegeu els capítols de llibre de Pilar Godayol (2018 i 2019).
3. Val la pena destacar els volums editats per Yu (2015) i Castro i Ergun (2017).
4. Algunes de les persones que han col·laborat a redefinir la traducció feminista són Carol Maier, África Vidal Claramonte, Pilar Godayol, Rosario Martín Ruano, Mercedes Bengoechea, José Santaemilia i Olga Castro.
5. Malgrat que Castro es refereix a la combinació de llengües castellà-anglès-castellà, són observacions generals extrapolables també a la combinació anglès-català.
6. Myriam Díaz-Diocaretz (1985) comenta les seves decisions de traducció de poemes d'Adrienne Rich al castellà, entre els quals no hi ha els dos a què em refereixo en aquest article.
7. Una fórmula neutra serviria per incloure les persones que escapen del binarisme i no se senten representades amb les categories d'home i dona.

Feminisme i renovació del llenguatge

El Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació i el llenguatge no sexista: quan les paraules acompanyen les imatges... naturalment

ROSA AGOST
Universitat Jaume I

No sé si «Qui domina els mots domina el món», com deia Gabriel Ferrater, però sí que m'atreiria a afirmar que la tria de les paraules que fem quan parlem és un reflex (no sempre conscient) de cada moment històric i posa de manifest que les llengües evolucionen amb nosaltres, perquè no són un repertori encapsulat aïllat de les vicissituds de la societat, sinó que són l'eina amb la qual transitem pel camí del coneixement i dels avançaments científics, dels sentiments i de les emocions.

Fa més d'una dècada, Joan Solà (Avui, 28 d'octubre de 2007) comentava que «amb el poder que tenen els mitjans no es tarda ni una setmana a escampar una paraula. Al segon dia de dir-la ja no estranya a ningú i al tercer ja tothom es pensa que hi és de sempre». Aquesta frase, que feia referència als col·loquialismes o a formes i expressions de vegades allunyades de la norma, m'aprofita ara per a parlar de la responsabilitat dels mitjans de comunicació de masses a l'hora d'acompanyar l'evolució d'una societat democràtica i igualitària amb una llengua que done resposta a la forma de referir-se a les noves identitats, a col·lectius que exigeixen reconeixement i a sectors de població que reclamen un model de llengua que actualitze una visió obsoleta de les relacions humanes.

TERMINÀLIA 19 (2019): 48-51 · DOI: 10.2436/20.2503.01.133
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

En aquest sentit, la Comissió Redactora del Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació (2017), de la qual vaig formar part, va establir des de bon començament la necessitat de fixar un document d'ús obligatori per a totes les treballadores i treballadors, «un llibre que continga no només el model lingüístic i els criteris de traducció a seguir en els mitjans propis, sinó també, i de manera molt destacada i actualitzada, tot un corpus per a les bones pràctiques periodístiques i per al tractament informatiu d'un seguit de matèries que exigeixen una atenció i una cura especials en els temps en què vivim» (p. 26).

A continuació, presentaré de forma molt resumida quins són els principis que el Llibre d'estil (LdE) estableix i les estratègies que proposa al voltant d'una d'aquestes matèries: el sexisme en el llenguatge.

En la primera part del LdE, que tracta de la deontologia i la pràctica periodística en la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació (CVMC), el tractament del llenguatge no sexista té una presència destacada. Per aquest motiu, una de les fonts inspiradores n'és l'informe sobre el llenguatge no sexista del Parlament Europeu aprovat el 13 de febrer de 2008:

La utilització d'un llenguatge no sexista és més que un assumpte de correcció política. El llenguatge influeix poderosament en les actituds, el comportament i les percepcions. El Parlament Europeu, com a institució, dona suport plenament al principi d'igualtat de gènere, i el llenguatge ha de reflectir-ho.

En aquest sentit, el LdE ofereix un seguit d'estratègies amb exemples concrets per a facilitar el treball. Així, trobem indicacions sobre:

- La possibilitat d'usar formes genèriques i substantius col·lectius.
- L'ús de l'acció, la funció, l'organisme o la unitat administrativa en comptes de la persona per a referir-nos a algunes professions.
- La substitució del genèric per una metonímia.
- La conveniència d'evitar formes masculines per a referir-nos a la titulació d'una persona concreta.
- L'ús de l'adjectiu en comptes del substantiu com a alternativa a l'ús del masculí singular i les formes dobles.
- L'ús de formes dobles completes amb la voluntat de visibilitzar les dones, especialment en algunes professions, i l'ús del desdoblament quan l'eficàcia comunicativa ho permet, amb alternança de l'ordre de presentació per a no prioritzar cap gènere.
- L'actualització en els noms de les professions, d'acord amb la incorporació progressiva de les dones en el món laboral i en la vida social i política (cf. l'epígraf 3.1.1 de l'apartat lingüístic).
- L'ús de construccions no sexistes.
- El foment del tractament simètric.

- Les estratègies retòriques, com la recomanació del plural dones, per a evitar «amagar la pluralitat, l'heterogeneïtat i les identitats reals de les dones» (p. 46-47).
- Les indicacions per a evitar l'abús del gènere masculí com a genèric, l'asimetria en el tractament, el salt semàntic, les denominacions sexuades, les dualitats aparents i les paraules semànticament ocupades o les aposicions redundants.
- La conveniència d'aplicar la regla d'inversió per a descobrir tant el sexisme lingüístic com el social: consisteix a canviar dona per home, filla per fill, etc, i comprovar si és natural o no ho és.
- Finalment, el LdE presenta un epígraf específic que parla del vocabulari apoderat (p. 49):

Encara que es recomana l'ús d'expressions com *violència masclista*, *violència de gènere*, *violència sexista* o *violència contra les dones*, no es tracta només de frenar el sexisme discriminatori, sinó que també hem de promoure la difusió de nous termes amb un contingut explícit, com és el cas de *feminisme*, *moviment feminista*, *sororitat*, *lluita feminista*... per tal de subratllar el caràcter igualitari i democratitzador que implica la reivindicació d'una societat sense privilegis per raó del gènere.

Voldria detindre'm en una paraula, *sororitat* (relació de solidaritat entre dones basada en motius socials, ètics i emocionals), per a mostrar com la Comissió del LdE va intentar copsar la vida real. Cal recordar que aquest document es va redactar entre maig i juliol de 2017. De fet, s'avança prou a l'actualització que fan institucions normatives com l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), la Real Academia de la Lengua (RAE) o l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Així tenim que no és fins a l'any 2018 que l'Observatori de Neologia (OBNEO) del Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge de la Universitat Pompeu Fabra i l'IEC van llançar una crida oberta a participar en la tria del neologisme de l'any 2018, en què la paraula guanyadora va ser *sororitat* (amb un 32,6 % dels vots). Fent-se ressò d'aquesta acció, la RAE va incorporar el desembre de 2018 la paraula *sororidad* en el seu diccionari; l'AVL ho va fer el febrer de 2019. L'IEC, tot i encapçalar la iniciativa que va donar com a resultat la carta de naturalesa com a paraula d'ús habitual a *sororitat*, encara no l'ha incorporada en el seu diccionari normatiu, per bé que suposem que ho farà en breu.

El LdE insisteix també en la idea que aquestes recomanacions s'han d'aplicar sempre tenint en compte les característiques del text, la finalitat i el destinatari. Això ens permetrà determinar la solució més adequada en cada cas, sense oblidar que la genuïtat, la fluïdesa elocutiva, la comprensió i la claredat en la comunicació han de guiar el treball de tota la plantilla de la CVMC, amb independència de si treballen en televisió, ràdio, web o xarxes socials.

Aquestes indicacions són una part d'un projecte més ambiciós que té el germen en la Llei 6/2016, de 15 de juliol, de la Generalitat, del servei públic de radiodifusió i televisió d'àmbit autonòmic, de titularitat de la Generalitat (2016/5748). Per això, el LdE recull i explica totes les qüestions normatives d'aquesta llei i com s'han d'aplicar (cf. apartats 4.1, «Igualtat de gènere», 4.2, «Violència masclista», i 4.11, «Diversitat sexual»).

Són diversos els articles de la Llei 6/2016 que parlen sobre l'obligatorietat de garantir el principi d'igualtat efectiva entre homes i dones; sobre el deure de vetllar per la transmissió d'una imatge igualitària, plural i no estereotipada de dones i homes; sobre com s'ha de visibilitzar la diversitat d'opcions afectives i sexuals, de models de família i d'identitat o expressió de gènere; sobre cooperar en les estratègies contra la discriminació del col·lectiu LGTBI, etc. I, per descomptat, en tot aquest plantejament, l'ús d'un llenguatge no sexista és una exigència i un valor més que els mitjans de comunicació públics han de promoure, senzillament perquè l'evolució del llenguatge és consubstancial a l'evolució de la societat.

L'abast del LdE va més enllà de les tasques de redacció, traducció, locució i correcció i s'estén també a les de presentació, guió, documentació, producció, realització, presa d'imatges i so, postproducció i edició. En síntesi, la perspectiva de gènere ha d'impregnar el treball de tota la plantilla de la CVMC. Perquè, amb independència de totes les consideracions lingüístiques, sociològiques o de qualsevol altre tipus que es vulguen fer, així ho estableix la llei. Els quatre principis rectors són (p. 104-105):

- Assumir la situació de discriminació de les dones i les conseqüències que ha comportat i comporta aquesta posició.
- Posar en qüestió i combatre la desigualtat en què s'ha situat les dones respecte dels homes, tot acostant a la ciutadania les dificultats estructurals que encara a hores d'ara troben les dones per a poder desenvolupar-se en aquesta societat.
- Observar i comprendre com opera la discriminació negativa cap a les dones (fent-les invisibles i minimitzant-ne les aportacions) i la discriminació positiva cap als homes (tot destacant les pràctiques professionals d'actuació masculina i amagant comportaments inadequats i fins i tot punibles).
- Cooperar de forma activa i compromesa en l'erradicació d'aquesta desigualtat.

Això s'ha de fer a través de la paritat en el tractament informatiu i en la producció i difusió de continguts, perquè, a banda d'un tractament rigorós de la informació i un llenguatge no sexista, s'ha d'exigir una cobertura inclusiva dels fets, amb una consideració especial en temes vinculats amb els conflictes armats, els drets humans, les catàstrofes, la religió, la infància i l'adolescència, la immigració, la xenofòbia, la

transfòbia, la LGTBI-fòbia, la gitanofòbia, la salut i la diversitat funcional, l'esport, el treball i el lideratge; amb el foment de la presència d'expertes que aporten igualtat i perspectiva de gènere en qualsevol tema, i amb la creació d'una comissió permanent d'expertes en igualtat, dins del Consell de Redacció i del Consell de la Ciutadania (p. 107-110).

El LdE també recull una sèrie de consideracions perquè es promoguen nous models de feminitat i masculinitat; perquè s'elaboren programes i continguts en què les dones apareguen com a subjectes històrics productors de cultura i avanços tecnològics i socials; perquè es donen a conèixer dones il·lustres de totes les èpoques; perquè es vetle per una publicitat lliure d'estereotips, i perquè hi haja una formació en igualtat de gènere del col·lectiu de professionals del periodisme (p. 110-111). Així mateix, el LdE planteja tota una sèrie d'enfocaments que cal evitar, com, per exemple (p. 111-113):

- La identificació de la perspectiva de gènere exclusivament amb aspectes que afecten les dones.
- L'equivalència falsa entre masclisme i feminisme.
- Un debat sobre la igualtat d'oportunitats centrat exclusivament en el repartiment de les tasques domèstiques o la cura de persones, que trivialitza l'accés de les dones a la vida social, cultural, política, científica o econòmica.
- Parlar de conciliació quan parlem de filles i fills, en lloc de parlar de coeducació.
- Tractar la maternitat com l'únic destí de les dones, amb la qual cosa es perpetuen models rígids i contraris a l'evolució de la societat. És preferible incidir en els conceptes de paternitat-maternitat-corresponsabilitat.
- L'ús d'estereotips de gènere.
- La difusió de violència simbòlica en els discursos i en les imatges, etcètera.

Seguint el camí que la llei marca per a l'elaboració del LdE, la plantilla de la CVMC disposa d'un apartat sencer que tracta de la violència masclista, un tema que, desgraciadament, no deixa de ser actualitat de forma reiterada i que exigeix als mitjans públics una posició sense cap tipus d'ambigüitat (p. 113-121). En aquestes pàgines, el LdE presenta la següent definició de violència masclista:

Es considera com a violència masclista la que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tinga com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.

Així mateix, el LdE es fa ressò de tota una sèrie de normatives que tracten de la violència masclista i els mitjans de comunicació i presenta els següents principis i criteris d'actuació:

- La violència masclista és una violació dels drets humans i un atemptat contra la llibertat i la dignitat de les persones.
- La informació sobre violència masclista s'ha d'oferir a través de gèneres periodístics diversos.
- Els maltractaments són un delictes i un problema social. No es pot divulgar un cas particular sense la denúncia prèvia corresponent i s'ha de protegir la integritat de les persones afectades.
- Cal diversificar i seleccionar les fonts d'informació, oferir informació i no opinió, i usar fonts qualificades i testimonis rellevants.
- Cal evitar relacions causa-efecte entre els casos i les circumstàncies personals de les persones implicades.
- Cal contextualitzar la informació.
- Cal mantindre un respecte envers les víctimes i el seu entorn familiar o veïnal.
- Cal usar conceptes i terminologia que s'ajusten a la definició estricta dels fets amb l'objectiu d'evitar estereotips i tòpics.
- Cal visibilitzar els recursos de suport que la societat té a la seua disposició.
- Cal garantir el seguiment informatiu dels casos (resolucions, recuperació de les víctimes, etcètera).
- Les rectificacions per error i omissió s'han de fer immediatament.
- S'ha d'informar puntualment de les sentències condemnatòries i de les mostres de rebuig social.
- S'ha de recórrer a dones expertes i a organitzacions de suport a les dones maltractades.
- Cal respectar el dret a la intimitat de les persones agredides i la presumpció d'innocència de les persones agressores i evitar el sensacionalisme i el dramatisme i l'emissió d'imatges que no tinguen valor informatiu.

El LdE també ofereix, en la segona part, dedicada al model lingüístic de la CVMC, una mostra de les formes que prenen alguns càrrecs i professions que poden ser

objecte de dubte per part de la plantilla de la CVMC (p. 180-184). Pel que fa a aquest punt, hem de fer constar que les solucions aportades són fruit del consens entre els redactors del LdE i també els organismes i institucions que van haver d'aprovar aquesta proposta: l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació. Cal destacar també que el procés d'elaboració i publicació del LdE es va basar en la transparència i la participació: l'esborrany del LdE es va penjar al web de la CVMC i es va obrir un període d'al·legacions durant el qual nombroses entitats, organitzacions, col·lectius i persones a títol individual van poder presentar propostes i suggeriments. Resulta molt pertinent destacar que el tema que més va despertar l'interès de la ciutadania i que va sumar un nombre major d'al·legacions rebudes va ser tot el que es referia al llenguatge no sexista. En aquest sentit, es podria dir que el LdE és un llibre coral, una proposta flexible i oberta que encara no ha dit l'última paraula.

Com a apunt final, voldria destacar la importància que té per als mitjans de comunicació públics el fet de fixar una sèrie de principis i oferir tot un seguit de propostes concretes perquè la plantilla de la CVMC pugua disposar d'uns continguts que ajuden a tindre una mirada més igualitària, més justa i més diversa, i que ho faça amb un llenguatge inclusiu que és, sense matisos, absolutament natural. ✿

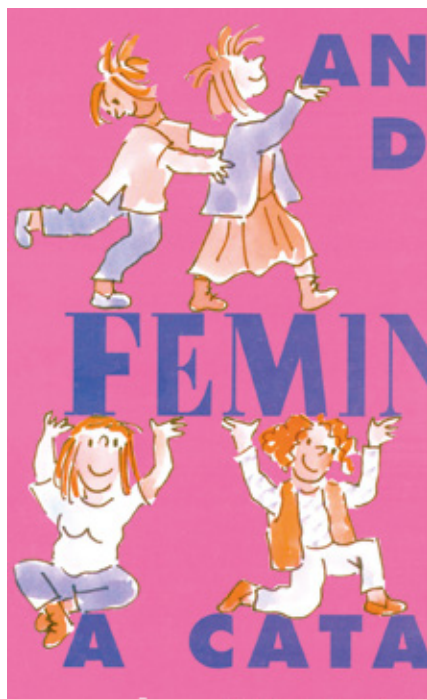
CVMC (2017). *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació*. València: Generalitat Valenciana. CVMC. [Comissió Redactora: president, Rafael Xambó (Consell Rector de la CVMC); coordinadora de la part lingüística, Rosa Agost (Universitat Jaume I); coordinadora de la part periodística, Anna Peña, periodista; vocals: Nathalie Torres, subdirectora general de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme; Josep Palomero (Acadèmia Valenciana de la Llengua), i Remei Blasco, periodista; secretari: Josep Garcia Illa, tècnic lingüístic de la Generalitat Valenciana]

Feminisme i renovació del llenguatge

Els diccionaris mèdics i la perspectiva de gènere

TERESA MIRET-MESTRE
Universitat de Vic

El llenguatge mèdic es caracteritza fonamentalment per la precisió i l'ús de la terminologia pròpia de la medicina (o de ciències afins com la farmàcia, la biologia o la veterinària). Les persones que redacten o tradueixen textos mèdics han de consultar els diccionaris especialitzats, que constitueixen un mirall on es reflecteix el llenguatge que utilitza la comunitat mèdica per a comunicar-se entre si. Per tant, una anàlisi d'aquestes obres en clau de gènere pot donar idea de si es tenen en compte aquestes qüestions a l'hora d'elaborar un text mèdic.

Quines qüestions de gènere es poden estudiar en els diccionaris mèdics?

Per a portar a terme un estudi de gènere en un diccionari mèdic, s'han d'analitzar diverses qüestions i en diferents nivells. Així, es pot realitzar una primera aproximació mitjançant l'estudi de les denominacions de les activitats professionals, tant en les entrades com en les definicions i, si n'hi ha, en els exemples; és a dir, si hi apareix sempre la forma canònica —que en català correspon a la masculina singular— o bé si hi figura també la femenina, en quin nombre gramatical i amb quina freqüència. A més, cal comprovar si l'ordre d'apa-

rició coincideix sempre (o sigui, si el masculí precedeix el femení en tots els casos o bé si en alguns es presenta primer la forma femenina), ja que l'aparició sistemàtica de l'home en primer lloc, seguit de la dona, «indica una jerarquia de valors» (Lledó, 2005, p. 250).

Un altre objecte d'estudi és com es construeix el gènere en els diccionaris mèdics. Entre les diverses qüestions que es poden analitzar, hi ha les entrades, les definicions i els exemples relacionats amb el gènere i el sexe, amb la identitat sexual, amb l'orientació sexual, amb l'expressió del gènere, amb la sexualitat, etc. Alguns aspectes que no pertanyen a aquests camps temàtics també hi contribueixen, com ara la indumentària (si les peces de vestir són masculines o femenines i si aquesta característica s'assenyala), o bé les diferents referències a ambdós sexes («dona», «mare» i «malalta», entre d'altres, per a dones, i «home», «pare», etc., per a homes, dins el *Diccionari enciclopèdic de medicina*, o DEMCAT). Per exemple, un terme com *ascàride de l'home* no és correcte des de la perspectiva de gènere (Miret-Mestre, 2016, p. 396), ja que identifica la paraula *home* amb *persona*; a més, com que no dona idea de si una dona pot patir aquesta parasitosi o no, l'ús d'aquest masculí genera ambigüitat i, per tant, és contrari a la precisió, característica principal del llenguatge mèdic.

D'altra banda, cal estudiar també unes qüestions específiques dels diccionaris mèdics: les relatives a l'anatomia, la fisiologia, la patologia, la farmacologia i l'eponímia. Dins les primeres, s'hi inclouen, principalment, els termes corresponents a les parts de l'aparell reproductor, si bé n'hi ha d'altres que també s'han de tenir en compte, com el cartílag tiroide (la nou del coll).

Així mateix, i pel que fa a la fisiologia —que estudia les funcions dels éssers vius i els mecanismes que les regulen i regeixen—, convé analitzar els termes que al·ludeixen a la funció reproductora: *andropausa*, *embaràs*, *fertilitat*, *menacme*, *menopausa*, etcètera.

La categoria temàtica següent, la patologia, és constituïda pels termes que fan referència a les alteracions anatòmiques o fisiològiques produïdes per una malaltia. A més dels trastorns de l'aparell reproductor, en aquest grup s'inclouen les malalties predominantment femenines, com l'anorèxia, la bulímia o la clorosi, així com les predominantment masculines, com l'hemofília. Ara bé, no sempre s'esmenta en els diccionaris mèdics que aquestes afeccions són majoritàries en un dels dos sexes (especialment si es tracta de malalties amb més incidència en les dones, com l'anorèxia i la bulímia).

Quant a la farmacologia, alguns compostos químics poden emprar-se com a medicaments per a alleujar símptomes que presenti amb molta més freqüència —o en exclusiva— un dels sexes, o bé per a regular funcions orgàniques específiques d'un dels dos (inclo-

ent-hi els que les inhibeixen). Uns exemples d'aquest camp són la tamsulosina, un dels principis actius dels fàrmacs que actuen contra la hipertròfia prostàtica benigna, o l'etinilestradiol, un estrogen sintètic que s'utilitza com a anticonceptiu; en conseqüència, es tracta de medicaments masculins i femenins, respectivament.

La terminologia mèdica es caracteritza per l'ús d'epònims, que són els noms de malalties, parts anatòmiques, intervencions, etc., derivats de la persona a qui se n'atribueix el descobriment. Malgrat que les noves tendències en medicina recomanen substituir-los per denominacions breus descriptives (Guardiola i Baños, 2011, p. XII), encara són molt nombrosos en els textos mèdics i, per tant, en els diccionaris mèdics. Si bé la majoria d'aquests noms fan referència a personalitats masculines, també n'hi ha de femenines, però en un nombre molt exigü.

Com es poden eliminar els biaixos androcèntrics en els diccionaris especialitzats?

Quan en un text apareixen procediments lingüístics com l'ús de la paraula *home* per a representar l'espècie humana o la utilització del masculí genèric, diem que el text té un biaix androcèntric. Però existeixen maneres d'expressar el mateix sense mostres de marca de gènere. Així, per exemple, el terme *ascàride de l'home* es podria substituir per *ascàride humana*. A més, dins les definicions, quan es fa referència a ambdós sexes, s'ha d'utilitzar *persona* en lloc de *home*, tal com recomanen les guies per a l'ús no sexista del llenguatge. També és recomanable emprar mots col·lectius, expressions despersonalitzades, o formes genèriques per a noms de professions, titulacions i càrrecs. Cal tenir en compte que només s'han d'utilitzar les formes dobles en cas que convingui visibilitzar les dones; sempre que es pugui, s'ha de buscar una alternativa com les que hem esmentat.

Tanmateix, existeixen altres procediments androcèntrics en els diccionaris mèdics, com l'aparició de la forma masculina sempre precedint la femenina, que ja hem mencionat, o la presentació dels termes de doble forma en què la masculina es mostra completa i la femenina només en forma truncada. En aquest sentit, el TERMCAT ha publicat uns criteris (2013 i 2015) que s'apliquen a adjectius i a noms de doble gènere, d'acord amb els quals la forma femenina completa d'una entrada es representa després de la masculina, ambdues separades per una plec o barra vertical: «metge | metgessa»; en canvi, dins de la definició, no cal utilitzar les dues formes, sempre que quedi clar que es fa referència tant a homes com a dones, i, quan sigui possible, s'han d'utilitzar mots epics, col·lectius, etc.

Seguint García Meseguer (1993), per a definir un nom amb marca de gènere es pot utilitzar un descriptor marcat, o bé un sense marca acompanyat d'alguna paraula que denoti el sexe corresponent, mentre que el descriptor d'un nom sense marca de gènere no pot tenir marca. A més, hem observat en el DEMCAT que els noms amb doble forma es defineixen amb un descriptor sense marca de gènere (epicè o invariable), o bé amb un descriptor de doble forma, representat amb la forma masculina completa i el morfema de femení,

o amb les dues formes separades per una o («metge -essa» i «metge o metgessa», respectivament): les dues maneres són androcèntriques, però, alhora, mostren una voluntat d'incloure les dones.

Una redacció no sexista implica tractar aquestes qüestions de gènere de forma adient. Si s'evita l'ús androcèntric del llenguatge en la mesura possible i s'intenta que el contingut no discrimini les dones, els diccionaris especialitzats seran més neutres, menys ambigus i més precisos. ✱

Bibliografia

- GARCÍA MESEGUER, Álvaro (1993). «Género y sexo en el nuevo diccionario de la Real Academia». *Política Científica*, núm. 37, p. 51-56.
- GUARDIOLA, Elena; BAÑOS, Josep-Eladi (2011). *Eponímia mèdica catalana (II)*. Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve. (Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve; 22)
- LLEDÓ, Eulàlia (2005). *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències*. Vic: Eumo. (Capsa de Pandora; 8)
- MIRET-MESTRE, Teresa (2016). «Evolució del llenguatge utilitzat en el Diccionari enciclopèdic de medicina des de la perspectiva de gènere: connotacions i biaixos». A: ORAZI, Veronica; GRASSI, Silvia; GERONÈS, Lúcia Carol; SARI, Simone; TURULL, Isabel (2016). *Linguaggi del metareale nella cultura catalana*. Torí: Università di Torino, (Quaderni di Ricognizioni; 3), p. 383-399.
- TERMCAT (2013). *Denominació: representació del femení (generalitats)* [en línia]. Barcelona: TERMCAT. [Consulta: 31 març 2019].
- TERMCAT (2015). *Denominació: representació del femení (particularitats)* [en línia]. Barcelona: TERMCAT. [Consulta: 31 març 2019].
- TERMCAT (2015-2018). *Diccionari enciclopèdic de medicina (DEMCAT)* [en línia]. Barcelona: TERMCAT. [Consulta: 31 març 2019].

Feminisme i renovació del llenguatge

«No tindrem un vocabulari prou bo»?: feminisme, subtitulació i terminologia

EVA ESPASA BORRÀS

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Font: Centre de documentació de Ca la Dona

1. Introducció

Aquest treball ofereix un breu estudi sobre un terreny força inexplorat: la terminologia feminista en la traducció de textos audiovisuals de no-ficció. Ens centrem en la subtitulació, modalitat en què hi ha el repte que suposa la coexistència –i per tant comparabilitat– de la traducció i el text de sortida, en forma de subtítols i banda sonora, respectivament.

Ens focalitzem en el vídeo assaig, un gènere audiovisual híbrid, que incorpora discursos i materials fílmics diversos, propis i apropiats (Alsina, 2018, p. 23-24), i que considerem idoni perquè inclou terminologia especialitzada dins d'un discurs audiovisual. Hem analitzat els següents assaigs: Butler-Braidotti: dues propostes per a un mateix segle (Andrea Valdés, 2016) i Pensar amb Judith Butler (Ingrid Guardiola, 2018), que a partir d'ara citarem per les sigles BB i PJB, respectivament. Es basen en conferències i entrevistes que es van dur a terme al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona amb filòsofes rellevants per als estudis de gènere com Judith Butler i Rosi Braidotti (les intervencions de les quals estan subtitulades) i la relació del seu pensament amb altres investigadores del nostre entorn (que hi intervenen en català). Per l'abast d'aquest article, examinarem dos termes i dos recursos explicatius, només com a tast dels estudis futurs que mereix aquest tema.

TERMINÀLIA 19 (2019): 55-58 · DOI: 10.2436/20.2503.01.135

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

2. Dos termes: performativitat i trans(gènere)

En primer lloc, examinarem el concepte de *performativitat*, central en el pensament de Judith Butler, segons el qual el gènere és una construcció social que es confirma per la seva repetició. Tot i que no trobem el manlleu adaptat *performativitat* en les fitxes terminològiques públiques del TERMCAT, el terme ja està consolidat en català, com ho mostren les intervencions de les investigadores que parlen en català en els vídeo assaigs. A més, pot ser un repte de traducció al·ludir als dos sentits de *performance* en què es basa: el sentit de representació artística i el que pren en la teoria butleriana. Els hi presenta Marta Segarra:

Aquesta construcció del gènere és una *performance* en els dos sentits de la paraula. En el sentit que cada vegada que fem gestos, que adoptem actituds, que ens vestim de segons quina manera, que el nostre cos el presentem de segons quina manera o l'interpretem de segons com quina manera, això és un gest que està creant la nostra subjectivitat. (PJB, 08.13-08.34)

Vegem com es tradueixen o presenten aquests sentits als vídeos assaigs analitzats. BB dedica una secció específica a aquest concepte, «El gènere com a *performance*» (BB, 02.00), i el mostra amb el rerefons visual de la coneguda obra de Butler.

Cal tenir en compte que *performance*, que en anglès té el sentit genèric de representació que ens recordava Segarra, també té un sentit especialitzat dins les arts visuals, que ha passat al català com a manlleu no adaptat, definit així pel TERMCAT: «Manifestació artística de caràcter multidisciplinari en què l'autor, present físicament o no, busca impressionar vivament el públic, desenvolupada especialment a partir del final dels anys cinquanta del segle XX».¹ En aquesta secció del vídeo es mostren imatges de diferents *performances* artístiques, com la que pren el títol *Gender trouble* (BB, 03.07), en referència a la coneguda obra de Butler que s'ha presentat abans (BB, 02.00, 02.15).

Font: BB (03.07)

Com es veu en aquesta captura, les imatges de la *performance* es juxtaposen a les paraules de Butler subtitulades, que glossen la teoria de la performativitat, com també succeeix uns segons abans:

Dir que el gènere és performatiu, es [sic] dir que és un cert tipus de representació.² (BB, 02.18)

Més endavant, sentim i llegim les paraules de Butler de nou, també juxtaposades a imatges de la *performance Gender trouble*:

Font: BB (03.23)

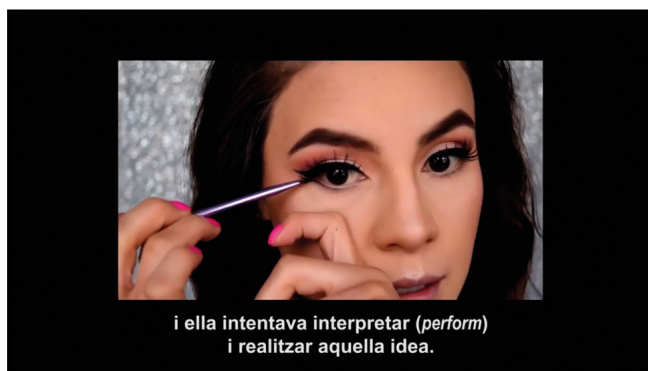

Però la teoria de la performativitat de gènere Mai va prescriure quines representacions de gènere (BB, 03.23)
estaven bé, quines eren més subversives i quines estaven malament i eren reaccionàries. (BB, 03.29)

Així, imatges i subtítols aconsegueixen presentar de manera verbal i no verbal les diferents accepcions exposades.

PJB se centra específicament en el pensament de Butler, amb atenció especial a la teoria de la performativitat. Fora de l'explicació inicial de Marta Segarra, es dona per fet que l'audiència d'aquest assaig ja hi està familiaritzada i s'esmenta el terme «performativitat» (PJB, 00.12, 08.03) sense necessitat de glossar-lo.

Només en una ocasió s'empra un recurs explicatiu diferent: juxtaposar la traducció i el terme original pronunciat per Butler entre parèntesis, per concretar l'accepció que pren aquí:

Font: PJB (08.34)

i ella intentava interpretar (*perform*)
i realitzar aquella idea. (PJB, 08.34)

Aquest ús és habitual en la traducció de textos filosòfics, per anostrear conceptes en la llengua d'arribada sense renunciar als termes originals en què s'ha gestat el pensament. Tanmateix, si bé no és un recurs comú en la subtitulació, pren molt sentit en aquest context de vídeo assaig, per reforçar els conceptes presentats.

Passem a comentar la forma *trans*. En els dos vídeo assaigs que analitzem s'empra repetidament, associada al terme *transgènere* (BB, 07.50; PJB, 10.22). Aquesta forma «tendeix a utilitzar-se com a denominació preferent dins l'àmbit LGBT, atès que es considera més neutra i més inclusiva»,³ com recull el Diccionari LGBT (lèsbic, gai, bisexual, trans), que des d'ara citem com a DLGBT.

També hi apareix *trànsit* (PJB, 08.00), en el sentit que té en l'àmbit LGBT, d'adequar l'expressió de gènere a la identitat de gènere. No trobem aquest terme al DLGBT, potser per la seva resignificació, específica però comprensible, a partir del lèxic comú. Un cop es tradueix *trans* per «transsexual» (BB, 06.43). Com recull el DLGBT, aquest sentit és més restrictiu i «s'associa sovint a les persones que han completat la transició per a adequar la seva expressió de gènere a la seva identitat de gènere, especialment a les que s'han sotmès a tractaments mèdics i a una operació de reassignació sexual [la cursiva és nostra].»⁴

Tanmateix, en el context del vídeo assaig, Butler es refereix a les persones assetjades pel seu gènere no normatiu, fet habitual en les persones transsexuals. Per cert, és curiós observar la referència a *transició* dins d'aquesta nota, ja que no apareix com a terme al DLGBT, probablement perquè la seva resignificació, de nou, és comprensible pel context. 933426626

Finalment, també s'esmenta la *transfòbia* (*transphobia*) cap a «la gent que no encaixa en la norma de gènere» (PJB, 10.22). Pel context, queda clar que Butler es refereix a l'«aversió a la transidentitat o als transgèneres», segons la definició del DLGBT.

3. Dos recursos: paràfrasi i citació audiovisual

Les paràfrasis són habituals per traduir un concepte per al qual no hi ha un sol equivalent establert, com succeeix amb *non gender conforming*, que en l'exemple anterior es tradueix per «la gent que no encaixa en la norma de gènere» (PJB, 10.22). També en trobem un altre exemple, en què *gender non-conforming* es tradueix com a «cosos que no s'ajusten al gènere» (BB, 03.09). El DLGBT proposa la paràfrasi més concisa «amb disconformitat de gènere», així com els sinònims complementaris «amb creativitat de gènere» o «amb independència de gènere», tot i que els seus usos dependran dels contextos discursius en què s'insereixin.

Així mateix, suposa un repte la traducció de l'adjectiu *gendered*. Tot i que *generitzat/ada* ja és habitual en documents acadèmics i administratius, no es recull als diccionaris, i aquí s'ha parafrasejat. Així, «norms in gendered life» s'ha traduït per «les normes en la vida de gènere» (BB, 03.33) i «your gendered life», per «la vida del teu gènere» (PJB, 04.22).

Val a dir que les mateixes pensadores que apareixen als vídeo assaigs sovint recorren a paràfrasis, cerquen redefinir conceptes i reconeixen explícitament les limitacions del llenguatge. Així ho expressa Butler, per exemple:

Crec que no tindrem un vocabulari prou bo
per explicar aquesta violència normativa.⁵ (BB, 06.56)

Passem a veure el recurs de la citació audiovisual. El context fílmic permet presentar i representar. Concretament, en l'àmbit que ens ocupa, permet transmetre, *verbatim*, els termes en anglès que surten en pantalla formant part del document audiovisual en anglès. Això és adient amb el gènere del vídeo assaig, que sol emprar imatges d'arxiu per representar els continguts que s'hi presenten. Així, a PJB trobem un conjunt de termes que mostren la pluralitat de visions sobre el gènere. Surten en pantalla com a part del clip en anglès que es mostra: «Transgender Cisgender Agender Bigender Trigender Demigender Aporagender Polygender Pangender Graygender Gender Fluid & many more» (PJB, 05.09).

És interessant fixar-se en el subtítol en català, que apareix just després dels termes anglesos, per traduir el final del text «& many more», com a «O molts altres que no he mencionat» (PJB, 05.14), de manera que estableix una continuïtat amb el text de sortida.

Igualment, es juga amb la interacció entre el text audiovisual anglès i el català quan es parla d'intersexualitat. Després d'un insert amb el text COSSOS INTERSEX (PJB, 04.40), diferents persones intersexuals diuen el seu nom en anglès, i això no se subtitula. El subtítol en català apareix quan els personatges diuen alhora «i som intersexys» («and we are intersexy»; PJB, 04.43). Val a dir que aquestes solucions parteixen d'una consideració global dels subtítols no només

com a text, sinó com a suma dels components verbals i no verbals, audiovisuals i escrits.

4. Observacions finals

L'especificitat de la subtitulació pot suposar un repte per transmetre conceptes i termes especialitzats, donades les restriccions de síntesi i de coexistència dels subtítols i el text de sortida. Tanmateix, aquest repte es converteix en recurs en el context creatiu del vídeo assaig, que afavoreix la creació conjunta de significats a través de la citació textual o audiovisual dels manlleus, les paràfrasis o bé la juxtaposició de termes originals i traduïts. Tot plegat ens proporciona un vocabulari audiovisual prou bo per representar la terminologia i els conceptes feministes, que caldrà investigar més a fons.

5. Agraïments

Agraïm a Àngela Martínez, cap del Servei Audiovisual del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, el permís que ens va proporcionar per reproduir captures de pantalla dels vídeos analitzats, així com per intentar localitzar l'autoria dels subtítols. ✿

Bibliografia

- ALSINA JODAR, Mercè (2018). *El vídeo assaig com a pràctica artística en relació amb les teories de la globalitat (des del 1989 fins a l'actualitat)*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- BREU, Marta (2018). *Diccionari LGBT (lèsbic, gai, bisexual, trans)* [en línia]. 2a ed. Barcelona: TERMCAT. <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/256/>. [DLGBT]
- GUARDIOLA, Ingrid (2018). *Pensar amb Judith Butler* [vídeo assaig]. <<http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/pensar-amb-judith-butler/230175#>>>. [PJB]
- VALDÉS, Andrea (2016). *Butler-Braidotti: dues propostes per a un mateix segle* [vídeo assaig]. <<http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/pantalles-ccb-butler-braidotti-dues-propostes-per-a-un-mateix-segle/223431>>. [BB]

Notes

1. http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/performance?type=basic&thematic_area=&language=&page=1.
2. Al llarg de l'article, en les citacions de subtítols sencers, respectem la divisió en dues línies dels subtítols originals.
3. Nota 2 de la definició, disponible a http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/trans?type=basic&thematic_area=&language=.
4. Nota que acompanya la definició, disponible a http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/transsexual?type=basic&thematic_area=&language=.
5. «I don't think we have a good enough vocabulary to explain that normative violence.»

Feminisme i renovació del llenguatge

Sororitat s'imposa en la cinquena edició del neologisme de l'any

OBSERVATORI DE NEOLOGIA

L'any 2018 serà recordat a casa nostra per la reivindicació de la dona en qualsevol àmbit de l'esfera social. La vaga del 8 de març, convocada amb motiu del Dia Internacional de les Dones, va donar pas a les mobilitzacions feministes més importants de la història recent, que reclamaven la igualtat real en tots els àmbits de la vida quotidiana per combatre qüestions com la discriminació, la violència masclista o la bretxa salarial. Aquestes reivindicacions, a més, tenien com a precedent dos temes força polèmics: d'una banda, les denúncies d'agressions i abusos sexuals a actrius per part de directors i productors de cinema (i que van acabar posant al descobert altres casos d'assetjament gràcies al moviment #MeToo estès per les xarxes socials) i, de l'altra, la sentència condemnatòria als cinc membres de la coneguda com «La Manada».

Dins d'aquest context social, s'entén que el neologisme guanyador de l'any 2018 hagi estat sororitat, amb un 32,6 %, el percentatge de vots més alt de les cinc edicions organitzades per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i l'Observatori de Neologia del Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge de la Universitat Pompeu Fabra. La tria de les deu paraules proposades va anar a càrrec de membres de les dues institucions convocants. L'adjectiu èpic èpica, amb el sentit figurat d'«espectacular, impressionant, memorable», va quedar en segon lloc (14,3 %), i demofòbia 'aversió a la democràcia', en tercer (11,2 %). Els altres candidats van ser, per ordre de vots, sostre de vidre (9,3 %), migrant (8,8 %),

NEOLOGISME DE L'ANY 2018

1	sororitat	32,6 %		
2	èpic -a	14,3 %	3	demofòbia 11,2 %
4	sostre de vidre	9,3 %	5	migrant 8,8 %
6	microplàstic	6,3 %	7	criptomoneda 5,4 %
8	seriòfil seriòfila	5,4 %	9	narcopís 5,1 %
10	pis rusc	1,6 %		

microplàstic (6,3 %), criptomoneda (5,4 %), seriòfil seriòfila (5,4 %), narcopís (5,1 %) i pis rusc (1,6 %).

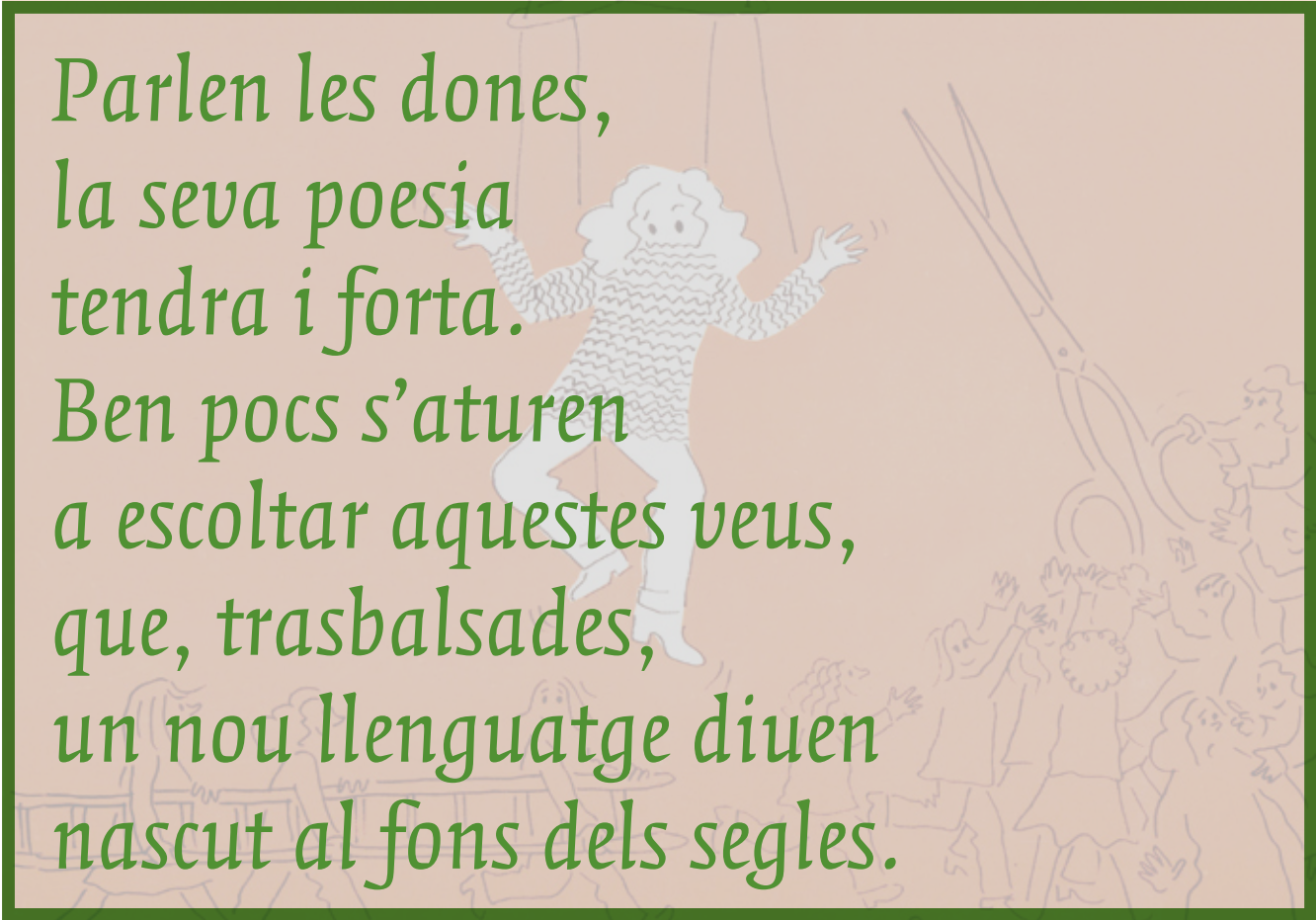
La paraula sororitat està formada a partir del mot llatí SOROR 'germana' i el sufix -itat, amb el sentit de 'qualitat de'. En les altres llengües també es documenten formes paral·leles: sororidad en castellà, sororité en francès, sororità en italià o sororidade en portuguès. Aquest neologisme fa referència a la relació de solidaritat en-

tre dones basada en el compartiment d'experiències, interessos, preocupacions, etc., en un context social i polític de discriminació en societats patriarcales. Tot i que no es tracta d'un concepte nou (el filòsof i escriptor Miguel de Unamuno ja havia proposat aquesta versió femenina de la fraternitat per al castellà l'any 1921 a la novel·la La tía Tula), el terme es va recuperar en l'àmbit de l'antropologia i la sociologia, especialment des de la perspectiva feminista, arran de la publicació de l'antropòloga Marcela Lagarde *Una mirada feminista en el umbral del milenio* (1999), en la qual es defineix el neologisme com «la solidaridad específica, la que se da entre las mujeres que, por encima de sus diferencias y antagonismos, se deciden a desterrar la misoginia y sumar esfuerzos, voluntades y capacidades, y pactan asociarse para potenciar su poderío y eliminar el patriarcalismo de sus vidas y del mundo».

Pel que fa a la participació, els organitzadors de la iniciativa afirmen que enguany ha tornat a ser un gran èxit, ja que hi van votar més de 5.000 persones, una xifra molt semblant a la de l'edició anterior, i consideren que és una iniciativa que està plenament consolidada en la societat catalana. Aquesta paraula, doncs, s'uneix a les altres quatre guanyadores de les edicions anteriors (*estelada*, *dron*, *vegà* i *cassolada*) i, per tant, caldrà esperar que aquests canvis generacionals i socials també es vegin reflectits en el diccionari normatiu amb la inclusió de paraules tan reivindicatives i necessàries com sororitat. ✿

Poema

Parlen les dones,
la seva poesia
tendra i forta.
Ben pocs s'aturen
a escoltar aquestes veus,
que, trasbalsades,
un nou llenguatge diuen
nascut al fons dels segles.

Montserrat Abelló, Dins l'esfera del temps

Crònica de la Jornada sobre Diccionarització

La Jornada sobre Diccionarització, que va tenir lloc el divendres 29 de març de 2019 a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), tenia una doble motivació. D'una banda, va servir per presentar els resultats del projecte titulat «Neologismes per a l'actualització del diccionari normatiu (NADIC)», finançat pel programa de recerca de la Secció Filològica de l'IEC, sota la direcció de Judit Freixa, coordinadora de l'Observatori de Neologia i professora de la Universitat Pompeu Fabra, i amb Josep Martines com a ponent, el qual és membre de l'IEC i professor de la Universitat d'Alacant. De l'altra, també es va aprofitar l'ocasió per celebrar els trenta anys de feina de l'Observatori de Neologia de la Universitat Pompeu Fabra.

El projecte NADIC va néixer amb la finalitat de seleccionar i analitzar els neologismes de l'Observatori per oferir a la Secció Filològica un corpus constituït per un miler de neologismes candidats a actualitzar el diccionari normatiu acompanyats d'informacions lingüístiques i pragmàtiques. D'aquí prové el nom amb què es va batejar la jornada, que es va centrar en els criteris definits en el projecte per proposar la diccionarització d'algunes unitats lèxiques, així com en els resultats de l'aplicació d'aquests criteris. El projecte va comptar amb la participació dels diferents nodes de la xarxa NEOXOC, una xarxa d'observatoris de neologia de les diferents varietats geolèxiques del català. En concret, els participants procedien de set universitats diferents: la Universitat d'Alacant (UA), la Universitat d'Andorra (UdA), la Universitat de la Bretanya Sud (UBS) de la Bretanya francesa, la Universitat de les Illes Balears (UIB), la Universitat de Lleida (UdL), la Universitat Pompeu Fabra

(UPF) de Barcelona i la Universitat Rovira i Virgili (URV) de Tarragona.

Quant a la celebració dels trenta anys de l'Observatori de Neologia, marc en el qual s'ha desenvolupat el projecte NADIC, aquest grup de recerca va ser creat per M. Teresa Cabré durant el curs acadèmic 1988-1989 a la Universitat de Barcelona. El 1994 es va incorporar com a projecte a l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) de la UPF i des del 1996 gaudeix del reconeixement com a grup de recerca amb nom específic que forma part del grup IULATERM (Lèxic i Tecnologia). L'objectiu principal de l'Observatori consisteix a analitzar el fenomen de l'aparició de paraules noves o neologismes en l'ús, tant en català com en castellà.

La jornada estava dividida en quatre sessions de comunicacions en què van intervenir els diferents membres del projecte NADIC. A més, també va comptar amb una ponència a càrrec de Carolina Santamaria, cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, i una conferència de M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica. En més detall, el dia es va iniciar amb unes paraules de benvinguda a càrrec de M. Teresa Cabré, de l'IEC; Cristina Gelpí, de la UPF, i Josep Martines, de la UA. Tot seguit, Judit Freixa, de la UPF, va presentar el projecte NADIC. En aquesta exposició es van detallar els passos que es van seguir per complir amb l'objectiu proposat: analitzar un conjunt de neologismes d'acord amb uns criteris d'inclusió i exclusió per, finalment, seleccionar-ne el miler de paraules més diccionaritzables. Per fer-ho, es va dissenyar una base de dades que permetia inserir tota la informació considerada útil per dur a terme aquesta valoració de forma objectiva. Quant als criteris d'inclusió, es va tenir en compte l'actualitat dels

mots, la presència, l'extensió i estabilitat en l'ús, i la formació correcta de la unitat lèxica. En resum, es van establir un total de quinze criteris relatius a l'ús, la documentació consultada (diccionaris i corpus) i els aspectes lingüístics (morfològics, semàntics i temàtics).

Pel que fa a les diferents comunicacions de la jornada, s'hi van poder observar dues línies de treball, segons el tipus de dades analitzades. En aquest sentit, algunes de les presentacions es van centrar en els neologismes que són el resultat d'un procés de formació concret (com els manlleus, els acrònims, els neologismes formats per sintagmació, conversió i lexicalització, o els sufixats, etc.). D'altres, en canvi, es van fixar en altres característiques dels neologismes per dur a terme el treball d'anàlisi (com ara els neologismes especialitzats, els mots col·loquials o expressius, o els dialectalismes, entre d'altres).

Respecte del primer grup, Joan Julià-Muné (UdL) va presentar els aspectes fonètics i les repercussions ortogràfiques de la diccionarització de manlleus provinents de llengües ben diferents, com el rus, l'anglès o el xinès. L'acronímia va ser el focus de la comunicació de Caterina Martínez (UA): va proposar la denominació *amalgama* o, fins i tot, el manlleu de l'anglès *blend* per fer referència a aquest tipus de creacions, que va analitzar des d'una perspectiva lexicosemàntica i tenint en compte la teoria de la integració conceptual. Els neologismes formats per sintagmació van constituir l'eix vertebrador de les exposicions de Jordi Ginebra (URV) i Josep Vicent Garcia Sebastià (UA). Mentre que Jordi Ginebra va presentar resultats quantitatius i qualitatius sobre els mots formats amb aquest mecanisme que s'havien considerat bons candidats per al diccionari

de l'Institut, d'acord amb els criteris aplicats en el marc del NADIC, Josep Vicent Garcia Sebastià va analitzar la gènesi del significat fraseològic a partir de l'estudi del sintagma *ser de pa i fonteta*, entre d'altres unitats similars. Per la seva banda, Mercè Lorente (UPF) va presentar un treball centrat en els casos de conversió i lexicalització, és a dir, en aquells neologismes que presenten un canvi de categoria gramatical i que, per tant, tendeixen a passar desapercebuts. La sufixació també es va explotar en dues presentacions amb dos enfocaments ben diferents. Elisabet Llopart-Saumell (UA-UPF) va estudiar els neologismes d'aquest tipus que constitueixen variants morfològiques respecte d'unitats ja documentades al DIEC2, perquè, tot i l'oposició de la lingüística teòrica, es tracta d'un fenomen corrent a la llengua. En canvi, el sufix *-aire* va ser el fil conductor del tema exposat per Josep Martines (UA), ja que va dur a terme un estudi diacrònic sobre l'ús d'aquest sufix en la llengua catalana. Per fer-ho, va iniciar un recorregut històric des del segle XIII, amb el mot *paraire*, fins al segle XXI, amb *tuitaire*. Carli Bastida (UdA) i Amor Montané (UPF) es van ocupar de la diccionarització dels neologismes formats a partir d'un nom propi. Així doncs, van revisar tant els mots derivats de noms propis com altres unitats que contenen un nom propi o que consisteixen en un neologisme semàntic a partir d'un nom de marca registrada. Finalment, Ivan Solivellas (UPF) va analitzar la presència dels diferents processos d'innovació lèxica entre els neologismes inclosos (d'acord amb els criteris aplicats al NADIC) per actualitzar el diccionari de l'Institut, la qual cosa va permetre apuntar algunes tendències de diccionarització segons els mecanismes de formació.

Pel que fa a les comunicacions dedicades a altres aspectes sobre la diccionarització dels neologismes, Rosa Estopà (UPF) va encetar la primera sessió amb una presentació

dedicada a l'actitud del diccionari davant dels avenços. D'acord amb una revisió històrica i diacrònica dels textos de premsa, s'observa com avui els diaris generalistes contenen més termes que en el passat, en què s'optava per utilitzar mots d'àmbit general en comptes dels termes concrets. La neologia col·loquial i expressiva també es va tractar en dues comunicacions. Elisenda Bernal i Martí Freixas (UPF) es van centrar en la diccionarització de la informalitat i, en concret, dels neologismes col·loquials. En aquest sentit, en van destacar dos aspectes: la baixa presència de col·loquialismes actuals al diccionari i la poca informació que aporten les etiquetes utilitzades per marcar aquest tipus d'unitats. En canvi, M. Isabel Guardiola (UA) va parlar de la diccionarització de diferents recursos expressius, com ara les interjeccions. També es van tractar els dialectalismes, ja que, com va explicar Maria Gené (UIB), aquest tipus d'unitats s'han convertit en neologismes per efecte del criteri lexicogràfic. Per acabar, Ona Domènech (UOC-UPF) va reflexionar sobre els reptes actuals en la diccionarització de neologismes en el marc de la societat de la informació i el coneixement.

A la tarda, la quarta sessió de comunicacions es va iniciar amb la ponència de Carolina Santamaria, titulada «Anàlisi i selecció de neologismes per al DIEC». En aquesta presentació es van donar a conèixer els criteris que es van tenir en compte en l'elaboració del Diccionari de la llengua catalana de l'IEC, del 1995, per decidir les paraules noves

que s'havien d'incloure en aquesta obra. En concret, es van mostrar exemples de fitxes elaborades per les Oficines Lexicogràfiques que posteriorment eren avaluades per la Secció Filològica. Aquestes fitxes proporcionaven informació lingüística i d'ús que resultava essencial per a la posterior votació dels membres de la Filològica. Finalment, la jornada es va cloure amb una conferència a càrrec de M. Teresa Cabré que portava el títol «La lexicografia institucional: cap a un diccionari inclusiu i cooperatiu». La conclusió principal del tema tractat en aquesta conferència de clausura va girar entorn de la rellevància del diccionari institucional, com a obra lexicogràfica en llengua catalana, perquè les diferents persones del conjunt del territori s'hi puguin veure reflectides i, per tant, s'hi sentin identificades. D'acord amb M. Teresa Cabré, aquest fet, en comptes de dividir el català, l'enforteix, perquè d'aquesta manera és reconegut per tots els seus parlants.

En definitiva, la Jornada sobre Diccinarització, que va aplegar un centenar d'assistents, va ser un punt de trobada per avançar en la definició de criteris objectius per a la inclusió de noves paraules al diccionari. D'altra banda, també va permetre reflexionar sobre el paper del diccionari i, en concret, del diccionari institucional, en el marc de la llengua catalana i els seus parlants.

ELISABET LLOPART-SAUMELL
Universitat d'Alacant
Universitat Pompeu Fabra

Crònica de la jornada Healthcom'19. Comunicació, Llenguatge i Salut: «Estratègies lingüístiques per millorar la comunicació amb el pacient»

Healthcom'19: «Estratègies lingüístiques per millorar la comunicació amb el pacient» és la segona jornada que s'emmarca dins el projecte de Recerca-JUNTS,¹ desenvolupat pels grups IULATERM de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) i PSiNET² de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). La primera edició d'aquesta jornada es va dur a terme l'any 2017 (Healthcom'17) i enguany, dos anys després i a les acaballes del projecte, el grup IULATERM n'ha organitzat la segona edició.

Font: Institut de Lingüística Aplicada (UPF)

La jornada va tenir lloc el dia 28 de febrer a Barcelona, a l'auditori del campus de Poblenou de la UPF. A l'acte d'inauguració hi van participar Enric Vallduví, vicerector de Direcció de Projectes en l'Àmbit de la Recerca de la UPF; Anna Espunya, directora de la Unitat de Coordinació Acadèmica de Traducció i Ciències del Llenguatge de la UPF, i Mercè Lorente, directora de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA-CER) de la UPF.

El Healthcom'19 va tenir un enfocament majoritàriament lingüístic, tot i que també hi van prendre part professionals de l'àmbit de la salut (metges, infermers, psicòlegs, biòlegs), traductors, informàtics i comunicòlegs. L'objectiu principal era promoure el diàleg entre professionals de la comunicació i del llenguatge per debatre sobre les necessitats i els problemes relacionats amb la comprensió de la informació sanitària per part dels pacients.

La conferència inaugural, «No entiendo ni jota: a propósito del lenguaje en la comunicación médico-

paciente», va ser a càrrec de Bertha M. Gutiérrez, catedràtica d'història de la ciència de la Universitat de Salamanca. La doctora Gutiérrez va fer un repàs sobre la comunicació metge-pacient al llarg de la història fins al moment actual, en què s'utilitzen noves estratègies per aconseguir un model sanitari centrat en el pacient. A més, va posar en relleu diferents tipus de problemes lligats amb el llenguatge mèdic que afecten de manera clara la comunicació plena entre especialistes i llecs.

A continuació, el grup de recerca IULATERM va presentar la ponència «Comprensió dels informes mèdics: una mirada lingüística». En aquesta ponència diferents investigadors de JUNTS van exposar els resultats del projecte corresponents a l'anàlisi lingüística d'un corpus de cinquanta informes mèdics reals. La doctora Rosa Estopà (investigadora principal del projecte) va fer una breu introducció sobre l'estudi i, a continuació, es van tractar els diferents aspectes lingüístics que caracteritzen els informes mèdics. Els temes

que es van desenvolupar van ser la comprensió de l'informe mèdic en general, les característiques d'aquest gènere textual, la sintaxi, la terminologia, les abreviacions, les qüestions pragmàtiques i les ortotipogràfiques. A través de l'anàlisi, els investigadors van posar de manifest el fet que alguns d'aquests aspectes impliquen una barrera de comprensió per al pacient llec que rep l'informe mèdic.

Posteriorment, Frederic Llordachs, director executiu de Doctoralia, va presentar #SaludSinBulos,² una iniciativa que té com a objectius combatre els rumors sobre la salut a Internet i contribuir al fet que hi hagi informació veraç i contrastada sobre salut a la xarxa. Seguidament, Montse Moharra, de l'Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya (AQuAS), va tornar a posar de manifest com els canvis socials i culturals estan modificant els models de relació metge-pacient, que tendeixen, cada vegada més, a donar més autonomia al pacient durant el procés terapèutic. En aquesta línia, Moharra va

presentar Decisions Compartides,³ una eina web per a pacients, desenvolupada amb l'assessorament de professionals sanitaris, que aporta informació clara i veraç sobre problemes de salut, opcions de tractament, beneficis, riscos, etc., amb l'objectiu d'ajudar el pacient a prendre decisions informades de manera conjunta amb el seu metge.

Finalment, i per tancar la sessió del matí, Ana Belén Martínez, traductora i professora titular del Departament de Filologies Anglesa i Alemanya de la Universitat de Còrdova, va centrar la seva ponència a explicar les característiques lingüístiques del llenguatge mèdic. A més, va destacar els principals problemes de traducció que podem trobar a l'hora de traduir textos mèdics de anglès a l'espanyol.

La presentació «La comunicació centrada en la persona en l'àmbit de la salut», a càrrec de Rosa Suñer, infermera i professora de la Universitat de Girona, va obrir la sessió de la tarda. Suñer va parlar de l'escolta activa, l'empatia, les mostres de suport i el respecte a les decisions i preferències com a elements clau de la comunicació oral amb els pacients.

A continuació, Blanca Mayor, doctora en traducció i interpretació per la Universitat de Granada, va parlar dels còmics com a recurs didàctic eficaç en el procés cognitiu per comprendre millor el llenguatge mèdic i afavorir el record de la informació.

Després de les dues ponències inicials de la tarda, va tenir lloc la taula rodona titulada «Estratègies lingüístiques per millorar la comunicació metge-pacient des de diverses perspectives», moderada per la doctora M. Teresa Cabré (catedràtica de terminologia de la UPF i presidenta de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans). La taula rodona va tenir un enfocament multidisciplinari i hi van participar una lingüista experta en el discurs d'especialitat, Ona Domènech (UOC i IULATERM);

dos traductors especialitzats en el camp medicosanitari, Vicent Montalt i Francisco José Raga Gimeno (Universitat Jaume I); un metge pneumòleg, Sergi Pascual (Hospital del Mar), i una especialista en comunicació de l'àmbit medicosanitari, Mónica Fernández (Xarxa d'Hospitals i Centres Promotors de la Salut).

La taula rodona va ser molt enriquidora en el sentit que es va poder veure de quina manera aborden el tema de la bretxa comunicativa entre metge i pacient els diferents tipus de professionals. Es van posar sobre la taula la percepció actual de la relació metge-pacient i els coneixements i habilitats comunicatives que haurien de tenir els metges per neutralitzar l'asimetria cognitiva amb els pacients. A més a més, es va respondre a preguntes com ara si la substitució de termes per expressions i unitats més pròximes a la llengua general faria perdre el caràcter precís del discurs i, per tant, podria induir a perdre part del missatge mèdic, o bé si la traducció mèdica és necessària per a la comunicació metge-pacient.

Per acabar la jornada, Valérie Delavigne, professora i investigadora de la Universitat Sorbona Nova (París III), va pronunciar la conferència de clausura, «Les mots du cancer: de la circulation des termes à l'élaboration d'une culture périmédicale», en la qual va explicar, entre altres aspectes, la feina conjunta feta amb el Govern francès durant anys per elaborar informació per a l'educació del pacient en el camp de l'oncologia.

Finalment, la doctora Estopà va tancar la jornada i va agrair la bona

acollida que havia tingut, després que dues-centes persones assistís sin al Healthcom'19. Avui en dia, en un moment en què els pacients busquen tenir un rol actiu durant el procés terapèutic, és primordial que puguin entendre la informació mèdica que tenen a la seva disposició. Sense perdre de vista aquesta premissa, professors, estudiants, professionals de la comunicació, lingüistes i metges, entre d'altres, van fer aportacions enriquidores que van afavorir el debat a la sala. Així, doncs, la jornada va contribuir a donar a conèixer i promoure estratègies per millorar, des de la vessant comunicativa, i més concretament lingüística, la qualitat de vida dels pacients. Els materials presentats a la jornada s'editaran en format de llibre al llarg del 2019. Es poden consultar informació, vídeos i fotografies de la jornada a la pàgina web https://www.upf.edu/web/medicina_comunicacio/healthcom-19.

Alejandra López Fuentes
Laia Vidal Sabanés
Universitat Pompeu Fabra

Notes

1. «JUNTS: superar barreres socioeducatives i afavorir l'alfabetització sobre les interferències i dificultats de comprensió de la informació i documentació dirigida a famílies d'infants afectats per malalties rares» (https://www.upf.edu/web/medicina_comunicacio/junts).
2. PSiNET: Psicologia, Salut i Xarxa (<http://psinet.uoc.edu>).
3. <https://saludsinbulos.com/observatorio>.
4. <http://decisionescompartides.gencat.cat/ca/inici>.

Font: Institut de Lingüística Aplicada (UPF)

Crònica del XVI Simposi de la Xarxa Iberoamericana de Terminologia

El XVI Simposi de la Xarxa Iberoamericana de Terminologia - RITerm 2018, titulat «Avances en terminología: diálogos teóricos y aplicados con las ciencias cognitivas, de la comunicación y del lenguaje», va tenir lloc a la Universitat Autònoma de Manizales (Colòmbia) del 23 al 26 d'octubre de 2018. Aquest esdeveniment va coincidir amb la commemoració dels trenta anys de la Xarxa, que, per aquest motiu, va decidir incloure les múltiples entrades amb què compta la terminologia avui dia per començar a consolidar, en un futur no gaire llunyà, una teoria marc d'aquest camp del coneixement.

La inauguració de la jornada va anar a càrrec d'Iván Escobar Escobar, vicerector acadèmic de la Universitat Autònoma de Manizales; Carles Tebé, president de la Xarxa Iberoamericana de Terminologia, i Mercedes Suárez de la Torre, coordinadora del grup CITERM (Centre de Recerca Terminològica) i presidenta del comitè organitzador. Després de les paraules de benvinguda per part del vicerector acadèmic de la institució amfitriona, el president de la Xarxa va animar tant assistents com participants a formar part del simposi i va encoratjar professionals d'altres camps diferents a la lingüística perquè la terminologia evolucioni de manera integral. Per la seva banda, Mercedes Suárez de la Torre va destacar que RITerm no només constitueix un espai per presentar treballs i experiències que es poden compartir amb col·legues d'altres indrets allunyats pel que fa a la situació geogràfica, però propers quant a cultura i sensibilitat, sinó que la Xarxa també esdevé un espai en el qual s'actua conjuntament amb la finalitat de fomentar

relacions bilaterals o multilaterals i compartir coneixement. A més, va reiterar la importància de centrar la reflexió a l'entorn del tipus de diàlegs que ha establert la terminologia amb les altres ciències (cognitives, de la comunicació i del llenguatge) i de quina manera ha participat en la construcció del coneixement especialitzat.

La conferència inaugural duia per títol «Modelos lingüísticos para la descripción terminológica» i la va presentar Mercè Lorente i Casafont, de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) de la Universitat Pompeu Fabra, qui, en primer lloc, va exposar les investigacions que utilitzen models de la lingüística general per a la descripció de la terminologia i, a partir d'aquesta recerca, va organitzar aquestes contribucions a partir de tres aspectes: els components de la gramàtica o dels temes tractats, els paradigmes científics en què s'integren i les relacions que s'hi estableixen. Algunes de les conclusions relacionades amb els aspectes epistemològics van posar en dubte els models lingüístics d'orientació lèxica, pel fet que, com que no són teories autònomes del llenguatge, no poden tenir el mateix estatus epistemològic que una teoria de la terminologia.

Després d'aquesta conferència tan enriquidora, es va donar el tret de sortida amb les ponències dels participants provinents dels diferents països que componen la Xarxa: el Brasil, Mèxic, el Perú, Colòmbia i Espanya, entre d'altres. Les discussions acadèmiques van girar al voltant de dotze eixos temàtics que van relacionar la terminologia amb diverses àrees del coneixement: ensenyament o didàctica de les ciències, anàlisi del

discurs especialitzat en mitjans de comunicació i xarxes socials, creació de portals virtuals de coneixement, plataformes i estacions de treball integrades, desenvolupaments computacionals en diferents disciplines, desenvolupament de recursos terminològics, traducció especialitzada, multimodalitat i aplicació en el discurs especialitzat, i neologia especialitzada.

Durant el segon dia, es van presentar divuit ponències relacionades amb perspectives semàntiques, pragmàtiques i cognitives en el reconeixement, la producció i la recepció de les unitats terminològiques i fraseològiques; el desenvolupament de recursos terminològics a partir de la noció d'adequació (temàtica, funcional i cognitiva), i també la terminologia i la traducció especialitzada. Tot seguit, es va oferir als assistents la conferència titulada «Los términos de la economía a diez años de la crisis financiera mundial: hacia una taxonomía para la gestión del conocimiento en la era digital», impartida per Adriana Russo, traductora oficial del Fons Monetari Internacional a Washington. La jornada va acabar amb l'assemblea de RITerm, en què es van tractar diferents temes, entre els quals van destacar l'elecció del Comitè Executiu i de la seu de la propera trobada. El nou Comitè estarà presidit per Marisela Colín, de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM), país on, de fet, se celebrarà RITerm 2020.

Durant el matí del tercer dia, es van presentar quinze treballs de recerca relacionats amb sis dels eixos temàtics del simposi, principalment els relacionats amb la terminologia i l'anàlisi del discurs especialitzat, la seva representació i la difusió soci-

Font: RITerm

al (mitjans de comunicació i xarxes socials). Per finalitzar la jornada matinal, hi va haver un espai per presentar pòsters: tant investigadors com estudiants del Màster en Traducció i Interpretació de la Universitat Autònoma de Manizales van poder exposar els seus treballs de recerca i van rebre comentaris i retroalimentació per part dels assistents.

A la sessió de la tarda, va tenir lloc la taula rodona en què van participar els cofundadors de la Xarxa: M. Teresa Cabré, Leticia Leduc, Daniel Héctor Prado i Carles Tebé. Va ser un moment especial, perquè es van recordar els esdeveniments més importants de RITerm en els seus trenta anys d'història acadèmica i es van posar sobre la taula els projectes realitzats, les necessitats actuals en tecnologia per a la terminologia i les dificultats que ha hagut de superar la Xarxa en els darrers anys, entre d'altres qüestions. La taula rodona va finalitzar amb

una reflexió sobre la continuïtat de la terminologia com a àmbit específic de formació i de desenvolupament del coneixement especialitzat.

Aquesta jornada va culminar amb una alegre nit de celebració al voltant dels llocs turístics més representatius de la ciutat de Manizales, i els assistents i participants van gaudir d'un bon bany d'aigües termals.

L'últim dia del simposi, després de la presentació de quatre treballs sobre terminologia i traducció especialitzada, i terminologia, aprenentatge i ensenyament del coneixement, es va pronunciar la conferència de cloenda, titulada «¿Avanzan realmente la terminología y la neología?: análisis de la situación y reflexión crítica», a càrrec de M. Teresa Cabré. En aquesta ocasió la doctora Cabré va abordar l'abast dels avenços en terminologia i alguns elements de valoració, així com els esculls experimentats davant d'aquests avenços.

Finalment, es va acomiadar la jornada amb un emotiu homenatge a M. Teresa Cabré, la qual va rebre de part de Gabriel Cadena, rector de la Universitat Autònoma de Manizales, una placa en què se li reconeixien tots els coneixements que havia aportat a la fundació de RITerm, així com les seves incontestables contribucions pel que fa a la consolidació teòrica i aplicada d'aquest camp de coneixement.

Sens dubte, RITerm 2018 va ser l'oportunitat per posar en relleu, un cop més, l'innegable valor de la terminologia avui dia i va marcar un precedent important per als futurs organitzadors de RITerm en els pròxims anys.

Mercedes Suárez de la Torre
Andrea Suárez Salazar
Universidad Autónoma
de Manizales

Aina Moll i Marquès

(1930-2019)

Aina Moll, una lluitadora nata

M. TERESA CABRÉ I CASTELLVÍ
Institut d'Estudis Catalans

TERMINÀLIA 19 (2019): 68-72 · DOI: 10.2436/20.2503.01.136
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)
<http://terminalia.iec.cat>

El dia 10 de febrer de 2019 va morir Aina Moll i Marquès. Tenia vuitanta-vuit anys. Feia temps que s'havia apartat de la vida pública a causa del seu estat de salut. Sembla mentida que aquella dona, companya i amiga, sempre present en els actes a favor de la cultura i la llengua catalanes, sempre compromesa amb totes les causes culturals, ja no hi sigui.

Aina Moll va néixer el 1930 a Ciutadella perquè així ho van voler els seus pares, tots dos ciutadellencs, però instal·lats a Palma. Era la primera filla de Francesc de Borja Moll i de Francisca Marquès. Des del primer moment va ser càlidament rebuda per tota la família i estimada per mossèn Alcover, que l'anomenava «na Molleta». En paraules de Francesc de Borja Moll: «L'estimació que el canonge posà en la menuda era una de les coses més emotives i gairebé estranyes per als qui només coneixien el mossèn Alcover adust i baralladís».

L'Aina va créixer entre Palma i Ciutadella. Palma era el domicili on Moll pare va decidir establir la família per poder fer feina lexicogràfica al costat de mossèn Alcover. Aquell al·lot de Ciutadella, un cop va deixar el seminari, va viure durant sis anys a ca n'Alcover exclusivament dedicat al projecte del que serà el *Diccionari català-valencià-balear*. Aquest projecte, manllevant paraules de la seva filla Aina, va ser «l'obra principal entorn de la qual girà la seva vida i la de la seva família durant prop de cinquanta anys».

Mossèn Alcover, que va concebre el projecte del *Diccionari* a les acaballes del segle XIX, havia fet una crida als catalans a través de la *Lletra de convit* a tots els ama-

Font: Domènec Humbert

Aina Moll i Marquès

dors de la llengua catalana perquè s'incorporessin al projecte. Moll pare, fill d'una família modesta de Ciutadella, educat en castellà tot i que de parla catalana, afeccionat a la llengua des de jove, havia ingressat al seminari als deu anys. Als tretze va donar una primera mostra de «vocació lexicogràfica» en proposar-se completar el *Vocabulario menorquín-castellano* de Joan Benet, pedagog ciutadellenc que es proposava millorar els coneixements de castellà de la gent de Menorca. Va ser una casualitat del destí que Alcover anés a Ciutadella per arreplegar materials per al futur *Diccionari* i que alguns seminaristes, entre els quals hi havia Moll, s'incorporessin a l'equip de col·laboradors de l'enquesta dialectològica de Menorca. El contacte amb Alcover va suposar per a Moll el descobriment de la seva identitat catalana i l'inici d'una relació que durarà fins a la mort d'Alcover, una relació atípica en la qual Moll va lliurar-se en cos i ànima a la feina del *Diccionari*, primer com a col·laborador de mossèn Alcover i més tard substituint-lo en la direcció i redacció de l'obra.

Als disset anys Moll va deixar el seminari i Alcover el va convidar a Palma, per conèixer l'obra del *Diccionari*, a la qual s'incorpora com a estret col·laborador. Dit i fet. Moll s'instal·la a viure a casa d'Alcover, es fa càrrec de la secretaria de l'obra i comença així una formació *ad hominem* que li organitza Alcover, gràcies a les relacions que manté amb els romanistes europeus, com Schädel i Meyer-Lübke. Francesc de Borja Moll i Francisca Marquès es casen el 1929 i s'instal·len just a la casa del costat d'Alcover. Heus, doncs, quin era el paisatge que Aina Moll va viure des que va néixer.

L'opció de Francesc de Borja Moll va portar fatigues i satisfaccions a tota la família. Fatigues, per les llargues èpoques de penúria a causa del declivi social d'Alcover, apartat voluntàriament de l'Institut d'Estudis Catalans i sense subvencions públiques per al *Diccionari*; satisfaccions, per tal com la dedicació al *Diccionari* era una opció volguda de Moll a la qual l'Aina va contribuir quan el seu pare, ja mort mossèn Alcover i amb San-

chis Guarnier retornat a València, es va quedar tot sol al projecte. Aina Moll va viure, doncs, les batzegades econòmiques de la família —només superades per l'enginy del pare Moll de publicar manuals d'aprenentatge del castellà per subsistir i d'adquirir Llibres Mallorca. Segurament per com va viure aquests anys Aina Moll va interioritzar un sentiment de lleial suport al seu pare renunciant així a una carrera universitària prometedora. Havia d'ajudar-lo a tirar endavant el projecte del *Diccionari* si era necessari.

Aina Moll va fer la llicenciatura de filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona en l'especialitat de romàniques. El darrer any de la carrera va formar

part del grup de col·laboradors d'Antoni M. Badia i Margarit en l'organització del IX Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, del qual Badia era el secretari general. Aquesta va ser per a ella una oportunitat d'or, perquè va poder conèixer personalment romanistes de primera línia que van facilitar la seva formació a universitats europees com la Sorbona, on va ampliar estudis de filologia francesa al costat de Pierre Fouché; la Universitat d'Estrasburg, on va estudiar fonètica amb Georges Straka,

i la Universitat de Frankfurt del Main, on va fer un curs d'alemany invitada pel professor Von Richthofen.

Just acabada la carrera va passar a ser professora ajudant de classes pràctiques en l'assignatura de gramàtica històrica espanyola de la Universitat de Barcelona impartida per Badia i Margarit. Durant els estius va començar a participar en el *Curso de Verano de Español para Extranjeros* organitzat per l'Estudi General Lul·lià i la Universitat de Barcelona i dirigit per Moll pare, cursos que, convenientment transformats i dedicats al català i a la lingüística, li van donar l'oportunitat de mantenir un contacte continuat amb col·legues universitaris de Barcelona, València i les Balears. Tot el professorat que vam participar en els anomenats «Cursos de la Porciúncula» tenim un record especialment positiu i entranyable d'aquelles estades de treball i lleure a Mallorca.

Membres de la Secció Filològica i col·laboradors (1997)

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Tot feia preveure que Aina Moll faria carrera a la universitat. No va ser així. El 1954 va prendre una decisió de què mai es va penedir: abandonar la carrera científica a la universitat per ajudar el seu pare. Així doncs, es va incorporar a les feines del *Diccionari*, concretament als treballs dels dos darrers volums: preparant materials, juntament amb Manuel Sanchis Guarner del 1954 al 1961 i després tota sola, per a la redacció dels articles, de què s'ocupava exclusivament Francesc de Borja Moll. Paral·lelament s'ocupava també de tasques de correcció a l'Editorial Moll i dirigia les col·leccions «Les Illes d'Or», «Balanguera» i «Raixa». Gràcies a «Raixa», i sobretot a la coordinació del volum anual *Cap d'any*, va poder establir i mantenir contactes amb escriptors de tot el domini lingüístic.

Tot i que la seva dedicació principal durant aquests anys va ser el *Diccionari*, no s'ha de menystenir la col·laboració que va prestar a Manuel Sanchis Guarner en la preparació del primer volum de l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) com a becària del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).

Mentrestant Aina Moll mantenia encara la idea de fer la tesi de doctorat sobre *El dialecto ibicenco*. De fet, tenia molts materials recollits i fins i tot havia publicat un article a la *Revista de Filología Española* sobre els sufixos: «Sufijos nominales y adjetivales en ibicenco» (1958). Però la feina del dia a dia al *Diccionari* i l'editorial i la dedicació docent com a professora de francès a l'Institut Joan Alcover, primer com a interina i a partir del 1961 com a catedràtica, van determinar la seva orientació definitiva cap a la docència. Amb l'acabament del *Diccionari*, Aina Moll va anar abandonant les responsabilitats a l'Editorial Moll, que va assumir de ple Josep M. Llompart, i com diu ella mateixa: «Em vaig lliurar cada dia més a l'ensenyament i a l'elaboració de llibres de text de francès fins a abandonar definitivament el projecte de tesi».

La intensa dedicació a la docència no li va impedir de tenir una prolífica activitat cultural i cívica. Dissolts els secretariats del *Diccionari* quan es va tancar l'obra, que sota la coordinació del barceloní Joan Ballester aglutinaven una bona part de la resistència cultural, va participar en la fundació de l'Obra Cultural Balear, que, juntament amb Òmnium Cultural a Catalunya i Acció

Cultural del País Valencià, va continuar la tasca de promoció cultural. Va tenir una intensíssima activitat com a conferenciant i professora de cursos de català i fins i tot va impulsar la creació de la primera unitat de daines dins del moviment escolta a Mallorca, tan important aquells anys per a l'extensió dels valors de catalanitat.

L'any 1975 es va integrar en el Grup Català de Sociolingüística a proposta de Lluís Aracil i en el context d'aquest grup es va incorporar als treballs del Congrés de Cultura Catalana. Va ser en aquest marc que va posar en marxa una campanya per a la cooficialitat «amb el consens unànime de tots els qui treballàvem pel Congrés». Aquesta voluntat, el consens, guiarà

l'acció d'Aina Moll en política lingüística, a la qual es dedicarà institucionalment des del 1980.

El XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, presidit per Antoni M. Badia i Margarit, va nomenar-la secretària del Comitè Organitzador. Aquest congrés va tenir lloc a Palma del 7 al 12 d'abril de 1980, just un mes abans que fos designada directora general de Política Lingüística del Govern de Catalunya (1980-1988).

El seu nomenament, el 1980, com a directora general de Política Lingüística, la primera en un Govern autònom, no va sortir del no-res. Aina Moll havia estat una activista cultural des dels seus anys primerencs, i una activista cultural significada des dels

anys setanta. Va formar part de nombrosos col·lectius durant l'etapa preautonòmica, col·lectius en què participaven partits polítics i personalitats independents. Va ser membre de la Comissió de Traspassos Estat - Consell General Interinsular el 1978, de la Comissió Redactora d'un Avantprojecte d'Estatut que fou presentat al Ministeri espanyol i de la Comissió Assessora de Cultura del Consell Interinsular del 1977 al 1980, i va tenir un destacat paper en la preparació del Decret de bilingüisme del 1979. També va ser assessora de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Palma, regit per un partit polític diferent del Consell, la qual cosa li va permetre mostrar el valor del consens.

L'empremta que Aina Moll va deixar en la política lingüística catalana va ser determinant per a la cohesió social. Aina Moll va exercir amb seguretat, fermesa i decisió la seva responsabilitat política i va imposar una

Les membres de la Secció Filològica (Valls d'Àneu, 2006)

Fort-Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

voluntat de consens per damunt de tot. Ho va aconseguir: la Llei de normalització lingüística (1983) va ser aprovada pel Parlament de Catalunya el 1983 amb una sola abstenció. Tots els partits polítics es van fer ressò de la importància de la llengua en la cohesió social i aquest consens s'ha mantingut fins que al segle XXI han aparegut grups polítics expressament orientats a trencar-lo burxant els sentiments anticatalanistes de la població d'origen no català.

Aina Moll va promoure una política de respecte als drets de tothom, però de ferma a la consecució de la normalització de la llengua catalana, la pròpia del territori, sense que això suposés l'exclusió de la llengua pròpia de cada individu. Va entendre que la defensa i protecció de la llengua catalana, llengua minoritzada en el context de l'Estat, no havia de comportar hostilitat cap a altres llengües. I aquesta posició la va mantenir amb cordialitat i empatia, «buscant sempre la concòrdia sense negar les discrepàncies», com va dir Tomàs Delclós a *El País* (11 de febrer de 2019) amb motiu de la seva mort. Aquesta ja era la seva actitud i predisposició, i va coincidir amb l'encàrrec que va rebre de Jordi Pujol en nomenar-la: «avançar en la implantació del català sense que això conduís a un conflicte social».

Des de la Direcció General de Política Lingüística, Aina Moll es va proposar d'actuar en tres àmbits: l'Administració, l'ensenyament i els mitjans de comunicació. I va crear una estructura de treball basada en dos serveis: el d'Assessorament Lingüístic, responsable de l'elaboració del codi (o del corpus, com se'n sol dir), i el de Normalització, responsable de l'extensió de l'ús (o de l'estatus).

La labor d'Aina Moll en els vuit anys de mandat va ser d'una activitat intensa. A través de la Llei de normalització, va intervenir en la normalització amb eines com el Decret sobre els usos lingüístics a l'Administració; la creació de la Xarxa Tècnica de Política Lingüística, que feia transversal l'actuació sobre la normalització de la llengua en els òrgans de l'Administració, i la creació de l'Escola d'Administració Pública per formar en català els funcionaris en tots els temes propis de l'Administració.

Des del punt de vista del corpus, va desenvolupar el primer programa d'aprenentatge del català, el *Digui, digui...* (curs multimèdia per a no catalanoparlants); va crear la Junta Permanent de Català per acreditar els coneixements de llengua, i va promoure serveis lingüístics als ajuntaments, a través del Consorci per a la Normalització i els cursos de formació d'adults. Va impulsar l'actualització del llenguatge administratiu català i va crear, juntament amb l'Institut d'Estudis Catalans, el Centre de Terminologia TERMCAT.

Des del punt de vista de l'estatus, va posar en marxa un servei de correcció de textos i resolució de consultes (que actualment ha donat lloc a la plataforma con-

Aina Moll i Marquès

junta Optimot) i va llençar la primera campanya de promoció de l'ús de la llengua, «El català, és cosa de tots», protagonitzada per un personatge que va ser molt aplaudit, la Norma.

Per a la política d'Aina Moll, la normalització s'havia de basar en l'educació, i, doncs, l'escola va esdevenir el nucli clau d'actuació. A diferència del Quebec, on havien adoptat una doble via escolar en funció de la llengua (i en la qual la religió també va exercir un paper important), Moll va adoptar el model d'immersió lingüística per evitar una escissió per raons de llengua i propiciar la cohesió social i la pau lingüística. I això ho va fer amb el màxim respecte pels drets lingüístics individuals, amb la idea clara que els nens i nenes de Catalunya s'havien d'anivellar en el coneixement de llengües, però considerant que era el català la llengua que s'havia de promoure com a llengua vehicular de l'escola. A través del Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC), va actuar molt diligentment en el model d'immersió i va obtenir el vistiplau dels pares dels alumnes, que consideraven el coneixement del català com una eina de promoció social per als seus fills i filles. Els sindicats de treballadors van donar un suport unànim a aquesta política clara i ferma, però respectuosa i flexible. No era partidària de les sancions lingüístiques perquè creia que només provocaven resistències: «S'agafen més mosques amb una gota de mel que amb un litre

de fel», va dir en unes declaracions. Així, el procés de normalització va obtenir el suport de tota la població, a través de les institucions i els organismes, al marge del color polític, de la ideologia o les preferències.

Per a Aina Moll, assumir que el Govern català havia de treballar per desenvolupar la llengua pròpia era un fet derivat del mandat de la mateixa institució de la Generalitat, però Moll defensava que la llengua catalana no era una qüestió només dels catalans, sinó de tot l'Estat, i la normalització del català, una qüestió de tot Espanya. Isidor Marí, que va ocupar el càrrec de director del Servei d'Assessorament, ha dit en ocasió de la mort d'Aina Moll que defensava que «només l'oficialitat estatal del català, el gallec i el basc podia garantir un futur d'igualtat lingüística».

Aina Moll defensava un model de llengua estàndard que havia de ser flexible, però sense caure ni en el perill de la disgregació territorial ni en una unificació a ultrança. Això és el que va aprendre de la posició del seu pare; més ponderada que la d'Alcover. I aquest model, amb la mirada posada en el conjunt dels Països Catalans, sempre el va associar amb la feina de l'Institut d'Estudis Catalans, institució a la qual va ser lleial i a la qual es va dedicar amb més intensitat des de la seva entrada a la Secció Filològica el 1993.

L'activitat intensa d'Aina Moll, un cop va deixar la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, no es va aturar. Es va reincorporar a la docència a l'Institut Joan Alcover, es va comprometre novament amb l'Obra Cultural Balear impartint nombrosos cursets i conferències arreu de les Balears i va assessorar el Govern Balear durant dos anys (1995-1996). L'any 1989, en virtut d'un acord institucional entre el Govern Balear, els consells insulars i l'Ajuntament de Palma, al qual es van afegir més tard el Ministeri d'Educació i Ciència, les corporacions municipals i nombroses entitats polítiques, culturals i cíviques, va ser nomenada coordinadora general de la Campanya de Normalització Lingüística de les Illes Balears, que va deixar quan es va jubilar el 1995.

S'incorporà a l'Institut d'Estudis Catalans el 1993 i es va agafar amb entusiasme els treballs que la Sec-

Font: Centre de Documentació de la Direcció General de Política Lingüística

La Norma, de la campanya institucional «El català, cosa de tots» (1982)

ció Filològica duia a terme. Va participar en la darrera fase d'edició del *Diccionari de la llengua catalana*, que va defensar de les crítiques amb la valentia i la fermesa que sempre va mostrar. Va ser l'única membre de la Secció Filològica que va publicar una defensa pública del valor del *Diccionari de l'IEC* intentant ponderar les opinions que el desqualificaven. Això li ho va permetre el seu esperit sempre lliure i la lleialtat institucional.

Aina Moll va rebre nombrosos reconeixements d'institucions i entitats cíviques i culturals d'arreu del territori lingüístic, sobretot de Catalunya i de les Illes. Va rebre el Premi Marià Aguiló de l'IEC el 1988, la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya el 1989, el Premi Ramon Llull del Govern Balear el 1997, el Premi Ars Magna de la Casa Catalana de Mallorca el 1999, la Medalla al Mèrit de la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears el 2010, la Medalla d'Or de la Ciutat de Palma el 2012, el doctorat honoris causa per la Universitat Oberta de Catalunya el 2012 i la Medalla d'Honor i Gratitude de l'Illa de Mallorca el 2015.

Els adjectius més freqüents que en els diversos homenatges s'han utilitzat per caracteritzar-la han estat els de constant, infatigable, coratjosa, tenaç, apassionada, lliure. Així va ser: una gran dona, una «donassa», en paraules de Rudolf Ortega, una dona que la llengua i la cultura catalanes han tingut el luxe de tenir. Una dona que mai no va oblidar el que el seu pare, Francesc de Borja Moll, li va transmetre: que la llengua era el principal signe d'identitat. ✱

Bibliografia

- MIRALLES, Joan (2005). *Francesc de B. Moll i la llengua literària*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma: Universitat de les Illes Balears. (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver; 24)
- MOLL, Aina (1980). «Problemàtica del català estàndard». A: *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 571-586.
- MOLL, Aina (1984). «La qüestió català-castellà en el marc de la diversitat institucional actual». A: *Els Països Catalans: un debat obert*. València: Tres i Quatre.
- MOLL, Aina (1990). *La nostra llengua*. Palma: Moll.
- MOLL, Aina (1999). «El Diccionari de l'Institut. Aproximació a una altra aproximació». *Revista de Catalunya*, núm. 143, 144, 145 i 146.
- MOLL, Aina (2003). *Francesc de Borja Moll: La fidelitat tossuda*. Ajuntament de Palma. (Biografies de Mallorquins; 20)

Activitats i publicacions de la Societat Catalana de Terminologia

Activitats

- ✿ **Debat:** *La IATE: una eina útil per a la traducció?* Institut d'Estudis Catalans, 7 d'octubre de 2019.

Publicacions

- ✿ Revista **TERMINÀLIA**. Té periodicitat semestral i constitueix l'instrument de divulgació científica de la SCATERM.
- ✿ *Butlletí de la Societat Catalana de Terminologia*. És una publicació bimestral en línia que s'ha editat regularment des del mes de març de l'any 2007 fins al mes de desembre de l'any 2014. S'adreça especialment als socis de la SCATERM i, en general, a totes les persones que estan interessades en la terminologia.
- ✿ Col·lecció «Memòries de la Societat Catalana de Terminologia». Aplega treballs derivats de les activitats més rellevants organitzades per la SCATERM, especialment les de les jornades i els seminaris anuals:

SÀNCHEZ FERRIZ, Miquel-Àngel (cur.) (2013). *La terminologia en les ciències de la vida, en la química i en el món educatiu*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 4) [Publicació electrònica]

STRUBELL I TRUETA, Miquel (cur.) (2015). *La terminologia instrumentalitzada*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 5) [Publicació electrònica]

SÀNCHEZ FERRIZ, Miquel-Àngel; MATEU, Maria Rosa (cur.) (2018). *La ciència en català: des del segle XIII fins avui*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 6) [Publicació electrònica]

FELIU, Judit; TRIAS, Mireia (cur.) [en premsa]. *Gramàtica, esport i terminologia*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 7) [Publicació electrònica]

- ✿ Col·lecció «Eines de Terminologia». Aplega els treballs guanyadors del Premi de la Societat Catalana de Terminologia:

GRESA BARBERO, Deva (2016). *Estudi d'implantació terminològica. La gastronomia del Pròxim Orient i el nord d'Àfrica als restaurants de Gràcia i l'Eixample de Barcelona*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Eines de Terminologia; 1) [Publicació electrònica] [Premi de la Societat Catalana de Terminologia 2014]

Podeu consultar el web de la SCATERM per concretar i actualitzar dates i informacions. Pel que fa a l'adquisició de les nostres publicacions podeu consultar el Portal de publicacions de l'IEC.

Normes de presentació d'originals

Llengües. Les propostes d'articles enviades han de ser en català o en anglès. Es poden acceptar també originals en espanyol i en francès.

Formats. Els articles s'han d'enviar en qualsevol format de processador de textos, preferentment MS Word o Open Office. L'arxiu ha d'incloure tot el contingut (títol, autoria, cos de l'article, imatges, taules, bibliografia, annexos, notes, resums i paraules clau) en la distribució prevista.

Extensió màxima. L'extensió màxima del document, incloent-hi imatges, resums i bibliografia, no pot excedir els 7.000 mots.

Tipus de lletra. Per al cos de l'article i la bibliografia, cal fer servir la lletra Times New Roman de 12 punts. Les citacions textuais, si són breus, van inserides en el text i es componen en regular rodona i entre cometes baixes («»); i, si són llargues, van entrades i es componen en regular rodona de la família Times New Roman d'11 punts. Les notes, si n'hi ha, van en Times New Roman de 10 punts.

Apartats. Els títols dels apartats han d'anar numerats (exemple: 1, 1.1, 1.1.1, 1.1.2...), amb el mateix cos de lletra, en negreta rodona. La primera línia de cada paràgraf ha d'anar entrada.

Interlineat. A un espai i mig, en tots els casos. Els paràgrafs no se separen amb cap interlineat extra. Cal deixar una línia en blanc entre títol i text i dues línies entre text i títol.

Resums i paraules clau. Cal incloure un resum de l'article en català i un altre en anglès (com a màxim, de setanta paraules cadascun) i una llista de paraules clau en català i en anglès (com a màxim, sis paraules per llengua). Si l'article és en espanyol o en francès també s'ha d'incloure el resum i la llista de paraules clau en la llengua original (i en aquest cas, en què hi ha tres resums, com a màxim de cinquanta paraules cadascun).

Gràfics. El material de suport gràfic (taules, gràfics, esquemes, fotografies, figures) inclòs en l'article s'ha de presentar també en arxius independents separats del text, preferentment en format TIFF o JPEG, i amb una resolució mínima de 300 ppp.

Notes. Com a criteri general, no hi ha d'haver notes. Si no es pot evitar, es poden posar un màxim de vuit notes breus al final del text i una única nota que remeti al títol de l'article, per fer referència a projectes, premis o dedicatòries.

Bibliografia. Les referències bibliogràfiques que hagin de figurar dins el text han d'aparèixer entre parèntesis de la manera següent: (Cognom de l'autor/a, any, p. 000-000).

Al final de l'escrit hi ha d'haver les referències bibliogràfiques completes, ordenades alfabèticament segons els exemples següents. Cal fer-hi constatar el nom dels autors desenvolupat i no només la lletra inicial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). Títol del llibre.

Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). «Títol del capítol». A: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). Títol del llibre. Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial, p. 000-000.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). «Títol de l'article». Títol de la Revista, volum de la revista, número de la revista (tal com s'indica en l'original), p. 000-000.

Títol del diccionari (any). Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). Títol [en línia]. Lloc d'edició: Editorial. [Consulta: dia mes any].

Abreviatures. Per a la bibliografia, cal unificar les abreviatures amb les formes següents (tant si són en singular com en plural): ed. (editor/a o editors/ores), dir. (director/a o directors/ores), coord. (coordinador/a o coordinadors/ores), p. (pàgina o pàgines).

Sigles. Es recomana reduir al màxim l'ús de sigles en el cos de l'article. Quan n'hi hagi, cal assegurar que la primera vegada que hi surtin ho facin acompanyant la forma lèxica desenvolupada. Si s'usen sigles per referir-se a fonts bibliogràfiques, cal indicar-ho també en la bibliografia final.

Autoria. El nom complet de l'autor o autora del treball va a la primera pàgina de l'article, amb indicació de l'adscripció institucional i l'adreça electrònica. El Consell de Redacció lliurarà una còpia anònima de l'article als avaluadors externs. Quan la tramesa sigui acceptada per a la publicació, els autors hauran de lliurar un currículum breu de presentació (150 paraules, per a autoria individual, i, com a màxim, 80 paraules per a autoria col·lectiva) i una fotografia de mida carnet en format JPEG, i amb una resolució mínima de 300 ppp. En el cas de l'autoria col·lectiva, es demana preferiblement una única fotografia que inclogui tots els autors.

Crida d'articles

Els articles, que han de ser originals i inèdits, són avaluats per revisors externs designats pel Consell de Redacció de la revista. En cas que s'accepti la proposta, els autors poden rebre suggeriments de modificació.

Les propostes han de seguir les normes de presentació d'originals de la revista.

Els autors han d'enviar les seves propostes per correu electrònic a terminalia@iec.cat. Alternativament, es poden registrar en el sistema electrònic de gestió de la revista (Open Journal System), a <http://revistes.iec.cat> o a <http://terminalia.iec.cat>, i penjar-hi les trameses.

Per al número 21 (juny 2020)

Tramesa d'articles: fins al 30 de juny de 2019

Resultats de la selecció: fins al 31 de juliol de 2019

Versió final: fins al 30 de setembre

Publicació de la revista: juny del 2020

Per al número 22 (desembre 2020)

Tramesa d'articles: fins al 31 de desembre de 2019

Resultats de la selecció: fins al 15 de febrer de 2020

Versió final: fins al 31 de març

Publicació de la revista: desembre del 2020

Per al número 23 (juny 2021)

Tramesa d'articles: fins al 30 de juny de 2020

Resultats de la selecció: fins al 31 de juliol de 2020

Versió final: fins al 30 de setembre

Publicació de la revista: juny del 2021

Protecció de dades personals

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) compleix el que estableix el Reglament general de protecció de dades de la Unió Europea (Reglament 2016/679, del 27 d'abril de 2016). De conformitat amb aquesta norma, s'informa que, amb l'acceptació de les normes de publicació, els autors autoritzen que les seves dades personals (nom i cognoms, dades de contacte i dades de filiació) puguin ser publicades en el corresponent volum de *Terminàlia*.

Aquestes dades seran incorporades a un tractament que és responsabilitat de l'IEC amb la finalitat de gestionar aquesta publicació. Únicament s'utilitzaran les dades dels autors per a gestionar la publicació de *Terminàlia* i no seran cedides a tercers, ni es produiran transferències a tercers països o organitzacions internacionals. Un cop publicades a *Terminàlia*, aquestes dades es conservaran com a part del registre històric d'autors. Els autors poden exercir els drets d'accés, rectificació, supressió, oposició, limitació en el tractament i portabilitat, adreçant-se per escrit a l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona), o bé enviant un correu electrònic a l'adreça dades.personals@iec.cat, en què s'especifiqui de quina publicació es tracta.

maig
1976

JORNADES DE LA DONA CATALANA

